

PARISUHDEVÄKIVALLAN UHRIN VAIKUTUS RIITTÄVÄN NÄYTÖN SAATAVUUTEEN LIEVÄSTÄ PAHOINPITELYRIKOKSESTA

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Johanna Karjalainen
Prosessioikeus
2016

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Parisuhdeväkivallan uhrin vaikutus riittävän näytön saatavuuteen lievästä pahoinpitelyrikoksesta

Tekijä: Johanna Karjalainen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Prosessioikeus

Työn laji: Tutkielma X Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: XI + 73

Vuosi: 2016

Tiivistelmä:

Vuoden 2011 aikana voimaan tullut rikoslain 21 luvun 16 §:n muutos siirsi lievän pahoinpitelyrikoksen syyteoikeuden asianomistajalta viralliselle syyttäjälle, jos teko on kohdistunut muiden muassa tekijän aviopuolisoon tai avopuolisoon. Näin ollen lievä pahoinpitely on vuodesta 2011 alkaen ollut virallisen syytteen alainen rikos parisuhdeväkivaltatapauksissa.

Muutoksella pyrittiin saamaan parisuhteissa tapahtuvat lieväksi pahoinpitelyksi luokiteltavat teot viranomaiskontrollin piiriin sekä ehkäisemään parisuhdeväkivallan uhuriin kohdistuvia epäasiallisia toimenpiteitä. Virallisen syytteen alaisuus toi kuitenkin mukanaan myös ongelmia. Pääasiallinen ongelma on, miten rikoksesta saadaan riittävästi näyttöä, jotta rikoksentekijä tulee tuomituksi rangaistukseen.

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää, millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia asianomistajalla on rikosprosessissa sekä miten asianomistajan asema prosessissa vaikuttaa riittävän näytön saatavuuteen lievästä pahoinpitelyrikoksesta. Vuoden 2016 alusta alkaen rikoksen uhrit voivat olla oikeudenkäynnissä joko asianosaisen tai todistajan roolissa. Uudistunut jaottelu vaikuttaa erityisesti rikosten uhrien oikeuteen kieltäytyä todistamasta sekä esitutkintamateriaalin hyödynnettävyyteen oikeudenkäynnissä.

Tutkielman johtopäätös on, että riittävän näytön saatavuus lievästä pahoinpitelyrikoksesta riippuu pitkälti onnistuneesta esitutkinnasta sekä asianomistajan halusta myötävaikuttaa rikoksen selvittämiseen. Jos asianomistaja on prosessissa passiivinen, näytön saaminen rikoksesta vaikeutuu, mutta se ei ole mahdotonta varsinkin, jos niin sanotusta sana sanaa vastaan-ajattelusta luovutaan.

Avainsanat: prosessioikeus, asianomistaja, henkilötodistelu, esitutkinta, parisuhdeväkivalta, lievä pahoinpitely

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön: X

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi: X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi: X

(Vain Lappia koskevat)

Sisällysluettelo

TIIVISTELMÄ	II
LÄHTEET	V
OIKEUSTAPAUKSET	X
LYHENNELUETTELO	XI
 I JOHDANTO	1
1 AIHEEN ESITTELY	1
2 TUTKIMUSAIHE, METODI, KÄYTETYT LÄHTEET SEKÄ TUTKIELMAN RAKENNE.....	2
 II PARISUHDEVÄKIVALTA, LIEVÄ PAHOINPITELY JA ASIANOMISTAJA	5
1 PARISUHDEVÄKIVALTA	5
1.1 Mitä parisuhdeväkivalta on?	5
1.2 Parisuhdeväkivallan yleisyys ja sitä koskeva tutkimus	8
2 LIEVÄ PAHOINPITELY	11
2.1 Pahoinpitelyrikokset.....	11
2.2 Lievän pahoinpitelyrikoksen syyteoikeuden muutos ja muutokseen johtaneet syyt parisuhdeväkivaltatapauksissa.....	13
2.2.1 Syyteoikeuksista.....	13
2.2.2 Vuoden 1995 rikoslain kokonaisuudistus	16
2.2.3 Vuoden 2011 uudistus ja sen tavoitteet.....	17
2.3 Läheissuhteen määrittely	19
3 ASIANOMISTAJA.....	21
3.1 Asianomistaja-käsitteen määrittely.....	21
3.2 Onko asianomistaja todistaja vai asianosainen oikeudenkäynnissä?	21
3.2.1 Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistus.....	21
3.2.2 Asianomistajan aseman vaihtuminen todistajasta asianosaiseksi kesken prosessin	24
 III ASIANOMISTAJA ESITUTKINNASSA JA ESITUTKINTAMATERIAALIN HYÖDYNNETTÄVYYS OIKEUDENKÄYNNISSÄ	26
1 ASIANOMISTAJAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET ESITUTKINNASSA.....	26
2 ESITUTKINTAMATERIAALIN HYÖDYNNETTÄVYYS OIKEUDENKÄYNNISSÄ	29
2.1 Oikeuskäytäntöä asiasta ennen OK 17 luvun uudistusta	29
2.1.1 KKO 1995:66	29
2.1.2 KKO 2000:71	31

2.1.3 Esitutkintapöytäkirjan hyödyntäminen todisteena Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä	33
2.2 Asianomistajan esitutkintamateriaalin hyödynnettävyys oikeudenkäynnissä ...	36
IV ASIANOMISTAJA ASIANOSAINENA OIKEUDENKÄYNNISSÄ	41
1 LÄHTÖKOHTIA.....	41
2 ASIANOSAISENA KOHDELTAVAN ASIANOMISTAJAN KUULEMINEN TODISTELUTARKOITUKSESSA.....	42
3 NEGATIIVINEN VAI POSITIIVINEN TOTUUSVELVOLLISUUS?	44
3.1 OK 17:26	44
3.2 Tulisiko asianomistajalle asettaa positiivinen totuusvelvollisuus?.....	46
V ASIANOMISTAJA TODISTAJANA OIKEUDENKÄYNNISSÄ	51
1 LÄHEINEN TODISTAJANA	51
1.1 Lähiomaisen määrittely	51
1.2 Lähiomaisen oikeus kieltäytyä todistamasta sekä asianomistajan ja läheistodistajan erot	53
1.3 Lähiomaisen vaitiolo-oikeus.....	56
2 ASIANOMISTAJA TODISTAJANA OIKEUDENKÄYNNISSÄ: PAINOSTUS.....	58
2.1 OK 17:18.2 ja painostuksen toteennäyttäminen.....	58
2.2 Painostettu asianomistaja todistajana	60
2.3 OK 17:18.2:n säätämisen tavoitteet suhteessa lähiomaissuojaan	62
VI LOPUKSI.....	68

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Aula Siiri: Parisuhdeväkivallan uhrin toiminnan vaikutukset rikosvastuun toteuttamisessa. Referee-artikkeli 2010. Julkaistu Edilexissä 29.6.2011.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ): Brott i nära relationer. En nationell kartläggning. BRÅ-rapport 2014:8.

Danielsson Petri, Salmi Venla: Suomalaisten kokema parisuhdeväkivalta 2012. Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen (OPTL) verkkokatsauksia 34/2013.

Ervo Laura: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Talentum 2005.

Ervo Laura: Ylimmät prosessiperiaatteet. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijät. Lakimiesliiton kustannus 1996.

Ervo Laura: Suomalaisen prosessin kompastuskivet Euroopan ihmisoikeustuomioistuinten oikeuskäytännössä. Julkaistu Edilexissä 3.1.2006.

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA): Violence against women: an EU-wide survey. Main results. Publications Office of the European Union 2014.

Frände Dan: Finsk straffprocessrätt. Edita 2009.

Frände Dan: Asianosaiset rikosprosessissa. Sivut 314–340. Teoksessa Prosessioikeus. Oikeuden perusteokset. Toim. Juha Lappalainen. WSOYpro 2007.

Gardemeister Kaira: Kirjatun todistajankertomuksen käyttö näytön arvioinnissa. Sivut 77–100. Teoksessa Perus- ja ihmisoikeudet rikosprosessissa. Helsingin hovioikeuden julkaisuja 2014.

Halme Kimmo, Rantaeskola Satu: Kuulustelut. Sivut 191–222. Teoksessa Esitutkintalaki – Kommentaari. Toim. Satu Rantaeskola. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 2014.

Heiskanen Markku, Piispa Minna: Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Tilastokeskus 1998.

Hirvonen Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17 2011.

Helminen Klaus, Fredman Markku, Kanerva Janne, Tolvanen Matti, Viitanen Marko: Esitutkinta- ja pakkokeinot. Talentum 2014.

Hormia Lauri: Todistamiskielloista rikosprosessissa I. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1978.

Hormia Lauri: Todistamiskielloista rikosprosessissa II. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Vammala 1979.

Hulkko Annukka: Parisuhdeväkivallan varhaiset vaiheet. Sivut 81–108. Teoksessa Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Toim. Riitta Hannus, Sirkku Mehtola, Luru Natunen, Auli Ojuri. Ensi- ja turvakotien liitto ry 2011.

Husso Marita: Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Vastapaino 2003.

Jokela Antti: Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Oikeudenkäynti II. Talentum 2012.

Jokela Antti: Oikeudenkäynti II. Talentum 2002.

Jokela Antti: Oikeudenkäynti III. Talentum 2004.

Jokela Antti: Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. Oikeudenkäynti III. Talentum 2015.

Jonkka Jaakko: Syytekynnys. Tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja 187 1991.

Jos joudut rikoksen uhriksi. Saatavilla osoitteesta: <http://www.oikeus.fi/fi/index/esitteet/josjoudutrikoksenuhriksi/rikosasiankasittelynvaiheet.html>. Luettu 21.3.2016.

Kaitue Sanna, Noponen Tanja, Släen Anne: Yleistä muttei yksityistä. Oikeudelliset keinot lähisuuhdeväkivallasta selviämiseen. Edita 2007.

Kirsch II Thomas L: Problems in Domestic Violence. Should Victims Be Forced to Participate in the Prosecution of Their Abusers? Sivut 383-445. William & Mary Journal of Women and the Law, vol. 7, issue 2, article 4, 2001.

Kotanen Riikka, Smolej Mirka: Lähi-suhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyjen syyte-oikeuden muutos 2011. Lakimuutoksen tavoitteet ja poliisitutkinnan ongelmat tapauksissa, joissa lähisuuhdeväkivalta on toistuvaa. Sivut 7-29. Oikeus 1/2014.

Lappalainen Juha: Siviiliprosessioikeus II. Talentum 2001.

Lappalainen Juha, Frände Dan, Koulumäki Risto: Todistelu. Sivut 585–706. Teoksessa Prosessioikeus. Oikeuden perusteokset. Toim. Dan Frände. Talentum 2012.

Lappi-Seppälä Tapio: Pahoinpitelyrikokset. Sivut 504–518. Teoksessa Rikosoikeus. Oikeuden perusteokset. Toim. Tapio Lappi-Seppälä. WSOYpro 2008.

Lappi-Seppälä Tapio, Niemi Hannu: Kontrolliviranomaisten toiminta. Sivut 309–402. Teoksessa Rikollisuustilanne 2008. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 247, 2009.

Lehtonen Anja, Perttu Sirkka: Naisiin kohdistuva väkivalta. Studia 1999.

Marttala Pia: Parisuhdeväkivallan monet muodot. Sivut 37–80. Teoksessa Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Toim. Riitta Hannus, Sirkku Mehtola, Luru Natunen, Auli Ojuri. Ensi- ja turvakotien liitto ry 2011.

Matikkala Jussi: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset. Sivut 185–276. Teoksessa Frände Dan, Matikkala Jussi, Tapani Jussi, Tolvanen Matti, Viljanen Pekka, Wahlberg Markus: Keskeiset rikokset. Edita 2014.

Matikkala Jussi: Parisuhdeväkivallasta. Teoksessa Väkivalta - seuraamukset ja haavoittuvuus. Sivut 415–428. Terttu Utraisen juhlaKirja. Toim. Mirva Lohiniva-Kerkelä. Talentum 2006.

McGuire Linda A.: Criminal Prosecution of Domestic Violence. Minnesota Center Against Violence and Abuse 1999.

Melander Heli: Asianomistajan vaitiolo-oikeuden suhteesta vastaajan vastakuulusteluoi-keuteen. Sivut 101–122. Teoksessa Perus- ja ihmisoikeudet rikosprosessissa. Helsingin hovioikeuden julkaisuja 2014.

Niemi-Kiesiläinen Johanna: Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. WSOY 2004.

Niemi-Kiesiläinen Johanna, Kainulainen Heini: Perheväkivalta ja lainsäädäntö. Sivut 115–135. Teoksessa Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä. Ensi- ja turvakotien liitto ry 2006.

Nyqvist Leo: Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 2001.

Ojuri Auli: Parisuhdeväkivalta ja turvakotien naistyö. Sivut 16–39. Teoksessa Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä. Ensi- ja turvakotien liitto ry 2006.

Piispa Minna: Parisuhdeväkivalta. Teoksessa Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 2006.

Piispa Minna: Parisuhdeväkivallan todellisuus. Sivut 15–36. Teoksessa Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Toim. Riitta Hannus, Sirkku Mehtola, Luru Natunen, Auli Ojuri. Ensi- ja turvakotien liitto ry 2011.

Pölönen Pasi: Henkilötodistelu rikosprosessissa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 236 2003.

Pölönen Pasi, Tapanila Antti: Todistelu oikeudenkäynnissä. Tietosanoma 2015.

Rautio Jaakko: Syyteoikeus. Sivut 425–437. Teoksessa Prosessioikeus. Oikeuden perusteokset. Toim. Dan Frände. Talentum 2012.

Rautio Jaakko, Frände Dan: Todistelu. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Edita 2016.

Riekkinen Juhana: Todisteiden hyödyntämiskiellot rikosprosessissa. Teoreettinen perusta ja oikeustila Suomessa. Referee-artikkeli 2014. Julkaistu Edilexissä 17.8.2015.

Ruuskanen, Minna: Hätävarjelu ja parisuhdeväkivalta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja n:o 267 2005.

Salonen Santtu, Säävälä Hannu: Ennaltaehkäisevä väkivaltatyö. Sivut 153–168. Teoksessa Mies varikolle. Apua lähisuhdeväkivaltaan. Toim. Hannu Säävälä, Riitta Pohjoisvirta, Eero Keinänen, Santtu Salonen. Oulun ensi- ja turvakoti ry 2006.

Siltala Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 234 2003.

Sirén Reino, Tuominen Martti: Pahoinpitelyrikokset 1995 ja 1999. Miten poliisi reagoi lainmuutokseen? Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2003.

Spring-Reiman Petra: Totuus vai oikeudenmukaisuus. Milloin tuomioistuimen tulee jättää todistelu hyödyntämättä rikosprosessissa. Sivut 147–173. Teoksessa Perus- ja ihmisoi-
keudet rikosprosessissa. Helsingin hovioikeuden julkaisuja 2014.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Poliisin tietoon tullut rikollisuus 2014. Saatavilla osoit-
teesta http://www.stat.fi/til/polrik/2014/04/polrik_2014_04_2015-01-19_tie_001_fi.html.
Luettu 18.1.2016.

Syyttäjän syyttämättäjäättämisspätös. Saatavilla osoitteesta [http://oikeus.fi/syyttaja/fi/in-
dex.html](http://oikeus.fi/syyttaja/fi/in-
dex.html). Luettu 28.3.2016.

Säävälä Hannu, Nyqvist Leo, Salonen Santtu: Väkivallan olemus. Sivut 17–30. Teok-
sessa Mies varikolle. Apua lähisuhdeväkivaltaan. Toim. Hannu Säävälä, Riitta Pohjois-
virta, Eero Keinänen, Santtu Salonen. Oulun ensi- ja turvakoti ry 2006.

Säävälä Hannu, Pohjoisvirta Riitta, Keinänen Eero, Salonen Santtu: Johdanto. Sivut 13–
16. Teoksessa Mies varikolle. Apua lähisuhdeväkivaltaan. Toim. Hannu Säävälä, Riitta
Pohjoisvirta, Eero Keinänen, Santtu Salonen. Oulun ensi- ja turvakoti ry 2006.

Tjaden Patricia, Thoennes Nancy: Extent, Nature, and Consequences of Intimate Part-
ner Violence. Findings from the National Violence Against Women Survey. National In-
stitute of Justice 2000.

Tolvanen Matti, Kukkonen Reima: Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Talen-
tum 2011.

Viljanen Pekka: Asianosaisen totuusvelvollisuudesta rikosasioissa. Sivut 1004–1025.
Defensor Legis N:o 6/2001.

Viljanen Pekka: Todistelutoimikunnan mietinnön arviointia. Sivut 144–170. Defensor Le-
gis N:o 2/2013.

Viljanen Pekka: Todistaako vai ei - kuka päättää? Sivut 620–638. Defensor Legis N:o
5/2012.

Virolainen Jyrki, Pölönen Pasi: Rikosprosessin osalliset. Rikosprosessioikeus II. WSOY
2004.

Virolainen Jyrki, Pölönen Pasi: Rikosprosessin perusteet. Rikosprosessioikeus I. WSOY
2003.

Virolainen Jyrki: Rikosprosessioikeus I. Pandecta Oy 1998.

Vuorenpää Mikko: Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. Talentum 2014.

Zitting Simo: Eräitä ajatuksia oikeustieteen uudistuspyrinnöistä. Sivut 1109–1114. Laki-
mies 1970/4.

VIRALLISLÄHTEET

Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi. HE 14/1985 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta ja laiksi rikoslain 21 luvun 17 §:n kumoamisesta. HE 144/2003 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta. HE 78/2010 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. HE 46/2014 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi. HE 82/1995 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi. HE 94/1993 vp.

Helsingin hovioikeus: Lausunto todistelutoimikunnan mietinnöstä (69/2012) koskien todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamista 2013.

Jääskeläinen Petri (eduskunnan oikeusasiamies): Lausunto todistelutoimikunnan mietinnöstä 2013.

Niemi Johanna: Todistelu yleisissä tuomioistuimissa, lausunto 2013.

Oikeusministeriö: Työryhmän asettamispäätös 17.10.2008. Lainvalmistelu, rikos- ja prosessioikeuden yksikkö. OM 18/41/2008.

Oikeusministeriön julkaisuja: Kansallinen ohjelma väkivallan vähentämiseksi. OMJU 2005:2.

Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja: Pahoinpitelyrikos läheissuhteissa ja työpaikalla, lausuntokooste. OMML 10/2010.

Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja: Todistelu yleisissä tuomioistuimissa. Lausuntokooste. OMML 30/2013.

Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita: Vertailua eräistä todistusoikeudellisista kysymyksistä Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. OMSO 65/2012.

Oikeusministeriön työryhmämietintö. Pahoinpitelyrikos läheissuhteissa ja työpaikalla. OMTR 2009:11.

Suomen Asianajajaliitto: Lausunto todistelutoimikunnan mietinnöstä "Todistelu yleisissä tuomioistuimissa" 2013.

Suomen Lakimiesliitto: Lausunto todistelutoimikunnan mietinnöstä (OMML 69/2012) 2013.

Suomen tuomariliitto: Lausunto todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevaan toimikunnan mietintöön 2013.

Valtakunnansyyttäjänvirasto: Asianomistajan syyteoikeus virallisen syyttäjän kannalta.
VKS 2006:4.

OIKEUSTAPAUKSET

Korkein oikeus

KKO 1985 II 93

KKO 1987:62

KKO 1993:151

KKO 1995:66

KKO 2000:71

KKO 2002:12

KKO 10.8.2011/1671

Hovioikeudet

HeiHO 2007:22

VaaHO 2013:1

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Aigner v. Itävalta (10.5.2012)

Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt Kuningaskunta (15.12.2011)

Asch v. Itävalta (26.4.1991)

Doorson v. Alankomaat (26.3.1996)

Hummer v. Saksa (19.7.2012)

Konstantinos Tsotsos v. Kreikka (30.4.2009)

Maria Marinescu v. Romania (2.2.2010)

Van der Heijden v. Alankomaat (3.4.2012)

LYHENNELUETTELO

Avoliittolaki	Laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta (14.1.2011/26)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi 4.11.1950)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	Esitutkintalaki (22.7.2011/805)
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights
HE	Hallituksen esitys
Ibid.	Ibidem (samassa paikassa)
HelHo	Helsingin hovioikeus
KKO	Korkein oikeus
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (8/1976)
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
OMJU	Oikeusministeriön julkaisuja
OMML	Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja
OMSO	Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita
OMTR	Oikeusministeriön työryhmämietintö
OK	Oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4)
PKL	Pakkokeinolaki (22.7.2011/806)
PL	Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)
RB	Rättegångsbalken (18.7.1942/740)
RL	Rikoslaki (19.12.1889/39)
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (11.7.1997/689)
Straffeprosessloven	Lov om rettergangsmåten i straffesaker (22.5.1981)
VaaHo	Vaasan hovioikeus
VKS	Valtakunnansyyttäjänvirasto

I JOHDANTO

1 AIHEEN ESITTELY

Naisiin kohdistuva väkivalta on kansainvälinen, yleinen ja ikivanha ongelma, jota on esiintynyt ja esiintyy yhä edelleen kaikissa kulttuureissa ja yhteiskuntaluokissa.¹ Esimerkiksi vuonna 2014 tehdyn tutkimuksen mukaan pelkästään Euroopan unionin alueella noin joka kolmas nainen on joutunut väkivallan uhriksi täytettyään 15 vuotta. Näistä uhreista noin 22 prosenttia on parisuhdeväkivallan uhreja.² Parisuhdeväkivalta tarkoittaa miehen tai naisen kumppaniinsa kohdistamaa fyysisenä, psyykkisenä tai seksuaalisena ilmenevää väkivaltaa.³ Myös Suomessa parisuhdeväkivalta on vakava ongelma, ja Suomi sijoittuu uhritilastoissa Euroopan unionin alueen kärkipäähän.⁴

Korkeista uhriluvuista huolimatta parisuhdeväkivalta nähtiin pitkään perheen sisäisenä yksityisasiana, ja lainsäädännölliset toimet sen vähentämiseksi aloitettiin monessa Euroopan maassa vasta 1990-luvulla.⁵ Näin tapahtui myös Suomessa, jossa muutos on tapahtunut hitaasti. Parisuhdeväkivalta asettaa omat haasteensa lainsäätäjälle, koska se on suurimmaksi osaksi piilorikollisuutta, ja parisuhdeväkivallan uhrit ovat usein erityisen haavoittuvassa asemassa.⁶ Tämä johtuu erityisesti siitä, että uhri ja tekijä ovat toisilleen läheisiä ihmisiä, ja väkivalta on saattanut jatkua jopa vuosia, ennen kuin joku ulkopuolinen taho puuttuu siihen.

Ensimmäisen kerran parisuhdeväkivalta otettiin huomioon rikoslainsäädännöllisin toimin 1990-luvun puolivälissä, jolloin niin sanotusta tavallisesta pahoinpitelystä tuli virallisen syytteen alainen rikos.⁷ Tämän jälkeen pahoinpitelyrikosten syyteoikeuteen puututtiin vuoden 2011 rikoslain (RL, 1889/39) 21 luvun 16 pykälän uudistuksella, jonka seurauksena myös lievä pahoinpitely muuttui virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi. Virallisen syytteen alaisuus on kuitenkin vain poikkeuksellista ja se edellyttää esimerkiksi, että teko on kohdistunut tekijälle läheiseen henkilöön (RL 21:16.1:n 2-kohta). Syyteoikeuden muutoksella pyrittiin korostamaan parisuhdeväkivallan erityistä moitittavuutta ja ehkäisemään tekijän uhriin kohdistamia epäasiallisia painostustoimenpiteitä.⁸

¹ Lehtonen – Perttu, 1999, s. 7.

² FRA, 2014, s. 27.

³ Nyqvist, 2001, s. 13 ja 16–17.

⁴ FRA, 2014, s. 30.

⁵ FRA, 2014, s. 7.

⁶ Lehtonen – Perttu, 1999, s. 12.

⁷ HE 94/1993 vp, s. 92.

⁸ HE 78/2010 vp, s. 11.

Muutos oli perusteltu, koska sillä pyrittiin puuttumaan parisuhdeväkivallan uhrin asemaan, ja sen voidaan nähdä olevan eräänlainen jatkumo parisuhdeväkivallan ehkäisytyössä. Kuitenkin se toi mukanaan myös ongelmia. Pääasiallinen ongelma lievän pahoinpitelyrikoksen virallisen syytteen alaisuudessa on, miten rikoksesta kyetään löytämään riittävästi näyttöä, jotta rikoksenteijä saa siitä rangaistuksen. Tällöin huomio kiinnittyy erityisesti asianomistajaan ja hänen vaikutukseensa riittävän näytön saatavuuden kannalta.⁹

Asianomistajan asema oikeudenkäynnissä ja esitutkinnassa muuttui vuoden 2016 alusta voimaan tulleen oikeudenkäymiskaaren (OK 1734/4) 17 luvun myötä. Nykyisin asianomistajat voivat olla oikeudenkäynnissä joko asianosaisen tai todistajan roolissa riippuen heidän esittämistään vaatimuksista asiassa (OK 17:29). Vuoteen 2016 asti kaikkia asianomistajia kohdeltiin asianosaisina. Keskeinen ero näiden kahden ryhmän välillä liittyy jäljempänä tarkemmin tarkasteltavaan esitutkimateriaalin hyödyntämiseen oikeudenkäynnissä todisteena. OK 17 luvun uudistus mahdollistaa myös sen, että todistajana kohdeltavan asianomistajan OK 17:17.1:ssä säädetty kokonaiskieltäytymisoikeus (lähiomaisuoja) on oikeudenkäynnissä mahdollista murtaa (OK 17:18.2).

2 TUTKIMUSAIHE, METODI, KÄYTETYT LÄHTEET SEKÄ TUTKIELMAN RAKENNE

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten oikeudenkäymiskaaren 17 luvun säännökset vaikuttavat riittävän näytön saatavuuteen lievistä pahoinpitelyrikoksesta parisuhdeväkivaltatapauksissa. Tätä kysymystä lähestytään asianomistajan myötävaikutuksen näkökulmasta. Edellä mainitun perusteella tutkimuskysymys on jaettavissa kolmeen osakysymykseen: Millainen asema asianomistajalla on sekä oikeudenkäynnissä että esitutkinnassa, eli millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia asianomistajalla on prosessin eri vaiheissa? Miten asianomistajan asema prosessissa vaikuttaa riittävän näytön saatavuuteen rikoksesta? Onko lievä pahoinpitelyrikos toteennäytettävissä, jos asianomistaja on prosessissa passiivinen?

Näiden kysymysten tutkiminen on rajattu lieviin pahoinpitelyrikoksiin. Tämä johtuu siitä, että erityisesti lievissä rikoksissa muun näytön hankkiminen rikoksesta voi olla hankalaa ilman asianomistajan halua osallistua asian käsittelyyn. Lisäksi lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutosta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 78/2010 vp.) on tuotu esille tavoitteita, joiden toteutumista on tutkielman lopuksi tarkoitus tarkastella tutkimuskysymysten avulla.

⁹ HE 78/2010 vp, s. 12.

Lievän pahoinpitelyrikoksen lisäksi tutkielma on rajattu parisuhdeväkivaltatapauksiin, koska niissä tekijän ja uhrin suhde on läheinen, mikä saattaa vaikuttaa asianomistajan halukkuuteen osallistua asian käsittelyyn. Tutkielman tarkoituksena ei ole selvittää syytäjän tai rikoksesta epäillyn asemaa rikosprosessissa, ellei niillä ole merkitystä myös asianomistajan asemaan kannalta. Tutkielmassa ei käsitellä RL 21:16:n 1-kohdan tai 3-kohdan tilanteita taikka väkivaltaa, joka kohdistuu perheen lapsiin tai muihin lähisukulaisiin.

Tutkielman aihe on ajankohtainen uudistettujen OK 17 luvun säännösten myötä, koska säännökset muuttivat ja täsmensivät asianomistajan asemaa oikeusprosessissa aiempaan nähden. Aikaisemmin asianomistajan oikeuksia ja velvollisuuksia ovat käsitelleet muiden muassa *Pasi Pölönen* väitöskirjassa *Henkilötodistelu rikosprosessissa* (2003) sekä *Mikko Vuorenpää* kirjassa *Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa* (2014). Myös *Siiri Aula* on käsitellyt asiaa artikkelissa *Parisuhdeväkivallan uhrin toiminnan vaikutukset rikosvastuun toteuttamisessa* (2010).

Oikeustieteellisessä tutkimuksessa käytetyt metodit vaihtelevat sen mukaan, mikä oikeustieteen osa-ala on kysymyksessä. Esimerkiksi *Zitting* on todennut, että oikeustiede käsittelee eri tieteenharjoja, joilla on eri päämäärät ja jotka käyttävät eri tutkimusmenetelmiä.¹⁰ Näin ollen ennen kuin voidaan tarkemmin esitellä tutkimuksessa käytettyjä metodeja, on tiedettävä, kuuluuko tutkimus oikeustieteen osa-alueista lainoppiin, oikeusteoriaan vai oikeuden yleistieteisiin.¹¹ Tämä tutkielma sijoittuu oikeustieteen osa-alueista lainoppiin eli oikeusdogmatiikkaan.

Lainoppi on oikeustieteen ydinaluetta ja sen tutkimuskohteena on voimassa oleva oikeus eli oikeusnormit.¹² *Siltalan* mukaan: ”lainopin metodi on oikeudellista argumentaatiota eli oikeudellista päättelyä määrätyistä oikeustositseikoista määrättyihin oikeusseuraamuksiin sekä oikeusnormien keskinäisten suhteiden määrittämistä ohjaavien metatason sääntöjen ja periaatteiden kokonaisuus”.¹³ Lainopin tehtävä on näin ollen selvittää oikeusnormilauseen sisältöä.¹⁴ Tässä tutkielmassa on siten tarkoitus eri lainopin metodein selvittää ja tulkita, mikä on asianomistajaa koskevien voimassa olevien oikeusnormien sisältö ja miten ne vaikuttavat riittävän näytön saatavuuteen lievästä pahoinpitelyrikoksesta.

¹⁰ Zitting, 1970, s. 1113.

¹¹ Hirvonen, 2011, s. 21.

¹² Ibid.

¹³ Siltala, 2003, s. 890.

¹⁴ Hirvonen, 2011, s. 24.

Tutkielma sijoittuu prosessioikeuteen, tarkemmin sanottuna rikosprosessioikeuteen ja todistus oikeuteen. Tutkielmassa käytetyt lähteet koostuvat pääasiassa suomalaisesta oikeuskirjallisuudesta sekä viranomaisaineistosta. Lisäksi lähteinä on käytetty sekä kansallista että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä. Tutkielmassa ei ole erillistä oikeusvertailevaa osuutta, mutta se sisältää viittauksia sekä Pohjoismaiden että Yhdysvaltojen oikeusjärjestelmiin.

Tutkielma koostuu johdannon lisäksi neljästä pääluvusta. Ensimmäisessä pääluvussa tarkoituksena on selvittää, mitä parisuhdeväkivalta on sekä kuvata lievän pahoinpitelyn syyte oikeuden muutokseen johtaneita syitä. Toisessa pääluvussa aiheena on asianomistajan asema esitutkinnassa sekä esitutkintamateriaalin hyödyntäminen oikeudenkäynnissä. Tämän luvun tarkoituksena on selvittää, millä perusteella oikeudenkäynnissä voidaan käyttää todisteena asianomistajan esitutkinnassa antamia lausumia.

Kolmas ja neljäs pääluku keskittyvät asianomistajan asemaan oikeudenkäynnissä. Luvuissa käsitellään muiden muassa asianomistajan totuusvelvollisuuden sisältöä sekä mahdollisuutta kieltäytyä todistamasta oikeudenkäynnissä. Viidennestä pääluvusta löytyvät tutkielman johtopäätökset.

II PARISUHDEVÄKIVALTA, LIEVÄ PAHOINPITELY JA ASIANOMISTAJA

1 PARISUHDEVÄKIVALTA

1.1 Mitä parisuhdeväkivalta on?

Parisuhdeväkivalta on yleisin läheissuhdeväkivallan muoto, jolla tarkoitetaan miehen tai naisen kumppaniinsa kohdistamaa väkivaltaa.¹⁵ Parisuhdeväkivalta eroaa käsitteenä perheväkivallasta, jolla tarkoitetaan ydinperheeseen kuuluvien jäsenten välistä väkivaltaa. Läheissuhdeväkivallan piiriin kuuluvat puolestaan laajemmin läheis- ja sukulaissuhteissa tapahtuneet väkivallanteot.¹⁶ Näin ollen parisuhdeväkivaltaan ei kuulu esimerkiksi tekijän lapsiinsa tai muihin sukulaisiinsa tai tuttaviiinsa kohdistama väkivalta, eikä sitä ei ole myöskään täysin ulkopuolisen tekijän uhriin kohdistama väkivalta.

Parisuhteessa tapahtuva väkivalta on monimuotoista ja se ilmenee monin eri teoin. Ensinnäkin parisuhdeväkivalta voi olla fyysistä väkivaltaa, kuten kuristamista, potkimista ja hakkaamista. Toiseksi väkivalta voi ilmetä henkisenä väkivaltana, kuten kumppanin sosiaalisena eristämisenä ystävistä ja sukulaisista taikka fyysisellä väkivallalla uhkaamisena. Henkistä väkivaltaa on myös esimerkiksi taloudellinen alistaminen ja uskonnollinen väkivalta sekä kumppanin verbaalinen alistaminen, vähättely ja nöyryyttäminen. Lisäksi parisuhdeväkivalta voi olla seksuaalista väkivaltaa, jolloin tekemuotona on esimerkiksi uhrin pakottaminen seksuaaliseen kanssakäymiseen.¹⁷

Parisuhdeväkivallalle on löydettävissä tunnusomaisia piirteitä, jotka erottavat sen muusta rikollisuudesta. Ensinnäkin sille on tunnusomaista, että se tapahtuu usein uhrin omassa kodissa, ja tekijänä on uhrin puoliso.¹⁸ Parisuhdeväkivallan leimaavin piirre onkin sen yksityinen luonne; väkivalta tapahtuu yksityistiloissa, ja tekijä ja uhri jäävät sen jälkeen usein samaan paikkaan, esimerkiksi asumaan yhdessä. Tämän vuoksi parisuhdeväkivallalla on harvemmin todistajia, toisin kuin kadulla tapahtuvassa väkivallassa.¹⁹

Toinen merkittävä piirre on, että uhri on yleensä tekijästä riippuvainen esimerkiksi taloudellisesti tai emotionaalisesti.²⁰ Taloudellinen riippuvuus tekijästä saa erityisesti ne uhrit, jotka eivät käy kodin ulkopuolella töissä, jäämään suhteeseen.²¹ Uhri voi tulla tekijästä

¹⁵ Ojuri, 2006, s. 17.

¹⁶ Säävälä – Pohjoisvirta – Keinänen - Salonen, 2006, s. 14.

¹⁷ Ojuri, 2006, s. 17–18.

¹⁸ Husso, 2003, s. 13.

¹⁹ Piispa, 2011, s. 15.

²⁰ Ruuskanen, 2005, s. 60.

²¹ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 43.

taloudellisesti riippuvaiseksi esimerkiksi sen takia, ettei hän saa käydä töissä tai hän ei jaksakaan käydä töissä kokemansa väkivallan vuoksi.²² Emotionaalinen riippuvuus väkivallan tekijää kohtaan syntyy väkivallan jaksoittaisuuden seurauksena eli rankkojen väkivaltaisten tekojen sekä lämmön ja katumuksen vaihteluna.²³

Parisuhdeväkivaltaan liittyy myös se, että vastuu tapahtuneesta vieritetään uhrille, ja usein uhri myös syyllistää itse itseään tapahtuneesta. Uhri saattaa tietää, että puoliso käyttäytyy väärin, mutta tästä huolimatta hän kokee itsensä huonoksi, epäonnistuneeksi tai jopa hulluksi. Puolison jatkuva henkinen väkivalta uhria kohtaan esimerkiksi mitätoimilla ja haukkumalla tätä johtaa lopulta siihen, ettei uhri enää hallitse omaa itsetuntoaan. Tällöin puoliso voi sanoillaan tai teoillaan joko nostaa tai murentaa uhrin itsetuntoa mielentilansa mukaan.²⁴

Yleisiä parisuhdeväkivallan uhrien kokemia tuntemuksia ovat ahdistuneisuus, avuttomuus, pelko, masennus, häpeä, syyllisyys, viha ja rakkaus. Usein väkivallan uhka alkaa määrittää uhrin jokapäiväistä käyttäytymistä: kenen kanssa hän voi puhua, mitä sanoa ja missä liikkua. Uhrit käyttävät yleensä erilaisia selviytymiskeinoja, joista tyypillisimpiä ovat varuillaan olo, tekijän käytöksen lukeminen sekä oman käytöksen kontrollointi ja mukauttaminen tekijän mielialojen mukaiseksi.²⁵

Huolimatta siitä, että tietoisuus parisuhdeväkivallasta lisääntyy koko ajan, uhrin naapurit, ystävät ja muut läheiset eivät yleensä puutu havaitsemaansa väkivaltaan. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että sitä ei useinkaan tunnisteta, vaikka se eri tilanteessa nimettäisiin välittömästi väkivallaksi.²⁶ Parisuhdeväkivallaksi luokiteltavat teot saattavat nimittäin vaikuttaa ulkopuolisille neutraaleilta tai jopa miellyttäviltä. Esimerkiksi käsi kädessä kulkeminen liitetään usein kiintymyksen osoittamiseen ja rakkauteen. Väkivaltaisessa parisuhteessa käsi kädessä kulkeminen on sen sijaan omistusoikeuden ja hallinnan ilmaisun väline, jonka vain uhri ymmärtää. Myös erilaiset hienovaraiset keinot, joilla tekijä muisuttua uhria väkivallan mahdollisuudesta, jäävät usein ulkopuolisilta huomaamatta.²⁷

Parisuhteessa tapahtuva väkivalta on yleensä toistuvaa ja se saattaa jatkua päivittäin, viikoittain, kuukausittain tai jopa useiden vuosien ajan ennen kuin siihen tavalla tai toisella

²² Ojuri, 2006, s. 22.

²³ Marttala, 2011, s. 43.

²⁴ Marttala, 2011, s. 46.

²⁵ Marttala, 2011, s. 43.

²⁶ Ruuskanen, 2005, s. 60.

²⁷ Marttala, 2011, s. 42.

puututaan.²⁸ Vuonna 2005 tehdyn tutkimuksen perusteella parisuhdeväkivalta on yleensä lievää fyysistä väkivaltaa, kuten liikkumisen estämistä tai läimäisyjä. Tämän lisäksi esiintyy erilaisia henkisen väkivallan keinoja. Tyypillistä on myös se, että kyseessä on usein pikemminkin joukko erilaisia toisiaan seuraavia tekoja kuin yksi selkeästi rajattavissa oleva teko.²⁹ Esimerkiksi väkivalta voi olla yhtä aikaa sekä henkistä että fyysistä, jolloin tekijä alistaa sanallisesti uhria ja samanaikaisesti pitää hänen ranteistaan kiinni.

Parisuhdeväkivallalle on tyypillistä, että väkivalta yleensä pahenee aikaa myöten,³⁰ ja puolisoitten väliset valta-asetelmat ovat epätasapainossa jo suhteen alkuvaiheessa. Myös väkivaltaa ennakoivia merkkejä esiintyy monissa suhteissa alusta alkaen. Tyypillisiä varoituserkkeitä ovat muiden muassa tekijän epäluuloisuus ja mustasukkaisuus sekä kontrolloiva käyttäytyminen. Myös kommunikointiongelmia saattaa esiintyä. Erityisesti uhrin elintilan kaventaminen ja ystävyyssuhteiden rajoittaminen kuuluvat parisuhdeväkivallan varhaisiin vaiheisiin.³¹

Ajan kuluessa tapahtuva väkivallan paheneminen ei puolestaan ole välttämättä pelkästään fyysisen väkivallan kovenemista, vaan kyse on myös uhrin kokemuksesta. Esimerkiksi toistuva, suhteellisen samanlaisena pysyvä väkivalta saattaa jatkuessaan vaikuttaa uhriin niin, että hän elää yhä pahenevan pelon vallassa odottaessaan seuraavaa pahoinpitelyä.³² Äärimmäisessä tapauksessa puolison väkivaltaisuus uhria kohtaan loppuu vasta, kun uhri aiheuttaa puolisonsa kuoleman esimerkiksi puukottamalla tämän.³³

Parisuhdeväkivallasta puhuttaessa monelle herää kysymys, miksi uhri ei lähde parisuhteesta. Kysymykseen on mahdotonta vastata tyhjentävästi, mutta yleisimpiä syitä parisuhteeseen jäämiseen on löydettävissä. Heti alkuun on kuitenkin todettava, että useat uhrin lähtevät eivätkä enää palaa takaisin tai ainakin he ovat yrittäneet lähteä suhteesta useampiakin kertoja. Jäädessään väkivaltaiseen parisuhteeseen moni uhri uskoo parempaan huomiseen, miehen antamiin lupauksiin ja vaalii menneitä hyviä muistoja.³⁴ Tämä voi vaikuttaa myös uhrin halukkuuteen osallistua mahdolliseen oikeusprosessiin, koska uhri

²⁸ Ks. Ruuskanen, 2005, s. 62–63.

²⁹ Piispa, 2006, s. 44–45.

³⁰ Säävälä – Nyqvist – Salonen, 2006, s. 20.

³¹ Hulkko, 2011, s. 96.

³² Säävälä – Nyqvist – Salonen, 2006, s. 20.

³³ Matikkala, 2006, s. 420.

³⁴ Ojuri, 2006, s. 20.

saattaa esimerkiksi tekijän anteeksipyyntöön tai lupausten seurauksena ajatella, että kaikki on hyvin, eikä oikeusprosessi ja siitä seuraava tuomio ole tarpeen asian ratkaisemiseksi.

Tämän lisäksi uhrien kokema syyllisyys perhe-elämän epäonnistumisesta voi saada heidät ajattelemaan, että väkivalta on hyväksyttävää tai oikeutettua kohtelua.³⁵ Uhrin pysymistä parisuhteessa on selitetty myös sillä, että uhri pelkää erotilanteeseen liittyvää väkivaltaa. Ei ole epätavallista, että puoliso esimerkiksi uhkaa tappaa sekä uhrin että heidän lapsensa, jos uhri lähtee. Myös taloudellinen riippuvuus puolisoista tai sosiaalinen eristäminen voivat vaikuttaa jäämispäätökseen.³⁶

Kaiken kaikkiaan parisuhdeväkivaltaa leimaa sen yksityinen luonne, toistuvuus ja parisuhteen osapuolten välisen tasa-arvon puuttuminen. Useimmiten väkivalta pahenee tavalla tai toisella aikaa myöten ja siihen liittyy fyysisen väkivallan lisäksi myös henkisen ja/tai seksuaalisen väkivallan keinoja. Jatkuvassa pelkotilassa elävä uhri voi traumatisoitua, mikä ilmenee esimerkiksi nukkumisvaikeuksina, masentuneisuutena tai ahdistuneisuutena.³⁷ Parisuhdeväkivalta onkin aivan omanlaisensa rikollisuuden muoto verrattuna esimerkiksi nuorisorikollisuuteen tai alkoholin vaikutuksen alaisena tapahtuneisiin rikoksiin.

1.2 Parisuhdeväkivallan yleisyys ja sitä koskeva tutkimus

Parisuhdeväkivaltaa on tutkittu Suomessa 1970-luvulta lähtien ja erityisesti 1990- ja 2000-luvuilla sitä on tutkittu runsaasti.³⁸ Kuitenkin parisuhdeväkivallan tutkimiseen liittyy ongelmia. Se on suurimmaksi osaksi piilorikollisuutta eikä tule esiin uhritutkimuksissa, koska parisuhdeväkivallan uhrin ei halua tai uskalla kertoa siitä.³⁹ Esimerkiksi vuoden 1998 kyselytutkimuksessa kävi ilmi, että puolet niistä naisista, jotka olivat saaneet vammoja väkivallan seurauksena, eivät olleet keskustelleet asiasta kenenkään kanssa.⁴⁰ Tästä johtuen esimerkiksi tarkkaa parisuhdeväkivallan uhriksi joutuneiden lukua on mahdotonta antaa.

Tietoja parisuhteessa tapahtuneen väkivallan yleisyydestä saadaan poliisilta ja haastattelututkimuksista. Kuitenkin poliisin tietoon tulleet tapaukset on syytä suhtautua tietyllä

³⁵ Ibid.

³⁶ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 43.

³⁷ Säävälä – Nyqvist – Salonen, 2006, s. 21.

³⁸ Esimerkiksi Johanna Niemi-Kiesiläinen, Marita Husso, Markku Heiskanen ja Minna Piispa ovat tutkineet parisuhdeväkivaltaa.

³⁹ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 30.

⁴⁰ Heiskanen – Piispa, 1998, s. 140.

pidättyvyydellä, koska parisuhdeväkivalta on suurimmaksi osaksi piilorikollisuutta. Esimerkiksi vuonna 2002 poliisille ilmoitettiin vain alle 3000 perheväkivaltatapausta.⁴¹ Tämän vuoksi on kehitetty erilaisia uhritutkimuksia, joiden avulla pyritään saamaan tietoa myös piilorikollisuudesta.

Esimerkiksi vuonna 2012 toteutettiin kansallinen rikosuhritutkimus, jossa kartoitettiin parisuhteessa tapahtuvaa uhkailua sekä fyysisen väkivallan yleisyyttä 15–74-vuotiaiden suomalaisten keskuudessa. Kyselyyn vastasi 7 746 henkilöä. Tutkimukseen osallistuneista parisuhteessa olevista naisista 10 prosenttia ja miehistä kuusi prosenttia ilmoitti joskus elämänsä aikana kokeneensa fyysistä väkivaltaa nykyisen parisuhdekumppaninsa taholta.⁴² Lisäksi tutkimuksen perusteella naiset kertovat parisuhdeväkivallasta miehiä yleisemmin, ja molemmat osapuolet kertovat väkivallasta useimmiten ystävälleen tai sukulaiselleen. Poliisin tietoon naisiin kohdistuneista väkivaltatapauksista tuli joka kymmenes. Miesten kohdistuneista väkivaltatapauksista vain kolme prosenttia tuli poliisin tietoon.⁴³

Laajemmin suomalaisten kokemaa parisuhdeväkivaltaa on selvitetty vuosien 1997 ja 2005 uhritutkimuksilla. Vuoden 2005 uhritutkimuksesta käy ilmi, että ”vähintään kerran parisuhteen aikana nykyisen avio- tai avomiehen tekemän fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai uhkailun kohteeksi oli joutunut 20 prosenttia naisista”. Vuonna 1997 vastaava luku oli 22 prosenttia.⁴⁴ Entisen puolison tekemän väkivallan kohteeksi oli sitä vastoin joutunut vuonna 2005 49 prosenttia ja vuonna 1997 50 prosenttia naisista.⁴⁵ Jo näistä luvuista voi päätellä, että poliisin tietoon tulleet parisuhdeväkivaltatapaukset ovat vain jäävuoren huippu, ja todellisia parisuhdeväkivallan uhreja on pelkästään Suomessa vähintään kymmeniä tuhansia.

Useimpien tutkimusten mukaan noin 90 prosentissa tapauksista tekijä on mies ja uhri on nainen.⁴⁶ Miesten osuutta parisuhdeväkivallan uhreina ei tästä huolimatta tulisi vähätellä,

⁴¹ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 31.

⁴² Danielsson – Salmi, 2013, s. 2.

⁴³ Danielsson – Salmi, 2013, s. 4-5.

⁴⁴ Piispa, 2006, s. 44.

⁴⁵ Piispa, 2006, s. 46.

⁴⁶ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 33.

koska esimerkiksi edellä käsitellyn kansallisen rikosuhritutkimuksen mukaan miehet eivät useinkaan kerro kokemastaan väkivallasta. Parisuhdeväkivaltaa voidaan kuitenkin pitää sukupuolittuneena ongelmana naisten korkean uhriluvun vuoksi.⁴⁷

Myös parisuhdeväkivallan vakavuutta ja kestoja on tutkittu. Tutkimuksista on selvinnyt, että väkivalta on vaihdellut vakavasta lievään ja se on yleensä pahentunut aikaa myöten. Esimerkiksi vuonna 2005 vakavaa fyysistä väkivaltaa oli kokenut kuusi prosenttia uhreista ja seksuaalista väkivaltaa viisi prosenttia. Tyypillisimmillään väkivalta oli kuitenkin lievempää fyysistä väkivaltaa. Muiden muassa läimäisy, väkivallalla uhkailu ja seksuaalinen väkivalta ovat olleet yleisiä väkivallan muotoja.⁴⁸ Väkivallan kestosta kertoo puolestaan se, että 2000-luvun vaihteessa Suomessa noin 27 500 naista eli parisuhteessa, jossa väkivalta oli jatkunut yli 10 vuotta.⁴⁹

Parisuhdeväkivalta on kansainvälinen ongelma. Esimerkiksi Yhdysvalloissa 1990- ja 2000-luvun vaihteessa toteutettu tutkimus⁵⁰ osoitti, että 22 prosenttia tutkimukseen osallistuneista naisista oli kokenut fyysistä väkivaltaa jossain vaiheessa elämäänsä.⁵¹ Yhdysvalloissa lähdetäänkin yleensä olettamasta, että 25–50 prosenttia naisista on kokenut väkivaltaa parisuhteessa. Kanadassa ja Australiassa luvut ovat alhaisempia: noin 15–20 prosentin luokkaa.⁵²

Euroopan unionin alueella tehty tutkimus⁵³ osoittaa, että parisuhdeväkivalta on EU:ssa laajeneva ongelma, jota ei voi jättää huomiotta.⁵⁴ Tutkimuksen mukaan noin 13 miljoonaa naista EU:n alueella on kokenut fyysistä väkivaltaa viimeisen 12 kuukauden aikana ennen tutkimuksen tekemistä,⁵⁵ ja kaiken kaikkiaan parisuhdeväkivaltaa on kokenut noin viidesosa naisista täytettyään 15 vuotta.⁵⁶ Suomi, Tanska ja Latvia sijoittuivat parisuhdeväkivaltatilastojen kärkipäähän, kun taas Etelä-Euroopan maissa parisuhdeväkivalta on tutkimuksen mukaan vähäisintä.⁵⁷

⁴⁷ Nyqvist, 2001, s. 13.

⁴⁸ Piispa, 2006, s. 44.

⁴⁹ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 40.

⁵⁰ The National Violence against Women Survey (NVAW).

⁵¹ Tjaden – Thoennes, 2000, s. 9-10.

⁵² Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 32.

⁵³ Violence Against Women: an EU-wide survey.

⁵⁴ FRA, 2014, s. 3.

⁵⁵ FRA, 2014, s. 21.

⁵⁶ FRA, 2014, s. 27.

⁵⁷ FRA, 2014, s. 29.

Myös Ruotsissa parisuhteessa tapahtuva väkivalta on vakava ongelma. Tutkimukset osoittavat, että esimerkiksi vuonna 2012 lähes 7 prosenttia ruotsalaisista joutui parisuhdeväkivallan uhriksi, ja noin joka viides oli joutunut parisuhdeväkivallan uhriksi jossakin vaiheessa elämäänsä. Yksi yleisimmistä tekotavoista oli tutkimuksen mukaan yritys rajoittaa uhrin elintilaa.⁵⁸ Vain harva uhri oli ottanut yhteyttä tukipalveluihin: noin 7 prosenttia naisista ja 3 prosenttia uhreiksi joutuneista miehistä oli ottanut yhteyttä sosiaalipalveluihin.⁵⁹

2 LIEVÄ PAHOINPITELY

2.1 Pahoinpitelyrikokset

Suomessa pahoinpitelyrikokset kuuluvat henkeen ja terveyteen kohdistuviin rikoksiin, joista säädetään rikoslain 21 luvussa. Pahoinpitelyrikokset on porrastettu kolmeen eri törkeysluokkaan, jotka ovat törkeä pahoinpitely, niin sanottu tavallinen pahoinpitely sekä lievä pahoinpitely. Poliisin tietoon tulee vuosittain keskimäärin noin 34 000 pahoinpitelyrikosta, joista valtaosa on tavallisia pahoinpitelyitä.⁶⁰ Esimerkiksi vuonna 2013 tavallisia pahoinpitelyitä kirjattiin noin 25 000, lieviä noin 11 000 ja törkeitä pahoinpitelyitä noin 1 900 kappaletta.⁶¹

RL 21:5:n mukaan (*tavalliseen*) pahoinpitelyyn syyllistyy se, joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan. Tavallisen pahoinpitelyn tunnusmerkistö jakaantuu siten kahteen menettelytyyppiin. Ensinnäkin tavallisen pahoinpitelyn tunnusmerkistö täyttyy, kun joku aiheuttaa toiselle ruumiillista väkivaltaa. Tällöin on kyse sanan yleiskielisestä merkityksestä, ja pahoinpitely on toimintaa, josta voi aiheutua toiselle vamma tai muu terveyden vahingoittuminen. Pahoinpitely voi tällöin olla esimerkiksi lyömistä, potkimista, kuristamista, puremista ja tönimistä.⁶²

Pahoinpitelyn tunnusmerkistö voi myös täytyä, vaikka väkivalta ei olisi fyysistä. Tunnusmerkistön täyttää myös väkivaltaa käyttämättä tapahtuva terveyden vahingoittaminen, kivun aiheuttaminen ja tiedottomaan tilaan saattaminen. Kysymys on tällöin seurausten tahallisuudesta aiheuttamisesta, ja seurausten aiheuttamisen tavalla ei ole merkitystä. Näin

⁵⁸ BRÅ, 2014, s. 12–13.

⁵⁹ BRÅ, 2014, s. 15.

⁶⁰ http://www.stat.fi/til/polrik/2014/04/polrik_2014_04_2015-01-19_tie_001_fi.html (Luettu 18.1.2016)

⁶¹ Kotanen – Smolej, 2014, s. 9.

⁶² Matikkala, 2014, s. 231.

ollen myös ”hyvinpitelemällä” aiheutettu seuraus voi täyttää pahoinpitelyn tunnusmerkistön.⁶³ Pahoinpitelyn tunnusmerkistön voi näissä tapauksissa täyttää esimerkiksi teot, joiden seuraukset ilmenevät mielisairautena tai mielenterveyden häiriöinä.⁶⁴ Myös esimerkiksi toisen tahdon vastaisesti tehty hypnotisointi täyttää pahoinpitelyn tunnusmerkistön.⁶⁵

Edellä käsitelty tavallisen pahoinpitelyn tunnusmerkistö liittyy myös lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistöön. Lievästä pahoinpitelystä säädetään RL 21:7:ssä.

RL 21:7. Jos pahoinpitely, huomioon ottaen väkivallan, ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksen tai terveyden vahingoittumisen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikoksenteijä on tuomittava lievästä pahoinpitelystä sakkoon.

Myös lievä pahoinpitely voi olla sekä ruumiillista väkivaltaa että terveyden vahingoittamista ja lievä pahoinpitely eroaa tavallisesta pahoinpitelystä nimensä mukaisesti teon lievyyden perusteella. Teko katsotaan lieväksi pahoinpitelyksi kokonaisarvostelun perusteella. Arvostelussa otetaan huomioon muiden muassa väkivallan, ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksen tai terveyden vahingoittumisen vähäisyys.⁶⁶ Lievänä pahoinpitelynä tuomitaan tekotavaltaan verraten vähäiset rikokset, esimerkiksi tönimiset, joiden seurauksena uhri on kaatunut ja loukannut itsensä.⁶⁷ Muita tekoja, jotka yleensä arvioidaan lieväksi pahoinpitelyksi, ovat liikkumisen estäminen, läimäisy ja kiinni tarttuminen.⁶⁸

Lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistö uudistettiin rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä vuonna 1995. Ennen uudistusta lievän ja tavallisen pahoinpitelyn ero perustui siihen, aiheuttiko pahoinpitely vamman tai sairauden. Uudistuksella lievää ja tavallista pahoinpitelyä koskevat säännökset muutettiin vastaamaan paremmin rikosten törkeysarvos-

⁶³ Matikkala, 2014, s. 232.

⁶⁴ Matikkala, 2006, s. 419.

⁶⁵ HE 94/1993 vp, s. 96.

⁶⁶ HE 94/1993 vp, s. 97.

⁶⁷ Lappi-Seppälä, 2008, s. 515.

⁶⁸ Piispa, 2006, s. 44–45.

telussa noudatettavia yleisiä periaatteita. Nykyisin lievänä pahoinpitelynä voidaan tuomita myös teot, joilla on aiheutettu ulkoinen vamma ja toisaalta teko voidaan arvioida tavalliseksi pahoinpitelyksi, vaikka teolla ei olisikaan aiheutettu vammaa.⁶⁹

Esimerkiksi ratkaisussa KKO 1993:151 lieväksi pahoinpitelyksi katsottiin teko, jolla lapsen huoltaja oli aiheuttanut lapselle kipua luunapveja antamalla ja tukistamalla. Nykyisin kivun aiheuttaminen ei kuulu enää lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistöön, joten teon katsominen lieväksi pahoinpitelyksi edellyttäisi sitä, että pahoinpitelyä pidettäisiin kokonaisuutena arvostellen vähäisenä.⁷⁰

Lievä pahoinpitely, kuten privilegoidut tunnusmerkistöt yleensä, voi olla käsillä muissakin kuin tunnusmerkistön mainitsemisissa esimerkkitilanteissa.⁷¹ Edellytyksenä on, että teko on kokonaisuutena arvostellen vähäinen ja teko on ollut tahallinen, eli tekijä on ollut seurauksesta tietoinen tai pitänyt sitä varsin todennäköisenä.⁷² Lievän pahoinpitelyn yritys ei ole rangaistava. Lievästä pahoinpitelystä voidaan tuomita vain sakkorangaistukseen, ja keskimääräinen tuomio on noin 17 päiväsakkoa.⁷³

2.2 Lievän pahoinpitelyrikoksen syyteoikeuden muutos ja muutokseen johtaneet syyt parisuhdeväkivaltatapauksissa

2.2.1 Syyteoikeuksista

Rikosprosessissa syyteoikeus määrittää sen, kenellä on oikeus nostaa rikoksesta syyte ja ajaa sitä tuomioistuimessa. Syyteoikeus voi kuulua joko viralliselle syyttäjälle tai rikoksen uhrille eli asianomistajalle, mutta jos syytteen on nostanut henkilö, jolla ei ole syyteoikeutta, tuomioistuin jättää syytteen omasta aloitteestaan tutkimatta.⁷⁴ Tämän vuoksi rikosprosessissa on tiedettävä, kenellä syyteoikeus on.

Suomessa pääsääntö on, että rikokset ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia, jollei laissa ole toisin säädetty. Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa poliisi suorittaa rikosta koskevan esitutkinnan, ja syyttäjä voi nostaa syytteen rikoksesta ilman rikoksen uhrin nimenomaista tahtoa.⁷⁵ Sen sijaan asianomistajarikoksissa virallinen syyttäjä ei voi nostaa ri-

⁶⁹ Lappi-Seppälä, 2008, s. 515.

⁷⁰ Matikkala, 2014, s. 240.

⁷¹ Ibid.

⁷² Lappi-Seppälä, 2008, s. 506.

⁷³ Lappi-Seppälä – Niemi, 2009, s. 374.

⁷⁴ Rautio, 2012, s. 425.

⁷⁵ Rautio, 2012, s. 427.

koksesta syytettä, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi (laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 1997/689, ROL 1:3). Tällöin poliisi suorittaa rikoksen esitutinnan vain, jos asianomistaja esittää asiassa rangaistusvaatimuksen.⁷⁶

Asianomistajarikoksissa rikoksen uhrilla on siis mahdollisuus vaikuttaa siihen, eteneekö rikosasian käsittely syyttäjän suorittamaan syyteharkintaan asti. Jos asianomistaja ei halua rikosentekijälle rangaistusta, hän voi ilmoittaa tästä poliisille, joka lopettaa aloittamansa esitutinnan asiassa.⁷⁷ Tällöin asian käsittely loppuu ilmoituksen tekemiseen, ellei syyttäjä pyydä poliisilta esitutinnan toimittamista yleisen edun niin vaatiessa (esitutkintalaki, ETL, 2011/805 3:4).

Asianomistajarikoksen ja virallisen syytteen alaisen rikoksen keskeisin ero on nimenomaan asianomistajan syyttämispyyntön vaikutus rikosasian käsittelyyn. Tämä johtuu siitä, että sekä virallisen syytteen alaisissa rikoksissa että asianomistajarikoksissa syyttäjä päättää syytteen nostamisesta ja ajaa sitä oikeudenkäynnissä, koska syyttäjällä on aina niin sanottu ensisijainen syyteoikeus. Ensisijainen syyteoikeus tarkoittaa siten ”toisen henkilön syyteoikeudesta riippumatonta eli itsenäistä syyteoikeutta”⁷⁸.

Asianomistajalla on puolestaan aina toissijainen syyteoikeus, joka tarkoittaa, että hän voi nostaa asiassa itse syytteen vasta, kun virallinen syyttäjä on ilmoittanut, ettei nosta syytettä taikka rikosta koskeva esitutkinta on keskeytetty tai lopetettu (ROL 1:14.1). Asianomistajarikoksissa rikoksen uhri voi siten itse nostaa syytteen vasta sen jälkeen, kun hän on tehnyt syyttämispyyntön, ja syyttäjä on tämän jälkeen päättänyt jättää syytteen nostamatta. Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa syyttämispyyntöä ei sen sijaan tarvita, joten riittävää on, että syyttäjä on tehnyt syyttämättä jättämispäätöksen asiassa.⁷⁹ Jos asianomistaja ei tällöin ota syytettä ajaakseen, hän menettää syyteoikeutensa (ROL 1:15.3).

Asianomistajan toissijainen syyteoikeus sisältää myös muita oikeuksia edellä käsitellyn syytteenostamisoikeuden lisäksi. Toissijaiseen syyteoikeuteen kuuluu mahdollisuus yhtyä virallisen syyttäjän ajamaan syytteeseen sekä vedota uuteen seikkaan syytteen tueksi. Lisäksi asianomistajalla on muutoksenhakuoikeus riippumatta siitä, onko hän käyttänyt

⁷⁶ HE 78/2010 vp, s. 11.

⁷⁷ <http://www.oikeus.fi/fi/index/esitteet/josjoudutrikoksenuhriksi/rikosasiankasittelynvaiheet.html>. (Luettu 21.3.2016).

⁷⁸ Vuorenpää, 2014, s. 41.

⁷⁹ Vuorenpää, 2014, s. 42.

asiassa puhevaltaa (ROL 1:14.3). Asianomistajalla on myös oikeus ottaa ajaakseen syyte, jonka syyttäjä tai toinen asianomistaja on peruuttanut (ROL 1:15.1).

Käsitteet virallisen syyteen alaisuus ja ensisijainen syyteoikeus eivät tarkoita samaa asiaa, mutta niiden funktiot ovat rikosprosessissa lähellä toisiaan. Rikosten virallisen syyteen alaisuutta ja syyttäjän ensisijaista syyteoikeutta on perusteltu muiden muassa sillä, että virallisella syyttäjällä on rikoksen uhria paremmat mahdollisuudet asian selvittämiseen ja syyteen ajamiseen. Tästä johtuen myös oikeudenkäynnin keskitys ja välittömyys ovat helpommin toteutettavissa. Asianomistajan asemahan on jo turvattu sillä, että virallisella syyttäjällä on laissa säädetty velvollisuus nostaa syyte, kun sen tueksi on todennäköisiä syitä.⁸⁰ Tämän lisäksi rikosoikeudellinen järjestelmä ei pystyisi toteuttamaan sille asetettuja tehtäviä riittävän tehokkaasti, mikäli rikosten syytteenpano lepäisi liikaa asianomistajan syyttämispyyntöä varassa.⁸¹

Asianomistajan syyttämispyyntöä on puolestaan edellytetty rikoksissa, joihin ei liity vahvaa julkista intressiä, kuten vähäisissä omaisuus- ja väkivaltarikoksissa ja rikoksissa, jotka kohdistuvat vain yksityiseen intressiin. Asianomistajarikoksia ovat esimerkiksi lievä pahoinpitely ja yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen. Näiden rikosten kohdalla asianomistajalle annettua mahdollisuutta päättää rikoksen esitutkinnan jatkamisesta voidaan perustella esimerkiksi sillä, että rikoksen osapuolilla on parempi mahdollisuus sopia juttu keskenään ilman tuomioistuinlaitosta.⁸²

Asianomistajan toissijaista syyteoikeutta voidaan perustella kontrolli- ja hyvitysfunktiolla. Tällöin asianomistajalla oleva syyteoikeus ehkäisee syyttäjän virheellisiä syyttämättäjäättämispäätöksiä (kontrollifunktio). Toisaalta asianomistajan syyteoikeutta voidaan perustella yleisellä oikeustajulla, josta seuraa, että rangaistus on ikään kuin moraalinen hyvitys rikoksen uhrille (hyvitysfunktio). Kuitenkin kestävimmän perustelun asianomistajan syyteoikeuden käyttämiselle tarjoaa perus- ja ihmisoikeusajattelu: jokaisella on Suomen perustuslain (PL, 1999/731) 21 §:n mukaan oikeus saada asiansa käsiteltäväksi tuomioistuimessa.⁸³

⁸⁰ VKS 2006:4, s. 1.

⁸¹ Vuorenää, 2014, s. 69.

⁸² Vuorenää, 2014, s. 70.

⁸³ Ks. lisää Vuorenää, 2014, s. 39–40.

2.2.2 Vuoden 1995 rikoslain kokonaisuudistus

Parisuhdeväkivaltaan alettiin toden teolla puuttua lainsäädännöllisin toimin 1990-luvulla, ja vuoden 1995 rikoslain kokonaisuudistuksen yhtenä tavoitteena oli saattaa parisuhdeväkivaltatapaukset tuomioistuinkontrollin piiriin. Hallituksen esityksen mukaan 1990-luvun alkupuolella voimassa ollut rikoslaki heijasti käsitystä, jonka mukaan perheväkivalta on yksityisasia, johon rikosoikeudellinen järjestelmä ei viranomaisen aloitteesta puutu, ja tähän oli tultava muutos.⁸⁴

Muutokseen pyrittiin säätämällä tavallinen pahoinpitely virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi. Ennen vuotta 1995 tavallisen pahoinpitelyn luokittelu virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi tai asianomistajarikokseksi riippui siitä, missä rikos oli tehty: yksityisellä paikalla tehdyt rikokset olivat pääsääntöisesti asianomistajarikoksia ja julkisella paikalla tehdyt rikokset virallisen syytteen alaisia rikoksia. Sisällöllisesti tavallisen pahoinpitelyn muutos virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi oli siten merkittävä, koska se lisäsi rangaistusuhkaa asunto- ja perheväkivaltarikoksissa.⁸⁵

Lievät pahoinpitelyt säädettiin puolestaan pääsääntöisesti asianomistajarikokseksi. Hallituksen esityksessä lievien pahoinpitelyjen jättämistä virallisen syytteen alaisuuden ulkopuolelle perusteltiin sillä, että lievässä väkivallassa on tarkoituksenmukaisempaa antaa rikoksen uhrin päättää, nostetaanko rikoksesta syyte vai ei.⁸⁶ Näin ollen parisuhdeväkivaltatapauksissa lainmuutos osin tiukensi ja osin lievensi pahoinpitelyrikosten rikosoikeudellista kontrollia.⁸⁷

Uudistuksen seuraukset eivät olleet täysin toivotunlaiset. 2000-luvun alun tutkimustulokset osoittavat, että edellä mainitun lainmuutoksen jälkeen poliisi kirjasi yksityisellä paikalla tapahtuneita pahoinpitelyjä rajatapauksissa lieviksi pahoinpitelyiksi, jotta väkivallan uhrin ratkaisuvallasta syytteen nostamisessa säilyisi.⁸⁸ Tämä käytäntö johti siihen, että lainmuutoksen jälkeen lieviksi pahoinpitelyiksi luokitellut teot olivat törkeysasteeltaan vakavampia kuin ne olivat ennen lainmuutosta. Näin ollen, vaikka pahoinpitely oli jo

⁸⁴ HE 94/1993 vp, s. 92.

⁸⁵ Sirén – Tuominen, 2003, s. 3.

⁸⁶ HE 94/1993 vp, s. 92.

⁸⁷ Sirén – Tuominen, 2003, s. 4.

⁸⁸ Sirén – Tuominen, 2003, s. 62.

1990-luvulla virallisen syytteen alainen rikos, saattoi poliisi pysäyttää (*parisuhdeväkivaltaa sisältävän*) rikoksen esitutkintavaiheen määrittelemällä teon lieväksi ja siten asianomistajarikokseksi.⁸⁹

2.2.3 Vuoden 2011 uudistus ja sen tavoitteet

Oikeusministeriö asetti 17.10.2008 työryhmän, jonka tehtävänä oli muun muassa selvittää parisuhteessa tapahtuvan lievän pahoinpitelyn saattamista virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi. Työryhmän asettamispäätöksen taustalla oli muiden muassa Yhdistyneiden kansakuntien taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia käsittelevän komitean huomautukset perheväkivaltaa koskevien säännösten puuttumisesta Suomen lainsäädännöstä sekä läheissuhdeväkivallan kokeminen ongelmaksi Suomessa.⁹⁰

Työryhmän asettamispäätöksen taustalla oli myös Kansallinen ohjelma väkivallan vähentämiseksi, jossa yhdeksi naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämiskeinoksi ehdotettiin, että selvitetäisiin "mahdollisuuksia korjata lainsäädäntöä tavalla, joka nykyistä paremmin tunnistaa ja tunnustaa naisiin kohdistuvassa väkivallassa usein esiintyvät paheksuttavat piirteet: läheiseen ihmiseen kohdistuvan väkivallan toistuvuuden ja alistavuuden".⁹¹

Työryhmä luovutti mietintönsä oikeusministerille 16.6.2009. Mietinnössä ehdotettiin, että "tietyt läheissuhteessa tapahtuneet lievät pahoinpitelyt säädetään perustunnusmerkistön mukaisiksi pahoinpitelyiksi rajoittamalla lievää pahoinpitelyä koskevan pykälän soveltamista."⁹² Lievänä pahoinpitelynä ei pidettäisi muun muassa tekoa, joka kohdistuu henkilöön, joka on tai on ollut tekijään läheisessä suhteessa, ellei rikos tästä seikasta huolimatta ole kokonaisuutena arvostellen vähäinen. Tällöin muutoin lieväksi arvioitava pahoinpitely voitaisiin arvioida jatkossa mainittujen edellytysten täytyessä pahoinpitelyksi, ja samalla nämä teot tulisivat virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi.⁹³

Työryhmän ehdotuksessa ei siten ollut tarkoitus suoraan säätää lievää pahoinpitelyä parisuhdeväkivaltatapauksessa virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi. Tarkoituksena oli, ettei lievää pahoinpitelyä koskevaa pykälää sovellettaisi tapauksissa, joihin liittyy parisuhdeväkivaltaa, ellei rikos olisi kokonaisuutena arvostellen vähäinen. Työryhmän mukaan siirtymisellä virallisen syytteen alaiseen rikokseen olisi vaikutuksia muiden muassa

⁸⁹ Kotanen – Smolej, 2014, s. 11–12.

⁹⁰ OM, 2008, s. 1-2.

⁹¹ OMJU 2005:2, s. 74.

⁹² OMML 10/2010, s. 9.

⁹³ Ibid.

rikosoikeudellisesti ja yhteiskunnallisesti. Rikosoikeudellisesti muutos ei ole työryhmän mukaan merkittävä, mutta virallisen syytteen alaisuus voi auttaa katkaisemaan rikoksen uusimiskiirteen.⁹⁴ Yhteiskunnallisena vaikutuksena ehdotetut muutokset toisivat arvioitavaksi rikoslain sukupuolineutraaliuteen liittyvät kysymykset.⁹⁵

Työryhmän ehdotus sai lausuntokierroksella suurta kannatusta, joskin kritiikkiä annettiin muun muassa säännöksen monimutkaisesta muotoilusta ja sen soveltamisalaan liittyvistä epäselvyyksistä.⁹⁶ Jatkovalmisteluissa päädyttiinkin siihen tulokseen, että on yksinkertaisempaa muuttaa lievä pahoinpitely parisuhdeväkivaltatapauksissa suoraan virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi ilman ensiksi ehdotettuja tulkinnanvaraisia lisäкитеereitä.⁹⁷

Hallituksen esityksessä siirtymistä virallisen syytteen alaiseen rikokseen perustellaan muiden muassa seuraavin seikoin. Ensinnäkin hallituksen esityksen mukaan läheissuhdeväkivallan tekee moitittavaksi uhrin haavoittuvaisuus ja alistuneisuus, ja pitkään jatkunut lieväkin väkivalta voi aiheuttaa uhrille traumoja ja tehdä hänet kykenemättömäksi tekemään omaa elämäänsä koskevia ratkaisuja. Tämän vuoksi läheissuhteissa tapahtuva lievä väkivalta tulee saattaa rangaistusjärjestelmän piiriin.⁹⁸

Toiseksi lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn erottaminen toisistaan voi tapahtua vasta esitutkinnan aikana tai sen päättymisen jälkeen, koska kokonaisarvostelua rikoksen vakavuudesta on muutoin vaikea suorittaa. Jotta esitutkinta toimitettaisiin myös lievissä pahoinpitelyissä, on syyteoikeuden oltava virallisella syyttäjällä, ettei asianomistaja voi vaikuttaa esitutkinnan päättymiseen luopumalla rangaistusvaatimuksestaan.⁹⁹ Tällöin myöskään poliisi ei voi vaikuttaa esitutkinnan päättymiseen määrittelemällä teon rajatapauksissa lieväksi tavallisen pahoinpitelyn sijaan.

Ehdotuksen tavoitteena on myös "huomioida rikoslain pahoinpitelysäännöksissä rikosentekijän läheiseen ihmiseen, kuten avio- tai avopuolisoonsa kohdistaman lievän väkivallan erityispiirteet"¹⁰⁰, ja ne voidaan ottaa huomioon säätämällä lievä pahoinpitely tällaisissa tilanteissa virallisen syytteen alaiseksi.¹⁰¹ Ehdotetulla muutoksella ei muuteta pa-

⁹⁴ OMTR 2009:11, s. 45-46.

⁹⁵ Ks. OMTR 2009:11, s. 50

⁹⁶ Esimerkiksi OMML 10/2010, s. 12.

⁹⁷ HE 78/2010 vp, s. 23.

⁹⁸ HE 78/2010 vp, s. 10.

⁹⁹ HE 78/2010 vp, s. 11.

¹⁰⁰ HE 78/2010 vp, s. 14.

¹⁰¹ HE 78/2010 vp, s. 15.

hoinpitelysäännösten rangaistavuuden alaa, mutta muutos tuo viranomaisten käsiteltäväksi sellaisia tekoja, jotka eivät aiemmin tulleet rikosprosessiin uhrin vaatimusten puuttumisen vuoksi. Virallisen syytteen alaisuus voi myös auttaa katkaisemaan rikoksen uusimiskiirteen ja näin ollen parantaa myös uhrin asemaa.¹⁰²

Kaiken kaikkiaan muutoksella asianomistajarikoksesta virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi haluttiin tuoda esille parisuhdeväkivallan moitittavuus ja siihen liittyvien väkivallanteiden ohjautuminen entistä paremmin viranomaisten käsiteltäväksi. Tämän toivottiin katkaisevan rikoksen uusimiskiirteen, toisin sanoen ennaltaehkäisevän rikollisuutta jatkossa, jolloin myös uhrin asema paranisi.

2.3 Läheissuhteen määrittely

Edellä käsitellyn hallituksen esityksen myötä lievä pahoinpitely muuttui vuonna 2011 asianomistajarikoksesta virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi kolmessa RL 21:16:ssä säädettyssä poikkeustilanteessa. Näin ollen säännöksen lähtökohta on, että lievä pahoinpitely on asianomistajarikos, mutta tiettyjen edellytysten täytyessä se on virallisen syytteen alainen rikos.

RL 21:16. Syyttäjä saa nostaa syytteen lievästä pahoinpitelystä vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi taikka teko on kohdistunut:

- 1) kahdeksaatoista vuotta nuorempaan henkilöön;
- 2) tekijän aviopuolisoon tai entiseen aviopuolisoon, sisarukseen tai sukulaiseen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilöön, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen; taikka
- 3) henkilöön hänen työtehtäviensä vuoksi eikä rikoksentekijä kuulu työpaikan henkilöstöön.

Perhe- ja parisuhdeväkivaltatapaukset kuuluvat RL 21:16.1:n 2-kohdan soveltamisalaan. Kohdan luetteloa ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi, joten oikeuskäytännön varaan jää, pidetäänkö luettelon ulkopuolista läheistä suhdetta pykälän soveltamisalaan kuuluvana. Hallituksen esityksen mukaan läheinen suhde voi perustua avio- tai avoliittoon taikka rekisteröityyn parisuhteeseen. RL 21:16:n soveltamistilanteessa avoliitolla tarkoitetaan

¹⁰² HE 78/2010 vp, s. 19.

”yleensä parisuhdetta, jonka osapuolet asuvat yhdessä, ja joilla on osittain tai kokonaan yhteinen talous”.¹⁰³

Yhdessä asuminen ei ole ehdoton edellytys, vaan säännöstä voidaan soveltaa myös tapauksissa, joissa osapuolena ovat erillään asuvat seurustelukumppanit. Seurustelukumppanien sukupuolella ei ole merkitystä, joten säännöstä sovelletaan seksuaaliseen suuntautumiseen katsomatta.¹⁰⁴ Hallituksen esityksestä ei käy tarkemmin ilmi, millä edellytyksillä erillään asuvat seurustelukumppanit voivat kuulua säännöksen soveltamisalaan.

Kuitenkin koska säännöksessä ei luetella tyhjentävästi läheissuhdetilanteita, ja kun läheiseen suhteeseen liittyy tunnepitoinen sitoutuminen toiseen henkilöön¹⁰⁵, säännöksen soveltamisalaa on luultavammin syytä tulkita laajasti. Näin ollen esimerkiksi pitkään jatkunut seurustelusuhde, jossa kumppanit eivät asu samassa osoitteessa, mutta heillä on yhteinen talous, voisi kuulua säännöksen soveltamisalaan, koska yhdessä asuminen ei ole ehdoton edellytys ja seurustelukumppanit ovat tunnepitoisesti sitoutuneet toisiinsa.

Toinen huomionarvoinen seikka on, että säännöstä sovelletaan myös tapauksissa, joissa osapuolena ovat entiset avio- ja avopuolisot. Tällöin herää kysymys siitä, miten lopullisen eron saaneita henkilöitä kohdellaan. Hallituksen esityksen mukaan 2-kohta voi tulla sovellettavaksi, vaikka suhde ei enää tekohetkellä olisi läheinen. Tällöin voi olla kyseessä esimerkiksi pitkään jatkunut riitainen erotilanne, joka kärjistyy lieväksi pahoinpitelyksi.¹⁰⁶

Hallituksen esitys ei ota kantaa lopullisen avioeron saamisen vaikutukseen. Ajan kulumisen osalta esityksessä todetaan, että sen vaikutusta suhteen laadun arviointiin ei voida määrittellä, mutta mitä pidempi aika läheisen suhteen päättymisestä on kulunut, sitä painavampia perusteita säännöksen soveltaminen edellyttäisi.”¹⁰⁷ Näin ollen mikä tahansa entisten avio- tai avopuolisoiden välillä sattunut lieväksi pahoinpitelyksi luokiteltava teko ei voi olla virallisen syytteen alainen rikos, vaan huomiota kiinnitetään muun muassa eroista kuluneeseen aikaan.

¹⁰³ HE 78/2010 vp, s. 24.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ HE 78/2010 vp, s. 25.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid.

Hallituksen esityksen mukaan läheissuhde ei voi olla tavanomainen koulunkäyntiin tai vapaa-aikaan perustuva kaveruussuhde, vaikka osapuolet voivat kokea läheisyyttä ja riippuvuutta toisistaan. Läheissuhde ei voi olla kyseessä Internet-tuttavuuden kanssa. Myöskään se, että opiskelijat asuvat samassa soluasunnossa ei luo oletusta läheissuhteen olemassaolosta.¹⁰⁸

3 ASIANOMISTAJA

3.1 Asianomistaja-käsitteen määrittely

Asianomistaja-käsitettä ei ole määritelty lainsäädännössä, joten sen määrittely jää oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden varaan.¹⁰⁹ Yleensä asianomistaja-käsite määritellään oikeushyväopin pohjalta. Esimerkiksi *Fränden* mukaan: "Asianomistaja on sen oikeushyvänsä haltija, jonka suojaksi teko on säädetty rangaistavaksi ja jota on myös ensi kädessä rikoksella loukattu."¹¹⁰ Tämän määritelmän perusteella rikoslaissa olevat rikostunnusmerkitöt määrittävät ne tahot, joiden perusteella asianomistajan asemassa oleva henkilö yleensä löytyy.¹¹¹

Asianomistaja-käsitettä on pyritty määrittelemään myös muutoin kuin oikeushyväopin kannalta. Prosessuaalisen määritelmän mukaisesti asianomistajana "pidetään henkilöä, johon rikos on kohdistunut ja jolla on tämän vuoksi oikeus ajaa rangaistusvaatimusta rikoksen johdosta"¹¹². Määritelmää on kuitenkin kritisoitu epämääräiseksi, koska siitä ei selviä, kenellä on oikeus ajaa rangaistusvaatimusta, eikä se toisaalta ole tuonut uusia ulottuvuuksia asianomistaja-käsitteen määrittelyyn.¹¹³ Lyhyesti sanottuna asianomistajalla tarkoitetaan rikoksen uhria.

3.2 Onko asianomistaja todistaja vai asianosainen oikeudenkäynnissä?

3.2.1 Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistus

Vuoden 2016 alusta voimaan tullut uusi oikeudenkäymiskaaren 17 luku (2015/732) muutti asianomistajan asemaa oikeudenkäynnissä. OK 17:29.1:n mukaan jokaista muuta kuin asianosaista voidaan kuulustella todistajana. Kuitenkin säännöksen toisen momentin mukaan asianomistajaa, jolla ei ole vaatimuksia, kuulustellaan rikosasiassa todistajana.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Frände, 2007, s. 322.

¹¹⁰ Frände, 2007, s. 323.

¹¹¹ Vuorenpää, 2014, s. 17.

¹¹² Vuorenpää, 2014, s. 30.

¹¹³ Ibid.

Näin ollen vuoden 2016 alusta alkaen asianomistajaa kohdellaan joko todistajana tai asianosaisena riippuen siitä, esittääkö hän asiassa vaatimuksia vai ei. Vuoteen 2016 saakka asianomistajat eivät voineet toimia rikosasioissa todistajan roolissa.

Uuden jaottelun taustalla vaikuttaa ajatus siitä, että niin sanottu kuultavien ryhmä haluttiin poistaa todistusoikeudesta. Kuultavien ryhmään kuuluivat henkilöt, jotka eivät olleet oikeusjutussa asianosaisia tai todistajia, ja heihin sovellettiin pääsääntöisesti asianosaista koskevia säännöksiä.¹¹⁴ Hallituksen esityksen mukaan kuultavien ryhmä oli omiaan hämärtämään asianosaisten ja todistajien rajaa, ja kuultavan saattoi olla vaikea hahmottaa, mikä hänen asemansa oikeudenkäyntiprosessissa oli. Tämän vuoksi kuultavien ryhmästä haluttiin luopua.¹¹⁵

Tässä vaiheessa on syytä huomauttaa, että hallituksen esityksen mukaan myös asianomistajia, joilla ei ollut asiassa vaatimuksia, kohdeltiin aikaisemmin kuultavina. Tämän vuoksi hallituksen esityksessä päädyttiin ehdottamaan, että myös vaatimuksia esittämättömät asianomistajat olisivat jatkossa todistajia. Hallituksen esityksen mukaan tällainen sääntely ei aiheuta ongelmia, koska asianomistajien kuulemista todistajina ei ole nähty kansainvälisestikään ongelmana oikeusjärjestelmissä, joissa asianomistajilla ei ole ensisijaista syyteoikeutta.¹¹⁶

Koska asianomistajan aseman oikeudenkäynnissä ratkaisee vaatimusten esittäminen, on syytä kysyä, minkälaisia vaatimuksia asianomistajan tulee esittää, jotta hänestä tulee asianosainen todistajan sijaan. Asianomistajaa ei ole oikeuskirjallisuudessa aina luokiteltu asianosaiseksi, vaikka hän olisi esittänyt asiassa vaatimuksia. Esimerkiksi asianomistajaa, joka vain yhtyy virallisen syyttäjän ajamaan syytteeseen, ei ole kaikissa tilanteissa pidetty asianosaisena.¹¹⁷ Asianomistajan ei ole myöskään katsottu esiintyvän asianosaisena silloin, kun syyttäjä ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta.¹¹⁸ Edellä mainittuja tilanteita ei ole tarkoitus pitää tulkinnan lähtökohtana, ja sekä rangaistusvaatimus että yksityisoikeudellinen vaatimus riittävät siihen, että asianomistajaa kohdellaan oikeudenkäynnissä asianosaisena.¹¹⁹

¹¹⁴ Ks. entinen OK 17:18 (1997/690).

¹¹⁵ HE 46/2014 vp, s. 31.

¹¹⁶ Ks. HE 46/2014 vp, s. 32.

¹¹⁷ Ks. Virolainen – Pölönen, 2004, s. 190.

¹¹⁸ Virolainen – Pölönen, 2004, s. 191.

¹¹⁹ HE 46/2014 vp, s. 95.

Asianomistajien jaottelu asianosaisiin ja todistajiin on Suomessa uusi sääntelymalli, mutta sitä on käytetty muissa Pohjoismaissa, kuten Norjassa ja Tanskassa. Norjan rikosprosessilain (lov om rettergangsmåten i straffesaker, straffeprosessloven, 22.5.1981) 93 a-f §:n mukaan asianomistajaan sovelletaan todistajaa koskevia säännöksiä. Asianomistaja on kuitenkin asiaosainen, jos hän ajaa virallisen syyttäjän ajamassa rikosasiassa yksityisoikeudellista vaatimusta tai jos hän ajaa syytettä yksin. Ruotsissa on puolestaan voimassa Suomessa aikaisemmin voimassa ollut sääntely, jonka mukaan asianomistajaa ei kuulla rikosasiassa todistajana, vaikka hän ei käyttäisi asiassa puhevaltaa (rättegångsbalcken, RB 1942/740 36:1).¹²⁰

Uuden sääntelyratkaisun myötä kaikki rikoksen uhrin eivät enää ole oikeudenkäynnissä täysin yhtäläisessä asemassa. Todistajan ja asianosaisen kohtelu eroaa oikeudenkäynnissä toisistaan sekä esitutkimateriaalin hyödynnettävyyden että todistajan kieltäytymisoikeuden osalta. Lisäksi on myös aiheellista huomauttaa, että oikeudenkäynnissä voi edelleen olla kolmenlaisessa asemassa olevia asianomistajia riippuen siitä, onko asianomistaja esittänyt asiassa vaatimuksia (ks. OK 17:29.2) ja onko häntä painostettu kieltäytymään todistamasta (ks. OK 17:18.2).

Uusi sääntelymalli ei siten kaikilta osin selkeyttänyt oikeustilaa entisestä asianomistajien jaottelusta kuultaviin ja asianosaisiin.¹²¹ Uuden jaottelun on jopa katsottu aiheuttavan oikeuskäytännössä enemmän tulkinta- ja oikeusturvaongelmia verrattuna kuultavien ryhmään,¹²² eikä lähtökohtaa, jonka mukaan asianomistajan asema prosessissa riippuu hänen esittämistään vaatimuksista, pidetä kaikilta osin hyväksyttävänä.¹²³

Esimerkiksi uudistetun sääntelyn on tulkittu aiheuttavan yhdenvertaisuusongelmia asianomistajien välille.¹²⁴ Joidenkin kannanottojen mukaan sääntely saattaa myös aiheuttaa ”tarvetta prosessikikkailuun”.¹²⁵ Tämän vuoksi uuden jaottelun tarpeellisuus on kyseenalaistettu,¹²⁶ ja oikeudenkäymiskaarta on ehdotettu muutettavaksi niin, että kaikkia asian-

¹²⁰ RB 36:1 oli entisen OK 17:18:n (1997/690) esikuva.

¹²¹ Niemi, 2013, s. 3-4.

¹²² Helsingin hovioikeus, 2013, s. 2.

¹²³ Tätä mieltä on esimerkiksi Espoon käräjäoikeus, OMML 30/2013, s. 134.

¹²⁴ Niemi, OMML 30/2013, s. 144.

¹²⁵ Suomen tuomariliitto, 2013, s. 6. Samoin myös Suomen Asianajaliitto, 2013, s. 20.

¹²⁶ Niemi, 2013, s. 3.

osaisia kohdeltaisiin oikeudenkäynnissä samalla tavalla riippumatta vaatimusten esittämisestä.¹²⁷ Toisaalta on tuettu myös päinvastaista kantaa, jonka mukaan sääntelemättömän kuultavien ryhmän poistaminen on omiaan selkeyttämään oikeustilaa.¹²⁸

3.2.2 Asianomistajan aseman vaihtuminen todistajasta asianosaiseksi kesken prosessin

Asianomistajan asema voi kesken prosessin muuttua todistajasta asianosaiseksi, jos hän päättää esittää asiassa vaatimuksia. Tämä voi olla hyvinkin mahdollista, koska asianomistajilla on usein tapana ilmoittaa esitutkinnassa, että he esittävät mahdolliset vaatimuksensa asiassa vasta myöhemmin.¹²⁹ Näin ollen oikeudenkäynnin alkaessa ei vielä voida olla täysin varmoja siitä, että asianomistaja ei tule esittämään asiassa vaatimuksia. Asianomistaja voi esittää yksityisoikeudellisia vaatimuksia vielä oikeudenkäynnissäkin¹³⁰ ja poikkeuksellisesti hänellä saattaa olla myös oikeus yhtyä syyttäjän ajamaan syytteeseen, vaikka hän on esitutkinnassa peruuttanut syyttämispyyntönsä.¹³¹

KKO 2002:12. Asianomistajalla oli oikeus yhtyä käräjäoikeudessa virallisen syyttäjän ajamaan rangaistusvaatimukseen, vaikka asianomistaja oli esitutkinnassa ilmoittanut, ettei hänellä ole rangaistusvaatimusta. Merkitystä on sillä, onko asianomistaja esitutkinnassa antamallaan ilmoituksella tarkoittanut *lopullisesti* luopua syyteoikeudestaan.

Asianomistajalla on myös oikeudenkäynnin päättymisen jälkeen oikeus hakea muutosta tuomioon, vaikka hän ei olisi käräjäoikeusvaiheessa käyttänyt asiassa puhevaltaa (ROL 1:14.2). Toisaalta myös päinvastainen tilanne on mahdollinen, jolloin asianosainen on esitutkintavaiheessa esittänyt vaatimuksia, mutta oikeudenkäyntivaiheessa hän ei enää näin tee.¹³² Tällöin hänen asemansa muuttuu asianosaisesta todistajaksi.

Hallituksen esitykseen on otettu ohje näitä tilanteita varten. Hallituksen esityksen mukaan jos asianomistaja esittää asiassa vaatimuksen, noudatetaan ratkaisun KKO 1987:62 oikeusohjetta, jonka mukaan asianomistajan todistajana antamalle kertomukselle annetaan se arvo, mikä annetaan asianosaisen lausumalle. Asianomistaja ei kuitenkaan syyllisty

¹²⁷ Näin myös Suomen Lakimiesliitto, 2013, s. 3.

¹²⁸ Jääskeläinen, 2013, s. 8.

¹²⁹ Espoon käräjäoikeus, OMML 30/2013, s. 134.

¹³⁰ ”Syyteoikeuden menettäminen ei estä asianomistajaa ajamasta yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan rikosasian käsittelyn yhteydessä.” Jokela, 2012, s. 292.

¹³¹ Ks. Jokela, 2012, s. 292–293.

¹³² HE 46/2014 vp, s. 33.

tapauksessa tarkoitettuun lain kiertämiseen, mikäli hän käyttää laillisia oikeuksiaan esittäessään asiassa vaatimuksen.¹³³ Asianomistajan muodollinen asema todistajana ei siten vaikuta lausuman luotettavuuteen.¹³⁴ Näytön arvioinnin tulee muutoinkin perustua asianomistajan kertomukseen ja sen sisältöön, eikä hänen prosessuaalisella asemallaan voi olla asiassa ratkaisevaa merkitystä.¹³⁵

¹³³ HE 46/2014 vp, s. 95.

¹³⁴ HE 46/2014 vp, s. 32.

¹³⁵ Pölönen – Tapanila, 2015, s. 309.

III ASIANOMISTAJA ESITUTKINNASSA JA ESITUTKINTAMATERIAALIN HYÖDYNNETTÄVYYS OIKEUDENKÄYNNISSÄ

1 ASIANOMISTAJAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET ESITUTKINNASSA

Esitutkintalain 1 luvun 2 §:n mukaan esitutkinnassa selvitetään muiden muassa epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, asianosaiset, asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus sekä suostuuko asianomistaja ROL 5 a luvun kirjalliseen menettelyyn. Esitutinnan tarkoituksena on siten riittävän selvityksen hankkiminen rikoksesta syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten.¹³⁶ Esimerkiksi syyttäjä tekee esitutkinnassa kerätyn todistusaineiston perusteella päätöksen siitä, nostaako hän syytteen asiassa vai tekeekö hän syyttämättäjättämispäätöksen.¹³⁷

Riittävän selvityksen hankkiminen edellyttää, että esitutkintaan suunnataan riittävästi voimavaroja, ja esitutkintaa ei voi päättää vetoamalla esimerkiksi kiireeseen tai perusteetomiin ja hätäisiin johtopäätöksiin. Yleensä asia tutkitaan sitä perusteellisemmin, mitä vakavammasta rikoksesta on kyse.¹³⁸ Esitutkinnassa kerättävä todistusaineisto koostuu sekä henkilötodistelusta että kirjallisista todisteista. Esimerkiksi parisuhdeväkivaltatapauksissa esitutkintamateriaali voi muodostua asianomistajan ja epäillyn lausunnoista, esinetodisteista, kuten repeytyneistä vaatteista, uhrin hätäkeskukseen soittamasta puhelusta sekä uhrin vammoja koskevasta lääkärintodistuksesta. Myös poliisin rikospaikoilla tekemillä havainnoilla voi olla merkitystä todisteena.¹³⁹ Vaikka todisteiden kerääminen ja hankkiminen on poliisin tehtävä, myös väkivallan uhri voi vaikuttaa todisteiden saamiseen esimerkiksi säilyttämällä rikoksesta epäillyn hänelle lähettämät uhkaavat tekstiviestit.¹⁴⁰

ETL 2:5:ssä säädetään, että esitutkinnassa asianosaisia ovat asianomistaja, rikoksesta epäilty sekä muu henkilö, jonka oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa. Näin ollen esitutkintalain mukaan rikoksen uhria eli asianomistajaa pidetään esitutkinnassa asianosaisena, eikä häneen sovelleta todistajaa koskevia säännöksiä, vaikka hän ei esittäisi asiassa vaatimuksia. Hallituksen esityksen mukaan asianomistajan aseman kytkeminen siihen, onko hän esittänyt asiassa vaatimuksia, ei ole

¹³⁶ Jokela, 2012, s. 167.

¹³⁷ Syyttämättäjättämispäätöksen voi tehdä sillä perusteella, että asiassa ei ole todennäköisiä syitä rikoksen tueksi, eli tehdystä rikoksesta ei ole saatavilla tarpeeksi näyttöä. (<http://oikeus.fi/syyttaja/fi/index.html>. Luettu 28.3.2016.)

¹³⁸ Tolvanen – Kukkonen, 2011, s. 75.

¹³⁹ Niemi-Kiesiläinen – Kainulainen, 2006, s. 125.

¹⁴⁰ Kaitue – Noponen – Slåen, 2007, s. 71.

perusteltua esitutkinnassa. Tämä johtuu siitä, että vaikka asianomistajan vaatimukset on selvitettävä esitutkinnassa, hän ei vielä välttämättä ole halukas ottamaan asiaan kantaa.¹⁴¹

Asianomistajat tuntuvatkin usein ilmoittavan esitutkinnassa, että he esittävät mahdolliset vaatimuksensa vasta myöhemmin. Uhrilla voi myös olla vaikeuksia päättää, esittääkö hän asiassa vaatimuksia, koska esitutkintavaiheessa ei useinkaan tiedetä, tullaanko syyte nostamaan ja mistä rikoksesta vastaajaa ylipäättänsä syytetään.¹⁴² Asianomistaja saattaa lisäksi esittää esitutkinnassa vaatimuksia, mutta oikeudenkäynnissä hän ei välttämättä enää näin tee.¹⁴³

Asianomistajan kuulustelemisella esitutkinnassa selvitetään asianomistajan kanta rangaistusvaatimuksiin. Asianomistajalta tiedustellaan myös, suostuuko hän edellytysten täytyessä rangaistusvaatimusmenettelyn käyttöön tai ROL 5a luvun kirjalliseen menettelyyn. Myös asianomistajan suostumus vapaaehtoiseen sovittelumenettelyyn selvitetään. Lisäksi uhrilta kysytään, ajaako hän rikosasian käsittelyn yhteydessä vahingonkorvausvaatimusta. Asian selvittämiseksi asianomistajaa voidaan myös kuulla todistelutarkoituksessa.¹⁴⁴

Asianomistajaan sovelletaan muun muassa ETL 7:6:ää, jonka perusteella asianomistajalla on esitutkinnassa velvollisuus pysyä totuudessa tehdessään selkoa tutkittavasta asiasta ja vastatessaan esitettyihin kysymyksiin. Rikoksen uhrilla on siis esitutkinnassa negatiivinen totuusvelvollisuus. Näin ollen asianomistajalla ei ole oma-aloitteista ilmaisovelvollisuutta, eikä hänen tarvitse vastata esitettyyn kysymykseen, mutta jos hän haluaa asiasta jotakin oma-aloitteisesti kertoa, hänen on puhuttava totta.¹⁴⁵

Asianomistajan asema on totuusvelvollisuuden rikkomisen seurausten osalta erilainen esitutkinnassa kuin oikeudenkäynnissä. Asianomistajalle on ETL 7:10:n mukaan ilmoitettava totuusvelvollisuudesta ja perättömästä lausumasta säädetystä rangaistushasta. Näin ollen asianomistajan on mahdollista syyllistyä perättömään lausumaan esitutkinnassa. Asianomistajan osalta perätön lausuma on kyseessä silloin, kun hän valehtelee eli

¹⁴¹ HE 46/2014 vp, s. 33.

¹⁴² Espoon käräjäoikeus, OMML 30/2013, s. 134.

¹⁴³ HE 46/2014 vp, s. 33.

¹⁴⁴ Tolvanen – Kukkonen, 2011, s. 117–119.

¹⁴⁵ Halme – Rantaeskola, 2014, s. 199.

vääristelee tosiseikkoja tai esittää olemattomia seikkoja. Asianomistaja voi myös syyllistyä perättömään lausumaan, jos hän salaa jonkin asiaan vaikuttavan seikan kertoessaan asiasta oma-aloitteisesti tai vastatessaan esitettyihin kysymyksiin.¹⁴⁶

Jos esitutkintaviranomainen on ETL 7:1:n mukaisesti todennut, että uhri voi antaa lausumansa asiamiehen välityksellä tai puhelimitse, uhri ei voi syyllistyä RL 15:2:n perättömään lausumaan viranomaismenettelyssä, koska hän ei ole henkilökohtaisesti kuulustelussa läsnä. Kuitenkin puhelimitse kuulemista tulisi parisuhdeväkivaltatapauksissa välttää erityisesti, jos epäilty ja uhri asuvat yhdessä, koska epäillyllä on mahdollisuus puhelun aikana painostaa uhria esimerkiksi antamaan totuutta vastaamaton lausuma asiassa. Väkivaltaa kokeneella onkin tämän vuoksi oikeus pyytää, että kuulustelu suoritetaan joko poliisiasemalla tai silloin, kun se on hänelle mahdollista.¹⁴⁷

Asianomistaja ei voi myöskään syyllistyä perättömään lausumaan alustavissa puhutteluissa, koska RL 15:2 ei ole sovellettavissa alustavissa puhutteluissa annettuun lausumaan, vaikka asianomistajalle olisi ilmoitettu negatiivisesta totuusvelvollisuudesta. Alustavien puhutteluiden tarkoituksena on pyrkiä selvittämään henkilön asema esitutkinnassa, ja kun asema on selvä, se on ilmoitettava tälle mahdollisimman pian. Mikäli henkilön asema on tiedossa alustavissa puhutteluissa, myös hänen oikeutensa ja velvollisuutensa määräytyvät tämän aseman mukaisesti.¹⁴⁸

Uudistetut todistelua koskevat säännökset OK 17 luvussa ja RL 15 luvun perätöntä lausumaa koskevat säännökset eivät siten poistaneet sitä ristiriitaa, että rikoksen uhri voi syyllistyä perättömään lausumaan esitutkinnassa, mutta ei oikeudenkäynnissä. Asiaan ei vaikuta se, kohdellaanko häntä eri instansseissa todistajana vai asianosaisena. Sanktioidun totuusvelvollisuuden asettamista asianosaiselle esitutkinnassa on perusteltu sillä, että sanktiouhka on omiaan estämään asianomistajan syylistymistä RL 15:6:ssä säädettyyn perättömään ilmiantoon.¹⁴⁹

Sääntely vaikuttaa perusteluista huolimatta epäjohdonmukaiselta. Ristiriita olisi poistettavissa joko poistamalla rangaistusuhka myös esitutkinnassa kuultavalta asianomistajalta taikka säätämällä perätön lausuma tuomioistuimessa rangaistavaksi myös asianomistajan

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Kaitue – Noponen – Slåen, 2007, s. 83.

¹⁴⁸ Halme – Rantaeskola, 2014, s. 200.

¹⁴⁹ Viljanen, 2013, s. 146.

kohdalla.¹⁵⁰ Perättömän lausuman poistamista myös esitutkinnasta puoltaa käsitys siitä, että asianomistajalta on vaikeampaa edellyttää objektiivista suhtautumista asiaan kuin täysin ulkopuoliselta henkilöltä.¹⁵¹ Päinvastaista kantaa on perusteltu muiden muassa sillä, että jos todistajiltakin edellytetään rangaistuksen uhalla totuudenmukaista kertomusta, miksi sitä ei voisi edellyttää myös rikosten uhreilta. Asianomistajien ja todistajien välillä ei ole käytännössä suurtakaan eroa, ja rikosten selvittämiseen myötävaikuttaminen on kansalaisvelvollisuus, jonka tulisi koskea myös rikosten uhreja.¹⁵²

2 ESITUTKINTAMATERIAALIN HYÖDYNNETTÄVYYS OIKEUDENKÄYNNISSÄ

2.1 Oikeuskäytäntöä asiasta ennen OK 17 luvun uudistusta

2.1.1 KKO 1995:66

Tapauksessa KKO 1995:66 on kyse siitä, voidaanko todistamasta kieltäytyneen lähiomaisen sijasta kuulla häntä esitutkinnassa kuulustellutta poliisia. Samoin kysymys on siitä, voidaanko OK 17:20:ssä (nykyisin OK 17:17.1:ssa) mainitun lähiomaisen esitutkintaker-tomus lukea oikeudenkäynnissä, jos tämä vetoaa pykälässä säädettyyn lähiomaissuojaan.

Tapauksen esittely. Vastaaja A:ta syytettiin törkeästä rattijuopumuksesta. Syytteen mukaan A oli alkoholin vaikutuksen alaisena kuljettajan vieressä istuessaan tarttunut auton ohjauspyörään ja vääntänyt ratista niin, että hänen poikansa B oli menettänyt auton hallinnan. A kiisti tämän. B:tä oli kuultu esitutkinnassa, mutta oikeudenkäynnissä hän kieltäytyi todistamasta OK 17:20:ään vedoten.

Kihlakunnanoikeudessa kuultiin asiassa esitutkinnan suorittanutta poliisia, joka kertoi, että B oli alustavissa puhutteluissa ilmoittanut A:n menetelleen syytteessä kuvatuin tavoin. Sekä alioikeuden että hovioikeuden mukaan asiassa oli tullut poliisin kertomuksen perusteella selvitettyksi, että A oli syyllistynyt syytteessä mainittuun tekoon. Sen sijaan korkein oikeus hylkäsi syytteen.¹⁵³

Ratkaisun oikeusohjeet ja perustelut. Ensinnäkin korkeimman oikeuden ratkaisun perusteella oikeudenkäynnissä ei voida kuulla todistamisesta kieltäytyvän lähisukulaisen sijasta esitutkinnan suorittanutta poliisia. Korkein oikeus perusti ratkaisunsa pääasiassa siihen, että poliisin kuuleminen asiassa merkitsi tosiasiasa lähiomaissuojan murtamista, ja

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Esimerkiksi OMML 69/2012, s. 188.

¹⁵² Niemi, OMML 30/2013, s. 204.

¹⁵³ Helminen – Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen, 2014, s. 566–567.

näin ollen poliisin kuulemista todistajana läheisen sijaan ei tule sallia.¹⁵⁴ Lisäksi langet-tavan tuomion perustaminen poliisin kertomukseen olisi johtanut korkeimman oikeuden mukaan ristiriitaan sekä Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvä-lisen yleissopimuksen 14 artiklan että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan kanssa.

Poliisin kertomusta ei siten saa käyttää näyttönä vastaajan syyllisyydestä. Ratkaisusta on johdettu yleinen sääntö siitä, ettei todistajan kieltäytymisoikeutta saa kiertää kuulemalla kieltäytyvän todistajan asemasta jotakuta muuta henkilöä.¹⁵⁵ Periaate ei kuitenkaan estä kuulemasta poliisia muista asiaan vaikuttavista seikoista, esimerkiksi siitä, minkälaisia havaintoja hän on tehnyt rikospaikalla.¹⁵⁶

Toiseksi todistajan esitutkintakertomusta ei saa hyödyntää todisteena, jos hän oikeuden-käynnissä kieltäytyy todistamasta, joten rikosasian syytetyn läheisen kertomus, joka on hankittu murtamalla lähiomaisten OK 17:17:1:iin perustuva lähiomaissuoja, on oikeuden-käynnissä hyödyntämiskelvoton.¹⁵⁷ Näin ollen korkeimman oikeuden ratkaisusta on tul-kittavissa, että lähiomaissuojaa on pidettävä vahvempana oikeutena kuin sen murtami-sella mahdollisesti saavutettavissa olevaa aineelliseen totuuteen pääsemistä.

Oikeuskirjallisuuden tulkinta ratkaisusta. Esimerkiksi *Niemi-Kiesiläinen* on tulkinnut ta-pausta OK 17:32.2:n (nykyisen OK 17:47:n) kannalta. Hänen johtopäätöksensä on, että ratkaisu kieltää poliisin kuulemisen oikeudenkäynnissä todistajana, jos lähiomaistodistaja kieltäytyy todistamasta silloin, kun todistajaa ei ole esitutkinnassa informoitu tästä oikeu-desta. Sen sijaan ratkaisu ei puolestaan anna prejudikaattia esitutkintapöytäkirjan käytöstä OK 17:47:n tilanteessa, jos läheistodistajaa on asianmukaisesti informoitu kieltäytymis-oikeudesta esitutkinnassa. *Niemi-Kiesiläisen* mukaan todistajan esitutkinnassa antama lausuma ei voi tällöinkään olla ratkaiseva näyttö vastaajan syyllisyydestä.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Lähiomaissuojan sisällöstä tarkemmin luvussa V Asianomistaja todistajana oikeudenkäynnissä.

¹⁵⁵ OMSO 65/2012, s. 40.

¹⁵⁶ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 329.

¹⁵⁷ Pölönen – Tapanila, 2015, s. 329.

¹⁵⁸ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 336–337.

2.1.2 KKO 2000:71

Korkein oikeus on prejudikaatissa KKO 2000:71 ottanut kantaa asianomistajan esitutkin-
takertomuksen hyödynnettävyyteen. Lisäksi tapauksessa on kysymys siitä, minkä näyttö-
arvon esitutkin-
takertomukselle voi antaa todisteena.

Tapauksen esittely. Tapauksessa syyttäjä vaati vastaaja A:lle rangaistusta törkeästä pa-
hoinpitelystä. Syytteen mukaan A oli lyönyt asianomistaja B:tä nyrkillä kasvoihin ja veit-
sellä reiteen sekä viiltänyt B:n etusormea. A kiisti syytteen. B oli vielä esitutkin-
tavai-
heessa kertonut tapahtuneesta, mutta kärjäoikeuden pääkäsittelyssä hän kieltäytyi lausu-
masta asiassa vedoten asemaansa A:n kihlattuna. B:llä ei ollut asiassa vaatimuksia.

Kärjäoikeuden mukaan B:n esitutkin-
takertomusta voitiin hyödyntää asiassa todisteena, ja syyte oli tullut toteennäytetyksi. Hovioikeus ei muuttanut tuomiota. Sen sijaan kor-
keimman oikeuden mukaan B:n esitutkin-
takertomus oli hyödynnettävissä todisteena, mutta syyte hylättiin, koska A:lla ei ollut B:n kieltäytymisen johdosta tilaisuutta kuulus-
tuttaa B:tä ja muu jutussa esitetty näyttö ei ollut riittävä selvitys A:n syyllisyydestä.

Ratkaisun oikeusohjeet ja perustelut. Korkein oikeus otti ratkaisussaan kantaa kolmeen
keskeiseen asiaan. Ensinnäkin asianomistajalla ei ollut korkeimman oikeuden mukaan
oikeutta kieltäytyä todistamasta OK 17:20:n nojalla. Asianomistajan ei kuitenkaan tar-
vinnut lausua mitään häntä todistelutarkoituksessa kuultaessa, koska asianomistajalla on
oikeudenkäynnissä negatiivinen totuusvelvollisuus. Korkein oikeus ei perustellut tarkem-
min näkemystään.

Toiseksi asianomistajan, joka ei lausu mitään häntä todistelutarkoituksessa kuultaessa,
esitutkin-
nassa antama kertomus saadaan oikeudenkäynnissä ottaa huomioon todisteena. Korkeimman
oikeuden mukaan tämä on mahdollista, koska asianomistajaa todistelutar-
koituksessa kuultaessa noudatetaan soveltuvien osien, mitä oikeudenkäymiskaassa sääde-
tään todistajan kuulustelemisesta. Silloisen OK 17:32:n (*voimassa olevan OK*
17:47.2:n) mukaan todistajan aikaisemmin poliisiviranomaiselle antama kertomus saa-
daan lukea todistajaa kuulusteltaessa tuomioistuimessa muun muassa silloin, kun todis-
taja kuulustelussa selittää, että hän ei voi tai halua lausua mitään asiassa.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Samoin KKO 10.8.2011/1671. Korkein oikeus pysytti Rovaniemen hovioikeuden 15.1.2010 antaman
tuomion, jossa hovioikeus salli esitutkin-
takertomuksen lukemisen käsittelemättä lainkaan sitä, mikä
merkitys syytetyn vastakuulustelu-oikeuden puuttumisella oli oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudelle.
(Spring-Reiman, 2014, s. 156.)

Kolmanneksi korkein oikeus otti kantaa asianomistajan esitutkintakertomuksen näyttöarvoon. Tapauksessa KKO 2000:71 B:n esitutkintapöytäkirja oli pääasiallinen näyttö asiassa. Korkeimman oikeuden mukaan ”Koska A:lla ei - - ole ollut tilaisuutta kuulustella tai kuulustuttaa B:tä ja koska muu jutussa esitetty näyttö ei ole riittävä selvitys A:n syyllisyydestä, jutussa ei ole selvitetty, että A olisi syyllistynyt siihen rikolliseen tekoon, josta hänelle on vaadittu rangaistusta.” Näin ollen A:ta ei voitu tuomita rikokseen pelkästään B:n esitutkintakertomuksen perusteella, koska A:lla ei ollut mahdollisuutta B:n vastakuulusteluun.

Korkein oikeus perusti kantansa Suomessa vanhastaan voimassa olevaan periaatteeseen siitä, että syytetyllä on oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan (*kontradiktorinen periaate*). Sama periaate löytyy myös Suomea sitovista KP-sopimuksen 14 artiklasta sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklasta.¹⁶⁰ Korkeimman oikeuden mukaan periaate koskee paitsi todistajia myös todistelutarkoituksessa kuultavaa asianomistajia.

Oikeuskirjallisuuden kannanottoja. Ratkaisu on saanut oikeuskirjallisuudessa kritisoivia kannanottoja. Kritiikkiä on esitetty muiden muassa siitä, että KKO tosiasiaa salli asianomistajan esitutkintapöytäkirjan hyödyntämisen todisteena, ja lähiomaisasianomistajaa asetettiin ratkaisussa perusteetta huonompaan asemaan kuin lähiomaistodistaja.¹⁶¹ Tämä johtuu siitä, että asianomistajaa ei tapauksessa rinnastettu lähiomaistodistajaan kieltäytymisoikeuden osalta, joten heidän esitutkintakertomuksensa ovat eri tavoin hyödynnettävissä oikeudenkäynnissä.

Myös korkeimman oikeuden esittämiä perusteluja on pidetty niukkoina varsinkin esitutkintakertomuksen lukemisen sallittavuuden että kontradiktorisuusvirheen rasittaman kertomuksen näyttöarvon suhteen. Perusteluihin olisi myös kaivattu lisää pro & contra-argumentointia.¹⁶² Tapausta on kritisoitu myös sillä perusteella, ettei ratkaisu ole EIS:n 6 artiklan tai EIT:n oikeuskäytännön mukainen.¹⁶³

¹⁶⁰ EIT:n oikeuskäytännöstä lisää seuraavassa luvussa 2.1.3.

¹⁶¹ Ks. Spring-Reiman, 2014, s. 156.

¹⁶² Riekkinen, 2014, s. 153.

¹⁶³ Ks. Pölönen, 2003, s. 273–278.

Esimerkiksi korkeimman oikeuden perustelut jättävät epäselväksi, ”olisiko esitutkintakertomus kontradiktorisuusvirheestä huolimatta voinut vaikuttaa arvioon esimerkiksi rajatapauksessa”¹⁶⁴, eikä korkein oikeus käsitellyt esitutkintamateriaalin lukemista oikeudenkäynnissä todisteiden hyödyntämiskieltojen kannalta riittävästi.¹⁶⁵ Mahdollinen asianomistajan esitutkintamateriaalin hyödyntämiskielto olisi voinut perustua joko kontradiktorisuuden periaatteen loukkaukseen tai OK 17:20:ssä (*voimassa olevaan OK 17:17:1:ssä*) säädettyyn lähiomaissuojan loukkaukseen, mutta esimerkiksi lähiomaissuojan murtamista ei tapauksessa käsitelty ollenkaan.¹⁶⁶ Puutteellisten perustelujen vuoksi ratkaisun ennakkopäätösarvoa on oikeuskirjallisuudessa pidetty osittain heikkona.¹⁶⁷

2.1.3 Esitutkintapöytäkirjan hyödyntäminen todisteena Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä

Korkein oikeus on edellä käsitellyissä tapauksissa KKO 1995:66 ja KKO 2000:71 vedonnut Suomea sitoviin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaan ja KP-sopimuksen 14 artiklaan ratkaistessaan kysymystä esitutkintamateriaalin hyödynnettävyydestä oikeudenkäynnissä silloin, kun esitutkinnassa lausuman antanut todistajaa tai asianomistajaa ei voida kuulla oikeudenkäynnissä. Kysymys on siten siitä, onko esitutkintamateriaaliin vetoaminen sallittua tällaisissa tilanteissa varsinkin, kun vetoaminen rajoittaa kontradiktorisen periaatteen toteutumista.

Kontradiktorinen periaate eli vastapuolen kuulemisen periaate tarkoittaa, että asianosaisen tulee oikeusprosessissa voida esittää väitteensä perusteluineen, todisteet niiden tueksi sekä saada tietoonsa vastapuolen väitteet, perusteet ja todisteet. Kontradiktorinen periaate on tärkeä prosessiperiaate, sillä ainoastaan kontradiktorisessa prosessissa voidaan saavuttaa aineellisen totuuden mukainen tuomio. Tällöin tuomio ei perustu pelkästään toisen asianosaisen lausumille ja hänen esittämälleen todistelulle.¹⁶⁸ Kontradiktorisuuden vaatimus koskee myös todistelua, koska vastapuolella (*erityisesti syytetyllä*) on oltava mahdollisuus testata häntä vastaan todistamaan kutsutun henkilön luotettavuutta.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Riekkinen, 2014, s. 153.

¹⁶⁵ Riekkinen, 2014, s. 155.

¹⁶⁶ Ks. tarkemmin Riekkinen, 2014, s. 155.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Ervo, 1996, s. 81–82.

¹⁶⁹ Ervo, 2006, s. 16.

Kontradiktorisen periaatteen tärkeyden vuoksi on syytä kysyä, voiko oikeudenmukainen oikeudenkäynti toteutua, jos asianomistajan esitutkintakertomus luetaan oikeudenkäynnissä ilman vastaajan mahdollisuutta vastakuulusteluun. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on antanut useita asiaan koskevia ratkaisuja, joten niiden kaikkien käsitteleminen ei ole tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista eikä edes mahdollista. Lisäksi EIT on myös monessa tapauksessa korostanut, että todistelun rajoittaminen kuuluu kansallisen tason säädettäväksi.¹⁷⁰ Suomalainen esitutkinta on myös hyvin erilainen verrattuna esimerkiksi tutkintatuomarijärjestelmää käyttäviin maihin, joita useimmat EIT:n ratkaisut koskevat.¹⁷¹ EIT:n ratkaisukäytäntö on kuitenkin kiistatta ohjannut korkeimman oikeuden ratkaisuja ja suomalaista laintulkintaa.

EIT:n ratkaisuista on tulkittavissa, että ”mitä keskeisemmästä todisteesta on kysymys, sitä tärkeämpää on syytetyn oikeus kuulustella kertomuksen antanutta todistajaa”¹⁷². Ihmisoikeustuomioistuimien onkin lähtenyt liikkeelle siitä, että EIS 6 artiklan 3-kohtaa on loukattu, jos tuomio on kokonaan tai ratkaiseviltä osin perustunut sellaiseen todistajanlausuntoon, jota puolustus ei ole voinut kuulustella joko tuomioistuimessa tai muussa vastaavassa yhteydessä.¹⁷³ Kuitenkin EIT on ratkaisussaan *Hummer v. Saksa* (19.7.2012) todennut, että oikeudenkäynnissä vaitiolo-oikeuttaan käyttävän syytetyn läheisen esitutkintakertomuksen käyttäminen ei sinänsä ole EIS:n vastaista, jos oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset muutoin täyttyivät. EIT on höllentänyt linjaansa myös esimerkiksi tapauksissa *Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta* (15.12.2011)¹⁷⁴ sekä *Aigner v. Itävalta* (10.5.2012)¹⁷⁵.

Ratkaisussa *Asch v. Itävalta* (26.4.1991) EIT totesi, että menettely ei ollut ristiriidassa EIS 6 artiklan kanssa, vaikka asianomistajan poliisille antama kertomus oli luettu oikeudessa. EIT:n mukaan syytetyllä oli ollut tilaisuus vastata asianomistajan kirjalliseen kertomukseen, ja langettava päätös ei ollut perustunut pelkästään asianomistajan poliisille

¹⁷⁰ Gardemeister, 2014, s. 77.

¹⁷¹ Ks. Suomen Asianajajaliitto, 2013, s. 20.

¹⁷² Gardemeister, 2014, s. 85.

¹⁷³ *Doorson v. Alankomaat* (26.3.1996).

¹⁷⁴ EIT totesi, että ennen oikeudenkäyntiä kuolleen todistajan poliisille antama kertomus riitti langettavaan tuomioon, vaikka se oli pääasiallinen todiste.

¹⁷⁵ EIT:n mukaan oikeudenloukkausta ei ollut tapahtunut, vaikka raiskauksen uhria ei kuultu oikeudenkäynnissä ja hänen kertomuksensa oli asiassa ratkaiseva todiste langettavalle tuomiolle.

antamaan kertomukseen, vaan myös muihin todisteisiin. Näin ollen poikkeaminen syytetyn vastakuulusteluoikeudesta voi olla hyväksyttävissä esimerkiksi silloin, kun asianomistajan esitutkimamateriaali ei ole asiassa ainoa todiste.¹⁷⁶

Kaiken kaikkiaan EIT on todennut, että oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta arvioitaessa on otettava huomioon paitsi syytetyn oikeudet, myös julkiset ja asianomistajien edut syytteen asianmukaisen ajamisen suhteen sekä tarvittaessa myös todistajien oikeudet. Pääsääntö on, että kaikki näyttö tulee esittää syytetyn läsnä ollessa julkisessa istunnossa kontradiktorista menettelyä silmällä pitäen. Tästä säännöstä tehtävillä poikkeuksilla ei saa loukata syytetyn oikeuksia, jotka edellyttävät, että hän saa asianmukaisen ja riittävän tilaisuuden hänelle vastaisen todistajankertomuksen riitauttamiseen ja sen antajaan kuulemiseen joko kertomusta annettaessa tai myöhemmin.¹⁷⁷

Harkittaessa syytetyn oikeuksien loukkausta EIS 6 artiklan 3-kohdan kannalta, tulee ottaa huomioon, onko oikeudenkäynti kokonaisuutena tarkastellen oikeudenmukainen, ja onko syytetyn saatavilla loukkausta kompensoivia prosessuaalisia takeita.¹⁷⁸ Syytetyn vastakuulusteluoikeuteen on mahdollista tehdä poikkeuksia, jos oikeudenmukainen oikeudenkäynti on muutoin toteutettavissa. Näin ollen EIT:n mukaan kontradiktorisuudesta on mahdollista poiketa, mutta periaatteen sivuttamiseksi tarvitaan vahvat perusteet.¹⁷⁹

Tapauksessa *Maria Marinescu v. Romania* (2.2.2010) EIT on ottanut kantaa myös esitutkimuskertomuksen näyttöarvoon. EIT totesi, että EIS 6 artiklan vastaista ei ole se, että tuomioistuimet joissakin tapauksissa nojautuvat esitutkinassa annettuihin kertomuksiin. Tämä on mahdollista silloin, kun syytetyllä on mahdollisuus kertomusten riitauttamiseen joko niitä annettaessa tai myöhemmin.¹⁸⁰ Artiklan vastaista on kuitenkin se, että tuomioistuin perustaa tuomionsa yksinomaan tai oleellisilta osin esitutkimuskertomukseen, jonka antajaa syytetty ei ole voinut missään vaiheessa kuulustella.

Edellä esitetyn perusteella esitutkimusraportin lukemiselle ei sinänsä ole estettä. Tärkeämpää on varmistua siitä, että syyksilukeva tuomio ei perustu yksinomaan ei-kontradiktoriseen näyttöön. Ei-kontradiktorinen menettely on helpommin hyväksyttävissä, jos todistajan esitutkimamateriaali ei ole asiassa painavin tai ainoa todiste syyksilukevalle

¹⁷⁶ Pölönen, 2003, s. 95.

¹⁷⁷ *Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta* (15.12.2011).

¹⁷⁸ *Ibid.*

¹⁷⁹ Virolainen – Pölönen, 2003, s. 356.

¹⁸⁰ Samoin tapauksessa *Konstantinos Tsotsos v. Kreikka* (30.4.2009).

tuomiolle. Kuitenkin mitä tärkeämmästä todisteesta on kysymys, sitä tärkeämpää kontradiktorisen menettelyn toteutuminen on. Tuomiota annettaessa olennaista onkin siten verrata esitutkintakertomuksen merkittävyyttä suhteessa asian kokonaisnäyttöön.¹⁸¹

2.2 Asianomistajan esitutkintamateriaalin hyödynnettävyys oikeudenkäynnissä

Asianomistajan tai todistajan esitutkintakertomusta ei pidetä oikeudenkäynnissä kirjallisena todisteena, vaan se on kirjallisessa muodossa oleva henkilötodiste.¹⁸² Näin ollen esitutkintakertomus ei ole varsinaisen todistuskeinon asemassa. Esitutkintakertomusta voidaan kuitenkin luonnehtia ”reservissä oleviksi todistuskeinoiksi”, koska se saa (henkilötodistelun kategoriassa) todistuskeinon aseman heti, kun henkilön kertomus oikeudenkäynnissä poikkeaa esitukinnassa kerrotusta.¹⁸³

Esitutkintakertomuksen hyödyntämisestä todisteena säädetään kahdessa eri oikeudenkäymiskaaren 17 luvun pykälässä. Ensinnäkin OK 17:24.2:ssa säädetään, ettei esitukinnassa annettua lausumaa saa käyttää todisteena, paitsi jos lausuman antajaa ei voida kuulustella pääkäsittelyssä.

OK 17:24.2. Tuomioistuimessa ei saa käyttää todisteena esitutkintapöytäkirjaan tai muulle asiakirjalle merkittyä tai muulla tavalla tallennettua lausumaa, ellei laissa toisin säädetä, paitsi jos lausuman antajaa ei voida kuulustella pääkäsittelyssä tai pääkäsittelyn ulkopuolella taikka hän on jäänyt asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta tavoittamatta, eikä asian ratkaisemista tulisi enää viivyttää.

Edellä mainittu säännös sisältää kaksi poikkeustilannetta esitutkintamateriaalin hyödyntämiskieltoon. Ensinnäkin esitutkintamateriaalin vetoaminen on oikeudenkäynnissä sallittua tapauksissa, joissa henkilön kuuleminen pääkäsittelyssä on täysin mahdotonta. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että henkilö on kuollut tai vaikeasti sairas. Toinen poikkeustilanne on kyseessä silloin, kun kuultavaa henkilöä ei tarvittavista toimenpiteistä huolimatta kyetä tavoittamaan.¹⁸⁴

Esitutkintakertomuksen hyödyntämisestä todisteena säädetään myös OK 17:47.2:ssa, jonka nojalla oikeudenkäynnissä kuultavan henkilön esitukinnassa antamaan lausumaan vetoaminen on pääkäsittelyssä sallittua. Näiden kahden säännöksen erona on se, että OK

¹⁸¹ Gardemeister, 2014, s. 88.

¹⁸² HE 46/2014 vp, s. 10.

¹⁸³ Pölönen – Tapanila, 2015, s. 152.

¹⁸⁴ Rautio – Frände, 2016, s. 168.

17:24 koskee tapauksia, joissa kertomuksen antaja ei ole paikalla pääkäsittelyssä. OK 17:47:n tapauksissa kuultava asianosainen tai todistaja on paikalla, mutta poikkeaa aiemmasta kertomuksestaan.¹⁸⁵

OK 17:47.2. Jos kuultava suullisessa kertomuksessaan poikkeaa siitä, mitä hän on aikaisemmin tuomioistuimelle, syyttäjälle tai esitutkintaviranomaiselle ker-
tonut, tai ei anna kertomusta, kuultavan aikaisempaa kertomusta saadaan käyttää todisteena siltä osin kuin suullinen kertomus poikkeaa aikaisemmasta kertomuk-
sesta tai kuultava ei ole antanut kertomusta.

OK 17:47.2 vastaa ennen vuotta 2016 voimassa ollutta OK 17:32.2:a, mutta sen sovelta-
misalaa on laajennettu koskemaan todistajien lisäksi todistelutarkoituksessa kuultavia
asianosaisia. Säännöstä sovellettaessa lähtökohta on se, että aikaisempaa kertomusta ei
käytetä todisteena, mutta tästä on mahdollisuus poiketa, jos kuultava poikkeaa aiemmasta
kertomuksestaan, ei lausu ylipäättään mitään asiassa tai vaikenee jostain tietystä kysymyk-
sestä.¹⁸⁶ Näin ollen säännös mahdollistaa esimerkiksi oikeudenkäynnissä passiivisena py-
syvän asianomistajan esitutkintakertomukseen vetoamisen.

Hallituksen esityksessä esitutkintakertomukseen vetoamisen mahdollisuutta OK
17:47.2:n nojalla perustellaan tapauksella KKO 2000:71, jossa korkein oikeus totesi asi-
anomistajan pöytäkirjaan vetoamisen olevan sallittua. Toisin sanoen hallituksen esityk-
sessä vahvistettiin edellä mainitun tapauksen oikeusohje siitä, että ”esitutkintapöytäkirjan
lukemiskielto ei kaikissa tilanteissa sovellu asianomistajan asemassa olevaan esitutkin-
nassa kuultuun syytetyn lähiomaiseen, joka sittemmin oikeudenkäynnissä vetoaa lä-
hiomaissuojaan perustuvaan vaitioloon”.¹⁸⁷

Uuden asianomistajien jaottelun myötä on kuitenkin syytä kysyä, voidaanko asianomis-
tajan esitutkintakertomusta hyödyntää, jos hän esiintyy oikeudenkäynnissä todistajan ase-
massa. Tämä johtuu siitä, että ratkaisussa KKO 1995:66 korkein oikeus on nimenomai-
sesti todennut, että todistajan esitutkintapöytäkirjaan vetoaminen ei ole sallittua, jos se
tarkoittaa OK 17:17.1:ssä säädettyä lähiomaissuojan murtamista. Näin ollen ilman eri-
tyissääntelyä uudesta asianomistajien jaottelusta seuraisi, että vain vaatimuksia esittävien

¹⁸⁵ Rautio – Frände, 2016, s. 278.

¹⁸⁶ HE 46/2014 vp, s. 106–107.

¹⁸⁷ Pölönen – Tapanila, 2015, s. 307.

asianomistajien esitutkintakertomus on mahdollista ottaa pääkäsittelyssä todisteena huomioon.

Hallituksen esityksen mukaan OK 17:47.2:a ei ole tarkoitus soveltaa, jos todistajalla on vaitiolo-oikeus oikeudenkäynnissä.¹⁸⁸ Todistajan asemassa olevien asianomistajien esitutkintakertomusta ei siten ole lähtökohtaisesti mahdollista hyödyntää oikeudenkäynnissä. Tähän pääsääntöön on kuitenkin säädetty poikkeus, koska oikeudenkäynnissä vaatimuksia esittämätön asianomistaja, jota on painostettu kieltäytymään todistamasta (OK 17:18.2), on asetettu eri asemaan kuin muut todistajat, sillä hänen esitutkintakertomukseensa vetoaminen on sallittua.¹⁸⁹

Edellä mainittu ilmaisee säännöksen säätämisen tausta-ajatuksen, eli sen, että painostetun todistajan esitutkintakertomuksen tulee olla hyödynnettävissä oikeudenkäynnissä, mikä ei ilman OK 17:18.2:a olisi tapauksen KKO 1995:66 perusteella mahdollista.¹⁹⁰ Toisaalta hallituksen esityksessä myös lähennettiin lähiomaisasianomistajan ja lähiomaistodistajan asemia toisiinsa nähden, koska sekä lähiomaistodistajien että lähiomaisasianomistajien, joita ei ole painostettu kieltäytymään todistamasta, esitutkintakertomukseen ei voida vedota oikeudenkäynnissä.¹⁹¹

Edellä sanotun perustella asianomistajan esitutkintamateriaalin hyödynnettävyys riippuu hänen asemastaan oikeudenkäynnissä. Ainoastaan asianomistajan, joka ei esitä vaatimuksia oikeudenkäynnissä ja jota ei ole painostettu vaikenemaan, esitutkintamateriaalia ei voida hyödyntää todisteena oikeudenkäynnissä. Muiden asianomistajien eli asianosaisten ja painostettujen asianomistaja-todistajien esitutkintakertomus on sen sijaan hyödynnettävissä.

Esitutkintakertomuksen hyödynnettävyyden lisäksi painostettujen todistajien osalta hallituksen esityksessä muutettiin myös ratkaisun KKO 1995:66 oikeusohjetta siitä, että asiassa ei voida kuulla esitutkinnan suorittanutta poliisia siitä, mitä asianomistaja on esitutkinnassa tai muutoin kertonut. Hallituksen esityksen mukaan esitutkinnan suorittaneen

¹⁸⁸ HE 46/2014 vp, s. 107.

¹⁸⁹ HE 46/2014 vp, s. 78.

¹⁹⁰ Suomen Asianajajaliitto, 2013, s. 20.

¹⁹¹ HE 46/2014 vp, s. 78.

poliisin kuulemiselle ei ole oikeudenkäynnissä estettä.¹⁹² Tällaisen todisteen näyttöarvoa on kuitenkin pidettävä heikkona.¹⁹³

Käytännössä esitutkintakertomuksen hyödyntäminen edellyttää kolmen vaatimuksen täyttymistä. Ensinnäkin asianomistajan kertomus on tullut konkretisoida tietyllä tavalla, eli se on tullut antaa tuomioistuimelle, syyttäjälle tai poliisiviranomaiselle. Lisäksi hyödyntäminen edellyttää, että asianomistaja poikkeaa siitä, mitä hän on aikaisemmin kertonut. Poikkeaman tulee koskea asian kannalta relevantteja tosiseikkoja, ja poikkeamiseen rinnastetaan tapaus, jossa asianomistaja ei tahdo lausua mitään pääkäsittelyssä. Kolmanneksi asianosaisen on nimenomaisesti vedottava kertomukseen oikeudenkäynnissä, joten tuomioistuin ei saa oma-aloitteisesti ottaa kertomuksien eroja huomioon. Poikkeuksen tähän muodostavat tilanteet, joissa tuomioistuin saa oma-aloitteisesti hankkia todisteen oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 7 §:n nojalla.¹⁹⁴

Esitutkintakertomuksen lukemisen laajuudesta säädetään OK 17:54:ssä. Pykälän mukaan 47.2§:ssä tarkoitettu kertomus tai lausuma on pääkäsittelyssä esitettävä tarpeellisilta osiltaan. Säännöksellä puututtiin ennen vuotta 2016 vallinneeseen epäkohtaan siitä, että asiakirja tuli lukea oikeudenkäynnissä epätarkoituksenmukaisen laajasti. Nykysääntelyn perusteella riittää, että asianosainen esittelee kertomuksen tai lausuman vain todistelun kannalta tarpeellisilta osin. Hallituksen esityksen mukaan tällöin asiaan vaikuttava näyttö tulee osaksi oikeudenkäyntiaineistoa, ja asianosaiset saavat tilaisuuden lausua siitä, mikä turvaa myös todistelun kontradiktorisuutta.¹⁹⁵

Kontradiktorisesta periaatteesta poikkeamisen vuoksi onkin syytä kiinnittää huomiota siihen, miten oikeudenkäynti olisi mahdollisimman oikeudenmukainen. Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan kontradiktorisuusvirhettä voidaan kompensoida muiden muassa pitämällä huolta asianosaisten oikeudellisesta avustamisesta ja informoinnista, muun näy-

¹⁹² HE 46/2014 vp, s. 79.

¹⁹³ OMML 69/2012, s. 124.

¹⁹⁴ Rautio – Frände, 2016, s. 278–279.

¹⁹⁵ HE 46/2014 vp, s. 112.

tön huolellisella keräämisellä esitutkinnassa ja arvioinnilla tuomioistuimessa sekä ratkaisun seikkaperäisillä perusteluilla.¹⁹⁶ Toisaalta esimerkiksi EIT:n oikeuskäytännön¹⁹⁷ valossa se, että asianomistajaa on painostettu vaikenemaan, voidaan rinnastaa syytetyn vastakuulustelu-oikeudesta luopumiseen.¹⁹⁸

Oma seikkansa on se, kuinka suuri asianomistajan esitutkintakertomuksen näyttöarvo on todisteena, toisin sanoen kuinka luotettavana tuomioistuin voi pitää asianomistajan esitutkinnassa antamaa kertomusta. Vaikka asianomistajalla on esitutkinnassa sanktioitu negatiivinen totuusvelvollisuus, ei sitä voida suoraan pitää takeena siitä, että asianomistaja puhuu aina totta. Kertomuksen luotettavuuden arvioinnin tulee tapahtua tuomioistuimessa kokonaisvaltaisesti. Huomiota tulee kiinnittää sekä kuulusteltavaan henkilöön liittyviin ominaisuuksiin että kertomuksen uskottavuuteen muun näytön valossa. Esimerkiksi kuulusteltavan kertomuksen selvät ristiriidat ja epä johdonmukaisuudet voivat merkitä sitä, että kuulusteltava on valehdellut kertomusta antaessaan.¹⁹⁹ Näin ollen asianomistajan esitutkintakertomuksen näyttöarvo on harkittava yksittäistapauksittain.

Asianomistajan oikeuskäsittelyn ulkopuolella annetulle lausumalle ei missään tapauksessa voida antaa samaa todistusarvoa kuin välittömästi pääkäsittelyssä annetulle lausumalle.²⁰⁰ Asianomistajan esitutkintakertomuksella on yleensä näyttöarvoa silloin, kun sen tueksi on esitettävissä myös muuta näyttöä, esimerkiksi lääkärinlausunto tai valokuvia asianomistajan vammoista. Tällöinkin lausumalla on lähinnä muuta todistelua täydentävä vaikutus,²⁰¹ ja asianomistajan esitutkintakertomus ei voi missään tapauksessa olla pääasiallinen näyttö vastaajan syyllisyydestä.²⁰²

¹⁹⁶ Eduskunnan oikeusasiamies, OMML 30/2013, s. 129.

¹⁹⁷ Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta (15.12.2011).

¹⁹⁸ Pölönen – Tapanila, 2015, s. 310.

¹⁹⁹ Pölönen, 2003, s. 546.

²⁰⁰ Jokela, 2015, s. 229.

²⁰¹ HE 82/1995 vp, s. 144.

²⁰² Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 329.

IV ASIANOMISTAJA ASIANOSAINENA OIKEUDENKÄYNNISSÄ

1 LÄHTÖKOHTIA

Asianomistajan onnistunut kuuleminen pääkäsittelyssä on yksi tärkeimmistä asioista onnistuneen oikeudenkäyntiprosessin kannalta, sillä asianomistajat ovat yleensä itse parhaiten perillä siitä, mitä asiassa on todellisuudessa tapahtunut.²⁰³ Esimerkiksi lievästä pahoinpitelystä ei välttämättä aina jää ulkoisesti havaittavia vammoja, jolloin sen toteennäyttäminen ilman asianomistajan myötävaikutusta on hankalaa, jos rikoksesta ei ole saatavilla riittävästi dokumentoitavissa olevaa aineistoa,²⁰⁴ ja tämän lisäksi vähäisenkin aineiston tulisi olla ristiriidatonta ja vakuuttavaa.²⁰⁵

Käytännössä uhrien kertomukset saattavat erityisesti parisuhdeväkivaltatapauksissa olla merkitykseltään niin keskeisiä, ettei syytteen toteennäyttäminen ole muutoin mahdollista.²⁰⁶ Parisuhdeväkivaltaa sisältävissä jutuissa asianomistajien myötävaikuttaminen rikoksen selvittämiseen ei ole itsestään selvää, koska parisuhdeväkivaltaa kokeneiden asianomistajien ensisijaisena toivomuksena on yleensä, että väkivalta loppuisi, mutta vain osa asianomistajista haluaa rikoksentekijää rangaistavan.²⁰⁷

Lisäksi asianomistajan näkökulmasta rikosoikeusjärjestelmä saattaa tuntua vieraalta ja kaukaiselta, ja osa uhreista saattaa jopa epäillä rangaistuksen hyödyllisyyttä.²⁰⁸ Tapauksissa, joihin liittyy parisuhdeväkivaltaa, on lisäksi oma jännittyneisyytensä jo sen vuoksi, että tekijä ja uhri ovat toisilleen läheisiä ihmisiä, eivätkä satunnaisesti kadulla tai ravintolassa kohdanneita ”tappelupukareita”. Harvemmin ihmiset ovat valmiita todistamaan tai antamaan asiassa lausumaa omaa läheistään vastaan.

On kuitenkin syytä muistaa, että edetäkseen oikeudenkäyntiin asti on lievänäkin ilmenevän parisuhdeväkivallan tavalla tai toisella tultava poliisin tietoon. Jos asianomistaja on itse tehnyt rikosilmoituksen lievästä pahoinpitelystä, hänellä on ainakin jossain vaiheessa ollut halu saada rikoksentekijälle rangaistus, ellei asianosainen ole soittanut poliiseja pai-

²⁰³ Jokela, 2015, s. 305.

²⁰⁴ HE 78/2010 vp, s. 12.

²⁰⁵ Pölönen – Tapanila, 2015, s. 369.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ McGuire, 1999, s. 8.

²⁰⁸ Niemi-Kiesiläinen – Kainulainen, 2006, s. 115.

kalle vain siksi, että akuutti väkivaltatilanne loppuisi, ja rikoksentekijä vietäisiin yhteisestä kodista muualle.²⁰⁹ Toisaalta esitutinnan ja oikeudenkäynnin välillä voi kulua aikaa jopa kuukausia²¹⁰, jolloin asianomistaja on jo ehtinyt muuttaa mieltään rangaistuksen suhteen. Uhrin mieli on voinut muuttua esimerkiksi tekijän anteeksipyynnön tai painostuksen seurauksena.²¹¹ Tällöin asianomistajan passiivisuus oikeudenkäynnissä on hyvinkin todennäköistä.

Oikeusprosessi on voinut lähteä liikkeelle myös jonkun muun henkilön, esimerkiksi uhrin perheenjäsenen, tekemän rikosilmoituksen perusteella. Tällöin saattaa kuitenkin käydä niin, että asianomistaja on vielä vähemmän halukas ottamaan osaa koko prosessiin, koska aloite rikoksentekijän rankaisemiselle ei ole alun perinkään lähtenyt hänen omasta halustaan. Asianomistajan passiivisuudelle voidaan kuitenkin antaa rikosprosessissa vain rajallisesti merkitystä, ja syyttäjän tulisi joka tapauksessa pyrkiä siihen, että rikos saadaan toteennäytettyä myös uhrin pysyessä passiivisena.²¹² Esimerkiksi oikeus vedota asianomistajan esitutkintalausumiin ja mahdollisuus kuulla poliisia oikeudenkäynnissä ovat jonkin verran kaventaneet tarvetta kuulla asianomistajaa pääkäsittelyssä riittävän näytön saatavuuden kannalta.

2 ASIANOSAISENA KOHDELTAVAN ASIANOMISTAJAN KUULEMINEN TODISTELUTARKOITUKSESSA

Asianosaisena kohdeltavaa asianomistajaa kuullaan oikeudenkäynnissä todistelutarkoituksessa. Asianomistajan kuulustelussa todistelutarkoituksessa on kysymys hänen käyttämisestään todistuskeinona, eli häntä kuullaan asiassa todellisen tapahtumainkulun selvittämiseksi. Todistelutarkoituksessa kuuleminen ei siten ole sama asia kuin asianomistajan kuuleminen siitä, mihin hän haluaa vedota asiassa.²¹³

Asianomistajan vapaasta kuulustelusta todistelutarkoituksessa säädettiin ensimmäisen kerran laissa vuoden 1993 alioikeusuudistuksen yhteydessä. Sääntelyn tarkoituksena oli nimenomaan korostaa asianosaisen vapaan kuulustelun merkitystä todistuskeinona, sillä asianosaiset ovat useimmiten parhaiten perillä siitä, mitä heidän välillään on todellisuudessa tapahtunut.²¹⁴ Tuolloin oikeudenkäymiskaaressa säädettiin, ettei asianosaista voida

²⁰⁹ McGuire, 1999, s. 8.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Muita syitä sille, ettei asianomistaja halua tekijälle rangaistusta voivat olla muiden muassa taloudellisen riippuvuus tekijästä, kostotoimien pelko ja se, että tekijä on käyttäytynyt asianomistajaa kohtaan hyvin, jotta hän ei saisi rangaistusta teostaan. Kirsch II, 2001, s. 392.

²¹² Pölönen – Tapanila, 2015, s. 369.

²¹³ Jokela, 2015, s. 22.

²¹⁴ Jokela, 2004, s. 231.

kuulustella todistajana (OK 17:18, 1997/690), mutta häntä voitiin kuulla todistelutarkoituksessa (OK 17:61.1, 1997/690).

Tuolloin OK 17:18:ssä myös nimenomaisesti säädettiin, että asianomistajaa ei saa kuulustella todistajana silloinkaan, kun hän ei käytä asiassa puhevaltaa eli esiinny vaatimuksia esittämällä asianosaisena. Sääntely perustui asianosaisten tasapuolisen kohtelun periaatteeseen; kun syytettyäkään ei voida kuulustella todistajana, merkitsisi asianomistajan asemassa olevan henkilön kuuleminen todistajana asianomistajatahon kohtuutonta suostumista syytettyyn nähden, mikä olisi vastoin EIS 6 artiklan ja KP-sopimuksen 14 artiklan periaatteita.²¹⁵

Todistelutarkoituksessa kuuleminen tarkoittaa kuulemista ilman, että asianosaiselta otetaan OK 17:44:ssä säädettyä totuusvakuutusta. Aiemmin asianosaista voitiin kuulustella rikosasiassa totuusvakuutuksen nojalla siitä, minkä verran hän oli rikoksen johdosta kärsinyt vahinkoa (OK 17:61, 1991/1052), mutta myös tästä on uudistetun OK 17 luvun myötä luovuttu. Ulkoisesti asianomistajan kuulustelu todistelutarkoituksessa tapahtuu samoin kuin todistajan kuulustelu.²¹⁶

Asianosaisen velvollisuutena on saapua pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, ellei tuomioistuin ole katsonut hänen henkilökohtaisen läsnäolonsa olevan tarpeetonta (ROL 8:1). Pääkäsittelyyn saapumisvelvollisuus on kuitenkin ainoa asianosaisen todellinen velvollisuus myötävaikuttaa rikosprosessiin ja rikoksen selvittämiseen varsinkin, jos asianosainen kieltäytyy vastaamasta hänelle esitettyihin kysymyksiin.²¹⁷

Asianosaisen prosessuaalisen aseman vuoksi hänen kertomuksensa merkitys voi vaihdella suuresti ulkopuoliseen todistajaan verrattuna.²¹⁸ Asianomistajan kertomuksen näyttöarvoon voi vaikuttaa esimerkiksi se, että hänellä on yleensä välitön intressi oikeudenkäynnin lopputulokseen ja hän puhuu niin omassa asiassaan.²¹⁹ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että rikoksen uhri olisi suoraan asemansa tai intressiensä perusteella epäluotettava tietolähde, vaan hänen kertomuksensa arvioimisen tulee perustua sen sijaan objektiivisuuteen ja sisällöllisiin seikkoihin.²²⁰

²¹⁵ Virolainen, 1998, s. 199.

²¹⁶ Virolainen – Pölönen, 2004, s. 210.

²¹⁷ Melander, 2014, s. 105.

²¹⁸ Pölönen – Tapanila, 2015, s. 389.

²¹⁹ Virolainen – Pölönen, 2004, s. 210.

²²⁰ Pölönen – Tapanila, 2015, s. 389.

Asianomistaja, joka vastaa hänelle esitettyyn kysymykseen valheellisesti, ei joudu syytteen rikoslain 15 luvussa säädetystä perättömästä lausumasta.²²¹ Näin on ollut asianlaita jo ennen uudistettuja OK 17 lukua ja RL 15 lukua. Asianosaisen totuusvelvollisuuden rikkomisen jättämistä rankaisematta on aiemmin perusteltu muiden muassa sillä, että voi olla vaikeaa tehdä ero suoranaisten valehtelemisen ja salaamisen sekä tosiseikkojen ymmärrettävän omasta näkökulmasta painottamisen ja omaksi eduksi tulkitsemisen välillä.²²²

Hallituksen esityksen mukaan totuusvelvollisuuden rikkomisen ei ole rangaistavaa, mutta se voidaan luonnollisesti ottaa huomioon todistusharkinnassa.²²³ Ilmeisesti tällä viitataan siihen, minkä näyttöarvon tuomioistuin antaa asianomistajan kertomukselle, jos käy ilmi, että tämä on kertomusta antaessaan mahdollisesti valehdellut. Koska Suomessa on käytössä vapaa todistelu, tuomioistuimen tulee harkita kunkin todisteen arvoa riippumatta siitä, onko se saatu sanktion uhalla vai ei.²²⁴ Mahdollinen totuudesta poikkeaminen käy ilmi tuomion perusteluista ja jutun lopputuloksesta.²²⁵

3 NEGATIIVINEN VAI POSITIIVINEN TOTUUSVELVOLLISUUS?

3.1 OK 17:26

Asianomistajan totuusvelvollisuuden sisällöstä häntä todistelutarkoituksessa kuultaessa on käyty 2000-luvulla keskustelua, ja siitä ei ole päästy yksimielisyyteen. Uusimman tulkintaohjeen totuusvelvollisuudesta antaa OK 17:26, jonka mukaan rikosasiassa asianomistajan on pysyttävä totuudessa tehdessään selkoa asiasta ja vastatessaan tehtyihin kysymyksiin. Hallituksen esityksen mukaan säännös ilmaisee niin sanotun asianosaisen negatiivisen totuusvelvollisuuden, joka tarkoittaa, että asianomistajalla ei ole velvollisuutta antaa kertomusta tai vastata kysymyksiin, mutta jos hän niin tekee, hän ei saa antaa asiassa vääriä tietoja eikä salata asiaan liittyviä tietoja.²²⁶

Oikeuskirjallisuudessa keskustelua on käyty pääasiassa siitä, muuttuuko asianomistajan totuusvelvollisuus positiiviseksi, jos hän suostuu vastaamaan hänelle esitettyihin kysymyksiin.²²⁷ Negatiivisella totuusvelvollisuudella tarkoitetaan yleensä, että asianosaisen

²²¹ Tilanne on toinen esitutkinnassa.

²²² Viljanen, 2001, s. 1016.

²²³ HE 46/2014 vp, s. 95.

²²⁴ Niemi, OML 30/2013, s. 204.

²²⁵ Virolainen – Pölönen, 2004, s. 210.

²²⁶ HE 46/2014 vp, s. 95.

²²⁷ Muun muassa Viljanen, 2013, s. 147.

on puhuttava totta ja vastattava kysymyksiin totuudenmukaisesti, mutta hän saa itse päättää, missä laajuudessa hän vastaa kysymyksiin tai tuo relevantteja seikkoja esiin. Positiivisella totuusvelvollisuudella puolestaan tarkoitetaan, että asianosainen on velvollinen tekemään oma-aloitteisestikin selkoa asiaa valaisevista seikoista, ja hänen kertomuksensa tai vastauksensa on oltava tyhjentävä.²²⁸

Esimerkiksi *Jokela* tekee eron vaikenemisoikeuden ja totuusvelvollisuuden välille. Hänen mukaansa negatiivinen totuusvelvollisuus ei oikeuta asianosaista osatotuuksia kertomalla antamaan asiasta totuudenvastaista tai harhaanjohtavaa kuvaa, koska tällöin kertomus ei olisi totuudenmukainen.²²⁹ Tällöin asian voi ymmärtää niin, että negatiivinen totuusvelvollisuus antaa asianosaiselle oikeuden olla vastaamatta (mitään) kysymykseen, kun taas positiivinen totuusvelvollisuus velvoittaisi asianosaisen aktiivisesti vastaamaan kysymyksiin totuudenmukaisesti. *Virolainen* on puolestaan todennut, että asianomistaja ei saa kysymyksiin vastatessaan valehdella, mutta hänen ei tarvitse oma-aloitteisesti kertoa kaikkia tiedossaan olevia seikkoja.²³⁰

Hallituksen esityksen perusteluista käy ilmi, että tarkoituksena on säilyttää vakiintunut tulkinta siitä, että asianosaisella on negatiivinen totuusvelvollisuus.²³¹ Perusteluista on kuitenkin luettavissa, että asianosaisen totuusvelvollisuus vaihtuu positiiviseksi, jos asianosainen vastaa hänelle esitettyihin kysymyksiin. Asianosainen ei nimittäin saa salata asiaan liittyviä tietoja, mikä viittaa nimenomaan positiiviseen totuusvelvollisuuteen.

Hallituksen esityksen mukaan asianomistajan totuusvelvollisuus vastaa esitutkintalain 7 luvun 6 §:ää ja sen tulkintaa. ETL 7:6:ää koskevasta hallituksen esityksestä käy ilmi, että asianosainen ei saa valehdella, jos hän vastaa hänelle tehtyihin kysymyksiin. Jos asianosainen haluaa itse tuoda julki jotakin seikkoja, hänen on silloinkin puhuttava totta. Asianosaisella ei kuitenkaan ole velvollisuutta oma-aloitteisesti tuoda esille kaikkea asiasta tietämäänsä ja hän saa esimerkiksi olla vetoamatta itselleen edulliseen seikkaan.²³² Edellä mainituilla perusteilla siis riittäisi, että se, mitä asianomistaja lausuu, on sinänsä totta ja kertomuksen ei tarvitse olla tyhjentävä.

Hallituksen esityksessä asianosaisen negatiivista totuusvelvollisuutta on perusteltu muun muassa KKO 2000:71 -prejudikaatin avulla. Tapauksessa korkein oikeus vahvisti kannan,

²²⁸ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 323.

²²⁹ Ks. tarkemmin Jokela, 2002, s. 21.

²³⁰ Virolainen – Pölönen, 2004, s. 213–214.

²³¹ HE 46/2014 vp, s. 95.

²³² HE 14/1985 vp, s. 28.

jonka mukaan asianomistajan ei tarvitse kertoa mitään häntä todistelutarkoituksessa kuultaessa eikä vastata hänelle esitettyihin kysymyksiin. Prejudikaatti ei kuitenkaan ota kantaa siihen, onko asianosaisen vastattava tyhjentävästi hänelle esitettyyn kysymykseen, jos hän ei käytä vaikenemisoikeuttaan.

Edellä esitetyn perusteella asianomistajalla on edelleen oikeudenkäyntiprosessissa negatiivinen totuusvelvollisuus, joka luo hänelle oikeuden olla antamatta aktiivista kertomusta häntä todistelutarkoituksessa kuultaessa. Kuitenkin jos asianomistaja suostuu vastaamaan hänelle esitettyyn kysymykseen, hänen on silloin puhuttava totta. Tähän kuuluu myös se, että asianosainen ei saa salata hänen tiedossaan olevia asioita.

Esimerkiksi asianomistaja tietää, että rikospaikalla ovat olleet A, B ja C. Jos asianomistaja ei halua kertoa asiasta mitään, hän voi näin tehdä negatiivisen totuusvelvollisuutensa nojalla. Kuitenkin, jos asianomistaja haluaa kertoa asiasta, hänen on totuudenmukaisesti kerrottava kaikkien kolmen henkilön olleen rikospaikalla. Näin ollen hän ei voi esimerkiksi jättää kertomatta, että rikospaikalla oli myös C.

Lisäksi ”asianomistajan velvollisuutena on myös vastata hänelle esitettyihin kysymyksiin eikä hän voi menetellä niin, että hän ainoastaan esittäisi oikeudessa ne seikat, joihin haluaa vedota ja kieltäytyisi vastaamasta kysymyksiin”.²³³ Tämä on tärkeää sen vuoksi, että antautuminen vastakuulusteluun on olennainen osa kertomuksen luotettavuuden selvittämistä ja tämä jäisi vajanaiseksi, jos asianomistaja pystyisi estämään vastakuulustelun toteuttamisen.²³⁴

3.2 Tulisiko asianomistajalle asettaa positiivinen totuusvelvollisuus?

Asianomistajan myötävaikutusvelvollisuudesta rikoksen selvittämiseen voidaan viime kädessä ajatella olevan kysymys siitä, kuinka pitkälle yhteiskunta pitää hyväksyttävänä sitä, että uhrin haluttomuus lausua asiassa mitään voi olla esteenä aineellisen totuuden selvittämiselle. Tämän vuoksi kysymys kuuluukin, voisiko asianomistajille asettaa positiivisen totuusvelvollisuuden negatiivisen totuusvelvollisuuden sijaan, ja tätä myös mahdollisesti tehostettaisiin rikosoikeudellisin sanktioin?

Asianomistajan (*mahdollisesti sanktioitu*) positiivinen totuusvelvollisuus lisäisi erityisesti lievissä rikosasioissa näytön saatavuutta teosta, koska hän ei voisi enää itse vaikuttaa siihen, antaako hän lausumaa asiassa vaiko ei.²³⁵ Tällöin asianomistajan ei tarvitsisi kokea

²³³ Pölönen – Tapanila, 2015, s. 390.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Tähän olisi ainakin teoriassa paremmat mahdollisuudet. Ervo, 2005, s. 280.

ristiriitaisia tuntemuksia siitä, vaikeneeko vai puhuuko hän oikeudenkäynnissä. Rikoksentekijälläkään ei olisi tällöin mahdollisuutta painostaa asianomistajaa pysymään hiljaa oikeudenkäynnissä, mikä saattaisi ehkäistä uhriin kohdistuvia epäasiallisia toimia.

Asianomistaja ei ole rikosasiassa samalla tavoin asian osapuolena kuin riita-asiassa ja hänen asemansa poikkeaa olennaisesti syytetyn asemasta. Näin ollen asianomistajia ei tarvitse samalla tavoin suojata valtion vallankäyttöä vastaan kuin syytettyä. Asianomistajien voidaan muutoinkin ajatella olevan oikeudenkäynnissä enemmän todistuskeinon ja tietolähteen asemassa kuin osapuolena, koska itse oikeudenkäynti käydään syyttäjän ja syytetyn välisenä kamppailuna.²³⁶ Monesti myös asianomistajan kuuleminen on oikeusjutussa se tärkein tietolähde.²³⁷ Tällöin vaikuttaisi perustellulta, että asianomistajilla olisi myös velvollisuus omalta osaltaan myötävaikuttaa aineellisen totuuden selvittämiseen samoin kuin todistajillakin.²³⁸ Esimerkiksi maissa, joissa asianomistaja on enemmän tietolähteen kuin asianosaisen asemassa, asianomistajilla on jo todistajiin verrattava totuusvelvollisuus.²³⁹

Edellä sanotun perusteella vaikuttaa siltä, että asianomistajalla voisi olla positiivinen totuusvelvollisuus oikeudenkäynnissä, mutta asia ei ole näin yksiselitteinen.²⁴⁰ Asianomistajan positiivista totuusvelvollisuutta vastaan puhuu muun muassa asianomistajan aseman paraneminen syytettyyn nähden, koska syytetty ei voisi samalla tavoin kuin asianomistaja ”vannoa vapaaksi” itseään.²⁴¹ Tämä ei ole täysin kestävä perustelu, sillä eroavathan uhrin ja syytetyn prosessuaaliset roolit muutoinkin toisistaan, ja syytetyn myötävaikuttamattomuusperiaate on luonnollinen seuraus hänen asemastaan rikoksesta epäiltynä.²⁴² Itsensä vannominen vapaaksi on lähinnä jäännöksenä legaalisesta todistelun ajoista.²⁴³

Asianosaisten tasa-arvoisuus prosessissa turvataan lisäksi lausumien todistusarvoja harkittaessa sekä siten, ettei kummaltakaan oteta asiassa vakuutusta.²⁴⁴ Tuomioistuimien ottaa kyllä huomioon sen seikan, että asianosaiset puhuvat oikeudenkäynnissä ja esitutkinnassa omassa asiassaan, ja nykyisen todistajanpsykologisen tiedon avulla tuomioistuimet pys-

²³⁶ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 325.

²³⁷ Frände, 2009, s. 410.

²³⁸ Niemi, 2013, s. 4.

²³⁹ Näin on esimerkiksi Saksassa, Norjassa ja Tanskassa.

²⁴⁰ Ervo, 2005, s. 270.

²⁴¹ Virolainen – Pölönen, 2004, s. 215 sekä Viljanen, 2013, s. 146.

²⁴² Ervo, 2005, s. 279.

²⁴³ Niemi, 2013, s. 4.

²⁴⁴ Ervo, 2005, s. 279.

tyvät arvioimaan oikeudessa annettujen kertomusten luotettavuutta koko ajan paremmin.²⁴⁵ Lisäksi asianomistajan kertomisvelvollisuus pääkäsittelyssä saattaisi vähentää toista ongelmaa, nimittäin vastaajan vastakuulustelu-oikeuden toteuttamista niissä tilanteissa, joissa asianomistaja haluaa pysyä oikeudenkäynnissä passiivisena.

Asianomistajan positiivisen totuusvelvollisuuden voidaan ajatella aiheuttavan uhrille kärsimystä, ja se myös loukkaisi hänen intymiteettiään. Kuitenkin tätäkin perustelua voi tarkastella kriittisesti, koska uhrille suurin kärsimys lienee jo velvollisuus saapua oikeudenkäyntiin tai kuulusteluun.²⁴⁶ On myös vähintään haastavaa löytää riittäviä perusteita suojata aineellisen totuuden periaatteen kustannuksella asianomistajan kunniaa tai häveliäisyyttä, varsinkaan kun niitä ei ole katsottu riittäviksi perusteiksi todistajienkaan vaihtololle. Onko rikoksen uhriksi joutuminen riittävä peruste myötätunnolle, joka johtaa prosessuaalisiin helpotuksiin ja mahdollisesti syytteen kaatumiseen?²⁴⁷

Tärkein peruste asianomistajan positiivista totuusvelvollisuutta vastaan on se, että uhri ei kertomisvelvollisuuden pelosta välttämättä halua tehdä rikosilmoitusta ollenkaan, mikä voi johtaa myös piilorikollisuuden kasvuun.²⁴⁸ Tämä on varteenotettava seikka varsinkin parisuhdeväkivaltatapauksissa, joissa uhrien kynnys ilmoittaa rikoksesta voi olla muutoinkin korkealla.²⁴⁹ Tämän vuoksi asianomistajan positiivista totuusvelvollisuutta on syytä harkita tarkoin. Aktiivinen kertomisvelvollisuus saattaa lisätä uhrin mahdollisuuksia joutua kustotoimenpiteiden kohteeksi oikeudenkäynnin jälkeen, koska uhri on se, joka prosessin alun perin aloitti, ja uhrin antama lausuma olisi ratkaiseva todiste syytteen toteen näyttämisessä.²⁵⁰

On kuitenkin pidettävä mielessä, että tuomioistuin harkitsee todisteen luotettavuuden joka kerta erikseen, joten se, että asianomistajalle asetetaan positiivinen totuusvelvollisuus, ei tee hänen lausumastaan automaattisesti luotettavampaa kuin se olisi negatiivisen totuusvelvollisuuden nojalla annettunakaan. Tämän vuoksi on myös kysyttävä, parantaako positiivinen totuusvelvollisuus asianomistajien kertomusten luotettavuutta? Voihan nimit-

²⁴⁵ Niemi, 2013, s. 4.

²⁴⁶ Ervo, 2005, s. 279.

²⁴⁷ Ervo, 2000, s. 990. Toisaalta esimerkiksi raiskausrikoksissa tämä lähtökohta on helppo ymmärtää.

²⁴⁸ Ervo, 2005, s. 280.

²⁴⁹ Toisaalta on kysyttävä, kuinka moni uhri punnitsee mahdollisia jatkotoimenpiteitä ilmoittaessaan rikoksesta akuutissa väkivaltatilanteessa.

²⁵⁰ Toisaalta rikoksenteijä voi kohdistaa kustotoimenpiteensä myös viranomaisia kohtaan, ja kaikki rikoksenteijät eivät välttämättä käytä kustotoimepiteitä ollenkaan. Voihan myös käydä niin, että saatu rangaistus toimii rikoksenteijälle sysäyksenä lopettaa väkivaltaiset teot.

täin olla, että lausumaan ”pakotetut” asianomistajat kokevat tilanteen niin vastahakoiseksi, että mieluummin valehtelevat oikeudenkäynnissä. Vapaasta halusta annetuilla lausumilla voi olla myös suurempi näyttöarvo siksi, että tällöin asianomistaja on todella halunnut sanoa asiassa jotakin. Lausumien epäluotettavuutta voisi vähentää asianomistajille säädettävä mahdollisuus syyllistyä perättömään lausumaan myös tuomioistuimessa. Muiden pakkokeinojen käyttäminen voisi olla asianomistajien kohdalla turhan ankaraa.²⁵¹

Edellä mainitulla perusteella voidaankin kysyä, kuinka pitkälle riittävän näytön saatavuuden lisäämiseksi ollaan valmiita menemään. Onko rikossanktion uhka henkilölle, joka on joutunut rikoksen uhriksi, perusteltavissa millään argumenteilla? Toisaalta todistelun luotettavuus voisi lisääntyä, sillä pelkkä asianomistajan positiivinen totuusvelvollisuus tuskin parantaa näyttöä laadullisesti. Rikoksen uhrin ei ainakaan tulisi olla asemassa, jossa hän saa kokemansa vääryyden päälle vielä rangaistuksen virheellisistä lausumista.

Toisaalta perättömään lausumaan syyllistymisen uhka ja syyllistyminen ovat kaksi eri asiaa. Jo pelkästään se, että asianomistaja tietäisi perättömään lausumaan syyllistymisen olevan mahdollista, voisi lisätä hänen kertomuksensa oikeellisuutta tuomioistuimessa.²⁵² Muutoinkin asianomistajan on mahdollisuus jo nykyisenkin lainsäädännön voimassa ollessa syyllistyä perättömään lausumaan esitutkinnassa. Näin ollen oikeustila on tältä osin ristiriitainen. Tämän vuoksi perättömään lausuman ulottamista asianomistajiin myös oikeudenkäynnissä voitaisiin ainakin harkita.²⁵³

Kaiken kaikkiaan asianomistajien negatiivisen totuusvelvollisuuden muuttumisessa positiiviseksi olisi sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia. Positiivinen totuusvelvollisuus saattaisi ehkäistä rikoksentekijän uhriin kohdistamia painostustoimenpiteitä ja se myös lisäisi tuomioistuimessa saatavilla olevan näytön määrää. Toisaalta pelkkä sanktioimaton positiivinen totuusvelvollisuus ei välttämättä lisää näytön määrää laadullisesti. Tämän vuoksi positiivista totuusvelvollisuutta harkittaessa olisi harkittava myös rikosoikeudellisen sanktion asettamista lausuman tehosteeksi. Tällöin rikoksen uhrin asema oikeudenkäynnissä muuttuisi entistä enemmän tietolähteeksi osapuolen aseman sijaan. Näi-

²⁵¹ Aula, 2010, s. 75.

²⁵² Asianomistajan perättömään lausumaan syyllistyminen voisi olla rangaistavaa esimerkiksi vain törkeänä.

²⁵³ Viljanen, 2013, s. 146–147 ja Niemi, 2013, s. 4.

den lähtökohtien perusteella asianomistajan positiivinen totuusvelvollisuus ei ole kannattava ajatus, koska se vaatisi myös pakkokeinojen soveltamista, mitä ei voida pitää hyväksyttävänä.²⁵⁴

²⁵⁴ Asiallisesti samoin, ks. HE 46/2014 vp, s. 105.

V ASIANOMISTAJA TODISTAJANA OIKEUDENKÄYNNISSÄ

1 LÄHEINEN TODISTAJANA

1.1 Lähiomaisen määrittely

Suomessa todistamista koskevat säännökset on koottu oikeudenkäymiskaaren 17 lukuun. OK 17:29.1:n mukaan todistaminen on Suomessa kansalaisvelvollisuus, mikä tarkoittaa sitä, että todistajaksi nimetyllä henkilöllä ei ole pääsääntöisesti oikeutta kieltäytyä todistamasta. Pääsääntö ei ole kuitenkaan ehdoton, ja todistaja voi kieltäytyä todistamasta, jos häntä koskee jokin OK 17 luvussa mainittu kieltäytymis- tai vaitiolo-oikeus.²⁵⁵ Näistä oikeuksista kaksi on säädetty erityisesti oikeudenkäynnin asianosaisten lähiomaisten turvaksi (OK 17:17–18).

Lähiomaisten luettelo löytyy OK 17:17.1:sta. Säännöksen mukaan lähiomaisia ovat asianosaisen nykyinen tai entinen aviopuoliso, nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa ja se, jolla on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen perustuva läheinen suhde asianosaiseen. Näin ollen esimerkiksi parisuhdeväkivaltatapauksissa tekijä ja uhri ovat toistensa läheisiä avioliiton, avoliiton tai vastaavanlaisen parisuhteen perusteella. Myös uhrin ja tekijän muut perheenjäsenet, kuten vanhemmat, lapset ja isovanhemmat ovat oikeutettuja käyttämään läheiselle kuuluvia oikeuksia.

Lähiomaisten luettelo uudistui vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen myötä. Ensinnäkin luettelosta poistettiin kihlakumppanit ja ottoplapset, joiden poistamista luettelosta perusteltiin muiden muassa oikeudellisilla ja yhteiskunnallisilla muutoksilla. Adoptiolainsäädännön mukaan ottolasta pidetään ottovanhempien lapsena, ja kihlaukselle annetaan vain vähäisiä lainsäädännössä oikeusvaikutuksia. Hallituksen esityksen mukaan edellä mainittuja sukulaisuussuhteita arvioidaan jatkossa OK 17:17.1:n loppuosan perusteella.²⁵⁶

Uutta säännöksessä on myös määritellä asianosaisen nykyinen avopuoliso lähiomaiseksi. Ennen uudistusta avopuolison lähiomaisasemasta oltiin oikeuskäytännössä erimielisiä, mutta oikeuskirjallisuudessa sitä puollettiin.²⁵⁷ Esimerkiksi Helsingin hovioikeus on ratkaisussaan 2007:22 todennut, että avopuoliso ei voinut käyttää läheiselle kuuluvia kieltäytymis- ja vaitiolo-oikeuksia. Toisin tulkitsi Vaasan hovioikeus ratkaisussaan 2013:1.

²⁵⁵ Kieltäytymis- ja vaitiolo-oikeudet luetellaan OK 17:10–22:ssä. Lisäksi laista löytyy joitakin yksittäisiä säännöksiä henkilöistä, joita ei voi kuulustella todistajana.

²⁵⁶ HE 46/2014 vp, s. 75.

²⁵⁷ Mm. Jokela, 2004, s. 205 ja Lappalainen, 2001, s. 217–218.

Hovioikeus perusteli avopuolison kieltäytymisoikeutta perus- ja ihmisoikeusnäkökohdilla ja EIT:n ratkaisulla van der Heijden v. Alankomaat (3.4.2012).

Tapauksessa van der Heijden v. Alankomaat avopuoliso A oli asunut kumppaninsa B:n kanssa yhdessä lähes 20 vuotta, ja heillä oli yhteisiä lapsia. A yritettiin pakottaa vankeudella todistamaan rikoksesta epäiltyä B:tä vastaan. A vetosi Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 8 artiklan rikkomukseen. EIT totesi, että perhe-elämä saattoi EIS 8 artiklan mielessä käsittää myös muita tosiasiallisia suhteita. Huomioon otettavia seikkoja olivat yhdessä asuminen, suhteen kesto, sekä parin keskinäisen sitoutumisen osoittaminen. Kyseisessä tapauksessa EIT totesi, että avopuolisoiden suhde täytti perhe-elämän edellytykset.

Hallituksen esityksen mukaan asianosaisen nykyiselle avopuolisolle haluttiin antaa läheisen asema, koska nykyisin huomattava osa ihmisistä elää Suomessa avioliitonomaisissa olosuhteissa, ja lainsäädännössä avioliitolle on annettu enenevissä määrin oikeudellista merkitystä esimerkiksi lain avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta (avioliittolaki, 2011/26) säätämisen myötä.²⁵⁸ Avopuolison ottaminen mukaan läheisten joukkoon onkin perusteltua edellä mainituin syin.

Läheisen oikeuksien soveltaminen avopuolisoon tapahtuu kuitenkin tapauskohtaisen harkinnan perusteella, jossa otetaan huomioon seuraavia seikkoja. Hallituksen esityksen mukaan harkinnassa tulee huomioida, onko avioliitto sellainen, että ”sitä voidaan puolisoiden käytännön elämän ja tunteiden tasolla pitää sellaisena luottamuksellisena ja läheisenä suhteena, jossa ei ole perusteltua vaatia avopuolisoa todistamaan toista koskevassa oikeudenkäynnissä”²⁵⁹. Harkittaessa näiden edellytysten täyttymistä huomioon otetaan muiden muassa asumisolosuhteet, suhteen kesto ja avopuolisoiden yhteiset lapset, mutta avioliittolain edellytyksiä ei vaadita kieltäytymisoikeuden syntymiseen.²⁶⁰ Lyhytkestoinen seurustelusuhde, ystävyys, taloudelliseen välttämättömyyteen tai sukulaisuuteen perustuva asuminen yhdessä ei perusta avioliittoa.²⁶¹

Avopuolison läheisaseman perustuminen tapauskohtaiseen tulkintaan saattaa aiheuttaa jonkin verran ongelmia tuomioistuinten tulkittaessa avopuoliso-käsitettä eri tavoin, mutta

²⁵⁸ HE 46/2014 vp, s. 75.

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ OMML 69/2012, s. 105.

²⁶¹ HE 46/2014, s. 75–76.

avopuolison aukoton määrittely säädöstekstitasolla ei tästä huolimatta liene mahdollista.²⁶² Myös entisten avopuolisoiden jättäminen säännöksen soveltamisalueen ulkopuolelle voi osoittautua ongelmaksi. Toisaalta entisillä avopuolisoilla on mahdollisuus saada läheiselle kuuluvat oikeudet OK 17:17.1:n loppuosan perusteella, mutta tämä edellyttää heiltä näytön esittämistä asiasta.²⁶³

Erityisesti parisuhdeväkivaltatapauksissa läheispiirin määrittelyllä on merkitystä, kun asianomistaja toimii oikeudenkäynnissä todistajana. Esimerkiksi jos rikoksenteijän ja uhrin välinen avoliitto ei täytä hallituksen esityksessä mainittuja kriteereitä, avopuolisolla ei ole oikeutta kieltäytyä todistamasta ainakaan suoraan avopuoliso-aseman nojalla. Tällöin joissakin tapauksissa voi käydä niin, että tekijän ja uhrin välillä tapahtunut lieväksi pahoinpitelyksi luokiteltava teko katsotaan RL 21:16:n 2-kohdan soveltamisalaan kuuluvaksi, mutta uhri joutuu esittämään oikeudenkäynnissä näyttöä siitä, että hän on OK 17:17:ssä tarkoitettu lähiomainen.

Momentin loppuosa saattaa lisätä tulkintaongelmia, koska se jättää lähiomaisten luettelon avoimeksi. Esimerkiksi OK 17:17:ää koskevasta oikeusministeriön lausuntokoosteesta käy ilmi, että säännöksen soveltamisalaa pidetään liian tulkinnanvaraisena²⁶⁴, ja harkinnanvarainen läheisen määrittely saattaa aiheuttaa tulkintaongelmia ennen oikeuskäytännön vakiintumista.²⁶⁵ Tulkinnanvaraisuus voi johtaa epäyhtenäiseen oikeuskäytäntöön ja pahimmillaan jopa näytön esittämiseen siitä, kenellä on uuden säännöksen mukainen kieltäytymisoikeus.²⁶⁶ Tulkinnanvaraisuuksien poistamiseksi momentin loppuosan poistamista säännöksestä kokonaan tulisi harkinta ja tilalle tulisi antaa tyhjentävä luettelo asianosaisen lähiomaisista.²⁶⁷

1.2 Lähiomaisen oikeus kieltäytyä todistamasta sekä asianomistajan ja läheistodistajan erot

Lähiomaisen oikeudesta kieltäytyä todistamasta (lähiomaisen kokonaiskieltäytymisoikeus tai lähiomaissuoja) säädetään OK 17:17.1:ssa.

OK 17:17.1. Asianosaisen nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa

²⁶² OMML 30/2013, s. 139.

²⁶³ HE 46/2014 vp, s. 76.

²⁶⁴ Tätä mieltä ovat muun muassa eduskunnan oikeusasiamies, Itä-Suomen hovioikeus, Kouvolaan hovioikeus, Turun hovioikeus ja Oulun kärjäoikeus, OMML 30/2013, s. 128, 131–133 ja 136.

²⁶⁵ OMML 30/2013, s. 131.

²⁶⁶ OMML 30/2013, s. 140.

²⁶⁷ Esimerkiksi OMML 30/2013, s. 138.

taikka se, jolla on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde asianosaiseen, saa kieltäytyä todistamasta.

Lähiomaisen kokonaiskieltäytymisoikeus tarkoittaa, ettei lähiomainen anna minkäänlaista lausumaa todistelutarkoituksessa.²⁶⁸ Näin ollen hän ei saa antaa lausumaa myöskään vapaamuotoisesti.²⁶⁹ OK 17:43:n mukaan tuomioistuimen puheenjohtajan on ilmoitettava todistajalle, että hänellä on oikeus kieltäytyä todistamasta ja tarvittaessa selostettava kieltäytymisoikeuden sisältö. Tämä ei tarkoita, että tuomioistuin tekisi päätöksen läheistodistajan kieltäytymisoikeuden käyttämisestä, vaan läheisen on itse päätettävä, haluaako hän todistaa vai ei.²⁷⁰ Poikkeuksen tähän muodostaa kuitenkin jäljempänä käsiteltävä OK 17:18.2:n tilanne.

Vaikka lähiomainen haluaisi käyttää kieltäytymisoikeuttaan, hänen on joka tapauksessa kutsun saatuaan saavuttava tuomioistuimeen.²⁷¹ OK 17:23:ssä säädetään, että jos henkilö kieltäytyy todistamasta, hänen on ilmoitettava kieltäytymisensä peruste ja saatettava todennäköiseksi sitä tukevat seikat. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että läheisen kieltäytymisoikeuden käyttämiseen riittää pelkkä ilmoitus ja selvitys sukulaisuussuhteesta, joten sitä ei tarvitse sen kummemmin perustella.²⁷² Kieltäytymisestä näyttöä joutuu kuitenkin esittämään esimerkiksi asianosaisen entinen avopuoliso, jotta tuomioistuin voi arvioida, onko entisen avopuolison ja asianosaisen suhde sellainen, joka perustaa entiselle avopuolisolle läheisen kieltäytymisoikeuden. Riittävänä näyttönä pidetään tällaisissa tilanteissa ”todennäköisiä syitä” eli niin sanottua näyttöenenemmyyttä.²⁷³

Läheistodistajan on harkittava kieltäytymisoikeudesta luopumisensa tarkkaan, sillä OK 17:17.2:n mukaan jos 1 momentissa tarkoitettu henkilö suostuu todistamaan, hän ei voi peruuttaa suostumustaan. Säännös vahvistaa kannan, jota esimerkiksi oikeuskirjallisuudessa on jo 2000-luvun alussa puollettu. Esimerkiksi *Lappalainen* ja *Pölönen* ovat olleet sitä mieltä, että lähiomaistodistaja ei voi peruuttaa suostumustaan enää sen jälkeen, kun

²⁶⁸ Lappalainen – Frände – Koulu, 2012, s. 639.

²⁶⁹ Virolainen – Pölönen, 2004, s. 216.

²⁷⁰ Viljanen, 2012, s. 621–622.

²⁷¹ Kuitenkin käytännössä todistaja usein ilmoittaa kieltäytymisestään jo ennen oikeudenkäyntiä sille taholle, joka haluaisi häntä kuulla. Tällöin taho yleensä luopuu hänen kuulemisestaan. (Lappalainen, 2001, s. 219.)

²⁷² Virolainen – Pölönen, 2004, s. 216.

²⁷³ Ks. HE 46/2014 vp, s. 82. Entisiä avopuolisoita ei mainita säännöksessä, mutta kieltäytymisoikeus voi olla mahdollinen OK 17:17.1:n loppuosan perusteella.

hän on jo ryhtynyt antamaan todistajankertomustaan.²⁷⁴ Lainkohta jättää kuitenkin avoimeksi kysymyksen siitä, tuleeko suostumus sitovaksi jo esitutkintavaiheessa vai vasta oikeudenkäynnissä.²⁷⁵

Myös korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1985 II 93 todetaan, että todistajaksi nimetty asianosaisen läheinen, joka oli valan nojalla todistanut riitajutussa, ei ollut saman jutun toisessa käsittelyssä vastapuolen todistajaksi nimeämänä enää oikeutettu kieltäytymään todistamasta.

OK 17:17.1 ei velvoita lähiomaista kieltäytymään todistamasta, joten hän voi säännöksestä huolimatta todistaa, jos hän niin haluaa. Tällöin lähiomaisen on annettava kertomuksensa oma-aloitteisesti ja yhtäjaksoisesti (OK 17:47) ja häntä koskee sama totuusvelvollisuus kuin asianosaispiirin ulkopuolisia todistajia (OK 17:43). Näin ollen lähiomais-todistajalla on oikeudenkäynnissä positiivinen totuusvelvollisuus ja hänen on oma-aloitteisesti kerrottava kaikki, mitä hän asiasta tietää. Kuitenkin, jos lähiomainen on myös jutun asianomistaja, hänen totuusvelvollisuutensa on negatiivinen.²⁷⁶

Todistajana toimivan asianomistajan asema on näin ollen erilainen kuin muiden todistajien, vaikka vaatimuksia esittämättömään asianomistajaan sovelletaankin pääsääntöisesti todistajia koskevia säännöksiä (OK 17:29.2). Asianomistaja-todistajan ja muiden todistajien asemat eroavat totuusvelvollisuuden lisäksi myös vakuutuksen ja pakkokeinojen osalta toisistaan. OK 17:44:ssä säädetään, että todistajalta otetaan pääkäsittelyssä vakuutus, jossa hän vannoo kunnian ja omatuntonsa kautta kertovansa totuuden asiassa siitä mitään salaamatta tai siihen mitään lisäämättä taikka sitä muuttamatta.²⁷⁷ Vakuutusta ei kuitenkaan oteta rikosasian asianomistajalta, koska sen edellyttäminen ei ole luontevaa, kun otetaan huomioon vakuutuksen kaava, joka viittaa todistajan positiiviseen totuusvelvollisuuteen.²⁷⁸

Lähiomaistodistajaan on mahdollista käyttää OK 17:62–63:ssä säädettyjä pakkokeinoja, jos hän esimerkiksi kesken kuulemisen ilman hyväksyttävää syytä kieltäytyy jatkamasta

²⁷⁴ Lappalainen, 2001, s. 220 ja Pölönen, 2003, s. 270.

²⁷⁵ Esimerkiksi Suomen Lakimiesliiton ja Suomen Syyttäjäyhdistyksen kannan mukaan suostumuksen tulisi olla sitova jo esitutkinnassa. OMML 30/2013, s. 143.

²⁷⁶ HE 46/2014 vp, s. 105.

²⁷⁷ Säännös vastaa Ruotsin RB 36:11:ää.

²⁷⁸ HE 46/2014 vp, s. 105.

kertomuksen antamista.²⁷⁹ Hyväksyttävä syy voi olla esimerkiksi oikeus kieltäytyä vastaamasta kysymykseen itsekriminointisuojaan tai liikesalaisuuteen vedoten.²⁸⁰ Lähiomaistodistajan on myös mahdollista syyllistyä RL 15 luvussa säädettyyn perättömään lausumaan (RL 15:1) tai tuottamukselliseen perättömään lausumaan (RL 15:4), ellei hän ennen kuulemisen päättymistä oikaise lausumaansa (RL 15:13). Asianomistajaan ei sitä vastoin voi käyttää pakkokeinoja, eikä hän voi myöskään syyllistyä perättömän lausuman antamiseen oikeudenkäynnissä.²⁸¹

Asianomistajien kohdalla voidaan melko varmasti olettaa, että he yleensä valitsevat lähiomaisen kokonaiskieltäytymisoikeuden, jolloin poliisin ja syyttäjän tulee hankkia rikoksesta riittävä näyttö muilla keinoin. Toisaalta jos asianomistaja haluaa todistaa, on kysyttävä, minkä painoarvon hänen antamalleen kertomukselle voi antaa. Todistusharkinnassa tulee ottaa huomioon ainakin se seikka, että asianomistaja puhuu omassa asiassa, ja rehelliseenkin kertomukseen voi sisältyä runsaasti puutteita ja virhelähteitä.²⁸² Kertomuksen luotettavuus voi siksi vaihdella suurestikin eri asianomistajien välillä.

1.3 Lähiomaisen vaitiolo-oikeus

Läheisellä on kokonaiskieltäytymisoikeuden lisäksi myös niin sanottu vaitiolo-oikeus, josta säädetään OK 17:18.1:ssä.

OK 17:18.1. Jokaisella on oikeus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin todistaminen saattaisi hänet tai häneen 17 §:n 1 momentissa tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön syyteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen tai häneen mainitussa suhteessa olevan henkilön syyllisyyden selvittämiseen.

Tämä vaitiolo-oikeus sisältää kaksi eri elementtiä. Ensinnäkin todistajalla on mainitun säännöksen perusteella oikeus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin todistaminen saattaisi hänet syyteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen syyllisyytensä selvittämiseen. Tätä oikeutta kutsutaan itsekriminointisuojaaksi. Itsekriminointisuoja ei ole pelkästään läheistodistajan oikeus, vaan sitä voivat käyttää kaikki todistajat ja myös epäilty. Itsekriminointisuojaasta säädetään myös RL 15:13:ssä, jonka mukaan perättömään lausumaan ei syyllisty, jos totuudessa pysyminen on ollut mahdotonta ilman vaaraa joutua vastuuseen omasta rikoksesta.

²⁷⁹ HE 46/2014 vp, s. 116.

²⁸⁰ HE 46/2014 vp, s. 76.

²⁸¹ HE 46/2014 vp, s. 96.

²⁸² Jokela, 2015, s. 24.

Toiseksi läheistodistajalla on oikeus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin todistaminen saattaisi häneen OK 17:17.1:iin mainitussa läheissuhteessa olevan henkilön syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi tämän syyllisyyden selvittämiseen. Tätä oikeutta kutsutaan läheiskriminointisuojuksi. Läheiskriminointisuoja ei edellytä, että suojelun kohteena oleva läheinen olisi itse jutussa asianosaisena, vaan ajatuksena on, että todistajan ei tarvitse kertoa raskauttavia seikkoja kenestäkään OK 17:17.1:ssa mainitusta läheisestään.²⁸³

Käytännön todistelutilanteessa säännöksen soveltaminen voi olla hankalaa, koska vaitiolo-oikeus edellyttää nimenomaan *syytteen vaaraa*. "Taloudellisen vahingon, halveksunnan tai häpeän uhka ei vielä oikeuta todistajaa vaitioloon",²⁸⁴ vaan edellytetään nimenomaan rikosoikeudellisen syytteen vaaraa.²⁸⁵ Todistajan on siten kerrottava myös seikoista, jotka tuottavat hänelle häpeää tai halveksuntaa. Esimerkiksi se, että todistaja on pettänyt kumppaniaan saattaa aiheuttaa hänelle häpeää. Kumppanin pettäminen ei kuitenkaan ole rikos, joten hänen on kerrottava siitä, jos sillä on merkitystä jutun tosiasioiden selvittämisen kannalta.

Hankaluuksia on aiheuttanut myös todistajan vaitiolo-oikeuden perusteleminen niin, ettei perustelu itsessään synnytä syytteen vaaraa.²⁸⁶ Käytännön todistelutilanteessa todistajilla ei yleensä ole juridista asiantuntemusta, ja tämä hankaloittaa perustelujen antamista niin, ettei todistaja samalla tule paljastaneeksi esimerkiksi uutta rikosta, jonka hän tai hänen läheisensä on tehnyt.

Tämän vuoksi uuteen OK 17:23:ään on otettu poikkeussäännös, jonka mukaan jos henkilö kieltäytyy todistamasta 18 §:ssä tarkoitetulla perusteella, kieltäytyminen hyväksytään, jollei hän ole selvästi erehtynyt kieltäytymistä koskevan oikeuden tai velvollisuuden sisällöstä tai kieltäytyminen on muutoin selvästi perusteeton. Säännös vastaa sinänsä jo ennen uudistusta voimassa ollutta oikeutta, koska tuomioistuimet ovat usein tyytyneet siihen, että todistaja vain lyhyesti viittaa vaitiolo-oikeuteensa ja sen perusteeseen.²⁸⁷

Ongelmia aiheuttaa jatkossakin se, missä tilanteissa kieltäytyminen on selvästi perusteeton, jos todistaja kieltäytyy vastaamasta kysymykseen vain vetoamalla OK 17:18:ään il-

²⁸³ Hormia, 1979, s. 79.

²⁸⁴ Lappalainen, 2001, s. 234.

²⁸⁵ Lappalainen – Frände – Koulu, 2012, s. 649.

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Lappalainen, 2001, s. 234.

man perusteluja. Hallituksen esityksen mukaan lähtökohtana on, että kieltäytyminen hyväksytään sellaisenaan, eikä kieltäytyjältä voida edellyttää OK 17:23.1:n edellyttämää selvitystä. Kuitenkin hallituksen esityksestä käy myös ilmi, että pelkkä ilmoitus kieltäytymisestä ja viittaus asianomaiseen lainkohtaan ei riitä sellaisenaan. Tuomioistuimen tulisi ottaa huomioon käsiteltävän asian laatu ja muut siihen liittyvät seikat sekä se, millälainen kysymys todistajalle on esitetty, ja millaista näyttöä häneltä odotetaan saatavan.²⁸⁸

Tästä huolimatta kynnys epäämiseen on korkealla. Itsekriminointisuoja osalta kieltäytyminen voidaan evätä esimerkiksi, jos kieltäytymisen perusteena olisi ollut jokin todistajan eettisesti epäilyttävä tai hänen itsensä kannalta kiusalliselta tuntuva menettely, joka ei ole selvästi rangaistavaa. Kieltäytyminen evätään myös, jos vaitiolo-oikeus koskee rikosta, joka on todistajan osalta selvästi vanhentunut. Vaitiolo-oikeus on selvästi perusteeton myös silloin, jos kysymykseen annettavalla vastauksella ei selvästikään voi myötävaikuttaa oman tai läheisensä rikoksen selvittämiseen. Tällainen kysymys voi hallituksen esityksen mukaan koskea esimerkiksi sitä, milloin todistajan avioliitto on päättynyt.²⁸⁹

2 ASIANOMISTAJA TODISTAJANA OIKEUDENKÄYNNISSÄ: PAINOSTUS

2.1 OK 17:18.2 ja painostuksen toteennäyttäminen

OK 17:18.2:n säätämisen myötä asianomistajia, joilla ei ole asiassa vaatimuksia, kohdellaan eri tavoin riippuen siitä, onko asianomistajaa painostettu kieltäytymään todistamasta vai ei.

OK 17:18.2. Sen estämättä, mitä 17 §:ssä ja edellä tässä pykälässä säädetään asianomaiseen 17 §:n 1 momentissa tarkoitetussa suhteessa olevan henkilön vaitiolo-oikeudesta, tuomioistuin voi rikosasiassa päättää, ettei todistajana kuultavalla asianomistajalla, jolla ei ole vaatimuksia, ole vaitiolo-oikeutta, jos on syytä epäillä, ettei hän ole itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä.

Pykälä on kokonaan uusi sääntelyratkaisu Suomessa, sillä lähiomaistodistajan kieltäytymis- ja vaitiolo-oikeuteen ei ole aikaisemmin sisältynyt poikkeuksia. Ensimmäistä kertaa on myös mahdollista, että tuomioistuin epää todistajan vaitiolo-oikeuden riippumatta rikoksen vakavuudesta. Näin ollen säännöstä on mahdollista soveltaa myös esimerkiksi käsiteltäessä parisuhdeväkivaltatapausta, jossa pahoinpitely on lievää.

²⁸⁸ HE 46/2014 vp, s. 82.

²⁸⁹ HE 46/2014 vp, s. 83.

Säännöksen myötä osa asianomistajista ei enää itse ratkaise kysymystä siitä, haluavatko he todistaa rikoksentekijää vastaan, koska tuomioistuimien voi päättää, ettei heillä ole lähiomaistodistajan kokonaiskieltäytymisoikeutta tai vaitiolo-oikeutta. Säännöstä sovelletaan vain rikoksen asianomistajiin, joilla ei ole asiassa vaatimuksia, joten muiden asianosaisten läheisten kokonaiskieltäytymis- ja vaitiolo-oikeutta ei voida murtaa. Kuten pykälästä käy ilmi, tuomioistuimen tällainen päätös perustuu epäilyyn siitä, ettei asianomistaja ole itse päättänyt vaitiolo-oikeutensa käyttämisestä.

Hallituksen esityksen mukaan vaitiolo-oikeuden syrjäyttämiseen riittää, että on syytä epäillä, ettei rikoksen uhri ole itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä. Tällöin kynnys epäämiseen on varsin alhaalla ja se vastaa esimerkiksi pakkokeinolain (PKL, 2011/806) 2 luvun 11 §:n 2 momentin vangitsemiskynnystä.²⁹⁰ PKL 2:11.2:ssa säädetään, että henkilö saadaan vangita, kun henkilöä on syytä epäillä rikoksesta, vaikka epäilyyn ei ole todennäköisiä syitä, jos vangitseminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää. Tällä perusteella todistajan vaitiolo-oikeuden epäämiskynnys on alhainen: todistajan vaitiolo-oikeus voidaan evätä, vaikka todistajan itsenäisen vaitiolo-oikeuden käyttämisen epäilyyn ei ole todennäköisiä syitä, jos tuomioistuimella on kuitenkin (*jollakin perusteella*) syytä epäillä, että todistaja ei ole päättänyt vaitiolo-oikeutensa käyttämisestä itse.

Alhainen näytökynnys ei saisi johtaa tilanteeseen, jossa tuomioistuimet vain arvelevat painostuksen tapahtuneen, vaan painostuksesta tulisi olla todellista näyttöä, johon tuomioistuimet perustavat ratkaisunsa.²⁹¹ Tämän vuoksi esitutkintaviranomaisten rooli rikoksen selvittämisessä korostuu entisestään, koska poliisin tulisi myös löytää todistusaineistoa, joka viittaa siihen, että uhri ei ole itse päättänyt kieltäytymisoikeutensa käyttämisestä. Muutoinhan tuomioistuimien ei ainakaan periaatteessa voi lähiomaissuojaa murtaa.

Tästä johtuen on aiheellista kysyä, miten painostaminen voidaan näyttää tuomioistuimessa toteen, kun rikoksista, joissa painostuselementti voi olla läsnä, on muutoinkin saatavissa vähän dokumentoitavissa olevaa aineistoa. Uhri ei luultavasti ole vapaaehtoisesti valmis kertomaan, että häntä on painostettu kieltäytymään todistamasta oikeudenkäynnissä. Tekijähän on esimerkiksi saattanut uhkailla uhria tämänkin asian suhteen.

²⁹⁰ HE 46/2014 vp, s. 78.

²⁹¹ Pölönen, 2003, s. 272.

Hallituksen esityksessä ei myöskään oteta kantaa siihen, onko uhrilla mahdollisuus käyttää vaitiolo-oikeuttaan, jos tuomioistuin tiedustelelee häneltä, onko painostamista tapahtunut.²⁹² Ja toisaalta on myös kysyttävä, kuinka suuren painoarvon tuomioistuin voi antaa asianomistajan lausumalle, jos hän tällaisessa tilanteessa sanoo, ettei häntä ole painostettu. Oma kysymyksensä on myös se, voiko uhrille annettua kieltäytymisoikeutta peruuttaa, jos myöhemmin esimerkiksi uuden todistusaineiston perusteella käy ilmi, että uhria on painostettu kieltäytymään todistamasta.

Hallituksen esityksen mukaan painostamiskysymystä ratkaistessaan tuomioistuin joutuu turvautumaan esiin tulleiden seikkojen perusteella tehtävään kokonaisharkintaan.²⁹³ Toisaalta on muistettava, että rikoksen käsittely etenee oikeudenkäyntiin asti vain, jos syyttäjän mukaan on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi (ROL 1:6). Näin ollen syyttäjä ei vie tuomioistuimeen tapauksia, joista hänellä ei ole esittää minkäänlaista näyttöä syytteen tueksi. Tällöin myös tuomioistuimen tulisi kyetä tekemään ratkaisunsa esitetyn näytön pohjalta. Esimerkiksi tapauksissa, joissa asianomistajan vaikenemiselle oikeudenkäynnissä ei ilmoiteta järkevää syytä eikä väkivallan uhkaa voida pitää syytteessä kuvattu teko huomioon ottaen poissuljettuna, voinee tuomioistuin perustellusti evätä vaitiolo-oikeuden.²⁹⁴

Oma kysymyksensä on myös se, milloin painostus on todettava. Hallituksen esityksen perusteella painostuksen olemassaolo on luultavasti tarkoitus todeta vasta tuomioistuin-käsittelyssä. Tällöinhän asianomistajalla on mahdollisuus kieltäytyä antamasta lausumaa esitutkinnassa, mistä seuraa, että hänen esitutkintakertomustaan ei voida hyödyntää todisteena, koska hän ei ole missään vaiheessa lausumaa antanut. Painostamisen toteaminen vasta pääkäsittelyssä tekee näin ollen tyhjäksi säännöksen päätavoitteen eli sen, että vaikenevan asianomistajan kirjallista esitutkintakertomusta voitaisiin hyödyntää sellaiseen todisteena, jos hän on pysynyt hiljaa esitutkinnassa.

2.2 Painostettu asianomistaja todistajana

Rikosasian asianomistajaa, joka ei ole esittänyt asiassa vaatimuksia, kohdellaan pääkäsittelyssä lähtökohtaisesti todistajaa koskevien säännösten mukaisesti (OK 17:29.2). Näin ollen myös asianomistajaa, jolta tuomioistuin epää lähiomaissuojan, kuullaan oikeudenkäynnissä eräin poikkeuksin todistajan kuulemista koskevien säännösten mukaan.

²⁹² Tuomioistuimella on nimittäin mahdollisuus käyttää kyselyoikeuttaan ja kysyä syytä vaikenemiselle esimerkiksi silloin, kun asianomistaja on esitutkinnassa antanut kertomuksen. HE 46/2014 vp, s. 78.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ Pölönen – Tapanila, 2015, s. 310.

Lähiomaissuojan murtaminen tai epääminen tarkoittaa käytännössä kahta asiaa. Ensinnäkin se tarkoittaa, ettei rikoksen uhrilla ole mahdollisuutta kieltäytyä todistamasta OK 17:17.1:n nojalla. Toiseksi se tarkoittaa, ettei uhrilla ole OK 17:18.1:iin perustuvaa vaihteluoikeutta. Näin ollen asianomistajalla ei ole oikeudenkäynnissä mahdollisuutta kieltäytyä todistamasta tai jättää vastaamatta tiettyyn kysymykseen sillä perusteella, että hän on rikoksentekijän läheinen.

Asianomistajan lähiomaissuojan murtamisen perusteella voitaisiin olettaa, että hänelle luotaisiin samalla positiivinen totuusvelvollisuus, koska muutoinhan hän voi kieltäytyä todistamasta negatiiviseen totuusvelvollisuuteen vedoten. Tämä ei kuitenkaan ole ollut lainsäätäjän tarkoitus, vaan myös painostetun asianomistajan totuusvelvollisuus on oikeudenkäynnissä negatiivinen.²⁹⁵

Negatiivisen totuusvelvollisuuden vuoksi on syytä kysyä, miksi asianomistajan lähiomaissuoja on edes mahdollista murtaa, koska asianomistajalla ei siitä huolimatta ole oma-aloitteista kertomisvelvollisuutta asioista, toisin sanoen asianomistajalta ei välttämättä edellytetä lausuman antamista tuomioistuimessa. Tämä asiantila johtuu edellä esitutkinnan yhteydessä käsitellystä säännöksen päätavoitteesta eli siitä, että asianomistajan esitutkintakertomus on mahdollista lukea oikeudenkäynnissä tarpeellisilta osiltaan, mikä ei olisi mahdollista ilman OK 17:18.2:a. Näin ollen säännöksen pääasiallisena tavoitteena ei ole se, että painostettu asianomistaja todistaisi epäiltyä vastaan oikeudenkäynnissä tuomioistuimen päätöksellä.

Painostettuun asianomistajaan ei sovelleta OK 17:63:n pakkokeinoja tai perätöntä lausumaa koskevia säännöksiä.²⁹⁶ Näin ollen rikoksen uhria ei voi pakottaa antamaan lausumaansa oikeudenkäynnissä, jos hän ei lähiomaissuojan murtamisen jälkeen suostu todistamaan asiassa. Tuomioistuimella on kuitenkin mahdollisuus tällaisessa tilanteessa ottaa rikoksen uhrin käyttäytyminen huomioon todisteena.²⁹⁷ Tällöin onkin syytä kysyä, miksi uhri ei tuomioistuimen päätöksestä huolimatta halua todistaa. Uhrilla saattaa esimerkiksi olla traumoja, joita todistaminen vain pahentaisi entisestään. Toisaalta uhri voi pysyä hiljaa myös esimerkiksi uhrin ja tekijän välillä saavutetun sovinnon takia taikka siksi, että

²⁹⁵ HE 46/2014 vp, s. 105.

²⁹⁶ HE 46/2014 vp, s. 96.

²⁹⁷ HE 46/2014 vp, s. 79.

uhri ei uskalla kertoa asioista, hän kokee tilanteesta häpeää tai haluaa suojella rikoksen-tekijää.

Jos asianomistaja tuomioistuimen päätöksen jälkeen suostuu todistamaan asiassa, on ky-
syttävä, minkä painoarvon tuomioistuin voi antaa uhrin kertomukselle, ja voiko kertomus
olla ratkaiseva tekijä sen suhteen, ettei rikoksesta jää varteenotettavaa epäilyä (beyond
reasonable doubt). Suomessa on käytössä niin kutsuttu vapaan todistusharkinnan periaate,
jonka mukaan tuomioistuimen on esitettyjä todisteita ja muita asian käsittelyssä esiin tul-
leita seikkoja harkittuaan päätettävä, mitä asiassa on näytetty tai jäänyt toteennäyttämättä
(OK 17:1). Näin ollen uhrin kertomuksen luotettavuuden arviointi on tuomioistuimen
tehtävä yksittäistapauksittain, koska lähiomaistodistajien kertomukset oikeudenkäyn-
nissä voivat luotettavuudeltaan vaihdella suurestikin. Tuomioistuin voi esimerkiksi ottaa
huomioon sen, että uhri puhuu omassa asiassaan, mutta hän voi myös valehdella, koska
häneen ei sovelleta perätöntä lausumaa koskevia säännöksiä.

OK 17:18.2:n perusteella käsiteltävänä olevasta rikoksesta on saatavissa enemmän näyt-
töä, jos asianomistajan esitutkintapöytäkirja on käytettävissä eli asianomistaja on vielä
esitutkintavaiheessa halunnut antaa kertomuksensa. Asianomistajan lausumat oikeuden-
käynnissä eivät sitä vastoin kaikissa tapauksissa lisää näyttöä asiassa, koska hänellä on
mahdollisuus pysyä hiljaa oikeudenkäynnissä tai valehdella asiasta. Tämän vuoksi sään-
nöksen tarpeellisuus voimassa olevassa muodossaan on syytä asettaa kyseenalaiseksi.
Luultavasti helpompaa olisi ollut säätää pykälä siitä, että jos asianomistaja ei halua lausua
mitään oikeudenkäynnissä, hänen esitutkintakertomuksensa voidaan siitä huolimatta ot-
taa todisteena huomioon ilman, että hänet esitutkintakertomuksen lukemisen lisäksi vielä
pakotetaan todistamaan asiassa.²⁹⁸

2.3 OK 17:18.2:n säätämisen tavoitteet suhteessa lähiomaissuojaan

Lähiomaissuoja on säädetty, koska sen on ajateltu suojaavan yhtäältä perhesiteitä ja yk-
sityisyyttä, toisaalta todistelun luotettavuutta.²⁹⁹ Jos todistaja joutuu todistamaan hänelle
läheisiä ihmisiä vastaan, se voi aiheuttaa hänelle ristiriitaisia tunteita: toisaalta hän haluaa
suojella läheisiään, mutta toisaalta tietää, että todistajan on puhuttava totta. Kokonaiskiel-

²⁹⁸ Niemi, 2013, s. 5.

²⁹⁹ Pölönen, 2003, s. 202.

täytymisoikeus onkin säädetty, ettei ketään voida pakottaa todistamaan läheisiään vastaan,³⁰⁰ koska oikeudenkäynnin tarkoituksena ei ole psykologisten ristiriitojen aiheuttaminen. Perhesiteiden kunnioitus on siten lähiomaissuojan ensisijainen tarkoitus.³⁰¹

Lisäksi kokonaiskieltäytymisoikeudella suojataan myös todistelun luotettavuutta.³⁰² Lähiomaisella on yleensä luontainen halu suojella sukulaisiaan³⁰³ eikä hän halua todistaa läheistensä vahingoksi,³⁰⁴ joten hän on ulkopuolista todistajaa alttiimpi syyllistymään valheelliseen kertomukseen. Näin ollen läheisen kertomusta ei yleensä voida pitää yhtä luotettavana kuin jutun asianosaisiin nähden ulkopuolisen todistajan antamaa kertomusta.³⁰⁵ Läheisen kokonaiskieltäytymisoikeudella suojataan myös asiallisesti toimivaa oikeudenkäyntiprosessia sekä turvataan oikeudenkäynnin oikeusturvavaatimusten toteutuminen.³⁰⁶

Näistä lähtökohdista huolimatta lähiomaissuoja on mahdollista OK 17:18.2:n poikkeus-tilanteessa murtaa. OK 17:18.2 on säädetty varsinkin perhe- ja parisuhdeväkivaltatapauksia silmällä pitäen: tällaisiin rikoksiin liittyy usein fyysistä ja psyykkistä alistamista, joten rikoksentekijällä on mahdollisuus painostaa uhria vaikenemaan todistamisen sijaan. Tämä on tekijälle edullisempaa, koska uhri ei tällöin kerro tekijälle epäedullisista seikoista oikeudenkäynnissä. Jos läheisellä on itse oikeus päättää todistamisestaan, hän joutuu punnitsemaan todistamista ja sen vaikutusta läheissuhteeseen. Siksi sääntelyn tarkoituksena on nimenomaan, että viranomainen tekee todistamista ratkaisun asianomistajan puolesta.³⁰⁷

Viranomaisen päätöksellä vaitiolo-oikeuden epäämisestä on myös haluttu ehkäistä rikoksen uhriin kohdistuvia kostotoimenpiteitä, koska asianomistajan mielipide ei yksinään ratkaise kysymystä vaitiolo-oikeuden käyttämisestä. Lisäksi hallituksen esityksen mukaan mahdollisuus määrätä rikoksen uhri todistamaan voi yleisestikin ehkäistä epäasiallisia toimia hänen painostamiseksi vaikenemaan, ja säännöksellä voi olla jopa rikoksen

³⁰⁰ Lappalainen, 2001, s. 217.

³⁰¹ Pölönen, 2003, s. 203.

³⁰² Pölönen, 2003, s. 202–203.

³⁰³ Hormia, 1978, s. 167.

³⁰⁴ Viljanen, 2012, s. 623.

³⁰⁵ Jokela, 2004, s. 205.

³⁰⁶ Ks. Virolainen – Pölönen, 2004, s. 299.

³⁰⁷ HE 46/2014 vp. s. 78.

ennalta ehkäisevää vaikutusta, kun tekijä ei voi luottaa siihen, että hän kykenee pitämään uhrinsa hiljaa.³⁰⁸

Asianomistajan kieltäytymis- ja vaitiolo-oikeuden epäämisessä on siten vastakkain yhtäältä yhteiskunnan halu sekä suojella parisuhdeväkivallan uhreja että saada parisuhdeväkivaltarikokset entistä enemmän tuomioistuinkontrollin piiriin. Vastakkaisella puolella ovat puolestaan läheissuhteiden suojaaminen, todistelun luotettavuus sekä se ristiriita, johon todistamisvelvollisuus voi asianomistajan johtaa. Siksi kysymys kuuluukin, kumpaa näistä kahdesta lähtökohdasta on pidettävä tärkeämpänä. Parantaako vai huonontaako todistajan kieltäytymisoikeus asianomistajan asemaa väkivaltaisessa parisuhteessa? Pitäisikö rikoksen uhri pakottaa myötävaikuttamaan rikoksen selvittämiseen, jos syyte jää muussa tapauksessa toteen näyttämättä?

Tapauksissa, joihin ei liity parisuhde- tai perheväkivaltaa, läheisen kokonaiskieltäytymisoikeutta voidaan pitää pääsääntönä, eikä sen poistamiseen tuomioistuimen päätöksellä ole yleensä tarvetta, koska lähiomaistodistajat ovat harvemmin myös rikoksen uhreja. Parisuhdeväkivaltatapaukset ovat kuitenkin erilaisia rikoksia verrattuna kahden toisilleen tuntemattoman ihmisen välisiin rikoksiin, koska tekijä ja uhri ovat toisilleen läheisiä henkilöitä, ja tekijällä on näin ollen mahdollisuus vaikuttaa uhrin halukkuuteen osallistua oikeudenkäyntiin. Parisuhdeväkivaltatapauksissa läheissuhteen suojaamista ei siten voida pitää tarkoituksenmukaisena, koska väkivallan ei voida katsoa sisältyvän siihen yksityisyyden ja perhe-elämän suojaan, jota yhteiskunnan tulee suojata. Läheissuhteen vaarantaminen kuulemalla uhria oikeudessa ei ole samassa suhteessa siihen, miten läheissuhteessa tapahtuva väkivalta muutoin vaarantaa uhrin perusoikeudet ja aseman yhteiskunnassa.³⁰⁹

Tästä näkökulmasta vaikuttaisi järkevältä, ettei parisuhdeväkivallan uhri päästä itse todistamisestaan, mutta asia ei ole näin yksinkertainen. Parisuhdeväkivaltaa kokenut rikoksen uhri on usein tekijästä riippuvainen, ja siksi voi olla kohtuutonta, että he ovat asianomistajien joukossa niitä, jotka pakotetaan oikeudenkäynnissä todistamaan.³¹⁰ Toisaalta voidaan myös ajatella, että parisuhdeväkivallan uhrin ovat myös niitä, jotka eivät kykene itse päättämään todistamishalustaan. Näin ollen tuomioistuimen päätös vie asianomistajilta pois mahdolliset todistamiseen liittyvät ristiriitaiset tuntemukset.

³⁰⁸ Ibid.

³⁰⁹ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 326.

³¹⁰ Niemi, 2013, s. 5.

Lisäksi asianomistajan ja epäillyn suhteelle voi olla vain eduksi, että todistamisesta päättäminen ei ole pelkästään asianomistajan vastuulla. Tällöin asianomistajan ei tarvitse punnita, kummasta vaihtoehdosta aiheutuu hänelle vähemmän haittaa tulevaisuudessa. Myös tekijän mahdolliset aggressiot voivat kohdistua uhrin sijaan viranomaisiin, koska he tekevät päätöksen syytteen nostamisesta sekä siitä, että asianomistaja todistaa asiassa.³¹¹

Esimerkiksi RL 21:17:n kumoamista koskevassa hallituksen esityksessä (HE 144/2003 vp.) on todettu, että asianomistajat olivat oikeudenkäynnin jälkeen tyytyväisiä, kun virallinen syyttäjä teki päätöksen syytteen nostamisesta, vaikka he olivat pyytäneet, ettei syytettä nostettaisi.³¹² Näin ollen viranomaisen päätös myös asianomistajan todistamista koskevassa ratkaisussa saattaa toimia samansuuntaisesti. Varsinkin pitkään parisuhdeväkivallasta kärsineen asianomistajan voi olla vaikeaa löytää keinoja parisuhdeväkivallan loppumiseksi, jolloin viranomaisten väliintulo voi olla tarvittava keino tilanteen ratkaisemiseksi.³¹³ Toisaalta samaisessa hallituksen esityksessä myös todetaan, että osa asianomistajista oli tyytymättömiä siihen, että syyte nostettiin vastoin heidän tahtoaan.³¹⁴ Näin ollen myös uhrien omaa tahtoa tulisi kunnioittaa tiettyyn rajaan saakka.³¹⁵

Perhe-elämän suojaamisen lisäksi läheisen kieltäytymisoikeus on säädetty myös todistelun luotettavuuden edistämiseksi. Näin ollen läheisen kokonaiskieltäytymisoikeuden menetykseen pitäisi olla painavat perusteet³¹⁶ varsinkin, kun epäluotettavan todistajan lausuma ei ainakaan lisää riittävän näytön saatavuutta käsiteltävänä olevasta rikoksesta. Tähän auttaisi ainoastaan se, että säädettäisiin uhrille mahdollisuus syyllistyä perättömään lausumaan oikeudenkäynnissä ja että häneen voitaisiin käyttää pakkokeinoja, mitä ei voitane pitää tarkoituksenmukaisena.

Pölösen on käsitellyt lähiomaissuojan murtamista ja todennut, että asiassa ei ole kysymys lähiomaisen oikeuksien rajoittamisesta, vaan päinvastoin tämän perusoikeuksien suojelemisesta, koska painostetun lähiomaisen oikea todistamistahto voidaan tällöin toteuttaa. Pölösen lähtökohta on, että lähiomaisen itsensä oikeudenkäynnissä ilmoittamaa tahtoa vedota kokonaiskieltäytymisoikeuteen tulee kunnioittaa ja hän ei pidä perusteltuna, että tuomioistuin perustaa lähiomaissuojan murtamista koskevan ratkaisunsa hypoteettiselle arvelulle vaitiolotahdon syistä. Kuitenkin Pölösen mukaan lähiomaissuojan murtaminen

³¹¹ Ks. esimerkiksi Jonkka, 1991, s. 189.

³¹² HE 144/2003 vp, s. 8.

³¹³ HE 78/2010 vp, s. 11.

³¹⁴ HE 144/2003, s. 8.

³¹⁵ Suomen tuomariliitto, 2013, s. 6.

³¹⁶ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 327.

voi olla hyväksyttävää, jos esitutkintaviranomaiset tietävät lähiomaisen vaitiolon johtuvan painostuksesta ja kykenevät esittämään siitä näyttöä. Tällöin aineellisen totuuden periaate ja rikosvastuun selvittämisen intressi oikeuttavat lähiomaisen vaitiolotahdon syrjäyttämisen.³¹⁷

Asianomistajan velvoittamisessa todistamaan voi esiintyä tiettyjä ongelmia, jotka eivät välttämättä ainakaan paranna tämän asemaa väkivaltaisessa parisuhteessa. Ensinnäkin asianomistajan negatiivisen totuusvelvollisuuden ja puuttuvien pakkokeinojen vuoksi rikoksenteijä voi edelleen luottaa siihen, että hän saa uhrinsa pidettyä hiljaisena. Tällöin uhri ei välttämättä tuomioistuimen päätöksestä huolimatta uskalla todistaa oikeudenkäynnissä. Parisuhdeväkivallan uhri saattaa muutoinkin olettaa, että hänelle on vähemmän haittaa vastaajan kuin syyttäjän tukemisesta, jolloin hän ei halua lausua asiassa mitään.³¹⁸

Myös uhriin kohdistuvien epäasiallisten toimien väheneminen säännöksen myötä on vain yksi näkökulma asiaan, ja esimerkiksi Virolainen on sitä mieltä, että epäasiallisten toimien vähentyminen on vain puhdasta spekulatiota. Virolaisen mukaan on olemassa myös tilanteita, jolloin uhrin pakottaminen todistamaan saattaa johtaa päinvastaiseen tilanteeseen eli epäasiallisten toimien jatkumiseen ja jopa väkivallan raaistumiseen.³¹⁹

Hallituksen esityksessä on lähdetty kannasta, jonka mukaan läheisasianomistajalle on parempi, että viranomainen tekee päätöksen todistamisesta hänen puolestaan. Tätäkin lähtökohtaa voi kritisoida siinä mielessä, ettei viranomainen voi tuntea asianomistajan ja rikoksesta epäillyn menneisyyttä yhtä hyvin kuin rikoksen uhri. Esimerkiksi Virolainen on todennut: ”[r]ikoksen uhri osaa yleensä itse parhaiten arvioida, miten hänen on – – järkevää menetellä.”³²⁰ Eihän mikään säännös estä rikoksen uhria myötävaikuttamasta rikoksenteijän syyllisyyden selvittämiseen, joten uhrit, jotka ovat rikoksenteijän toimista huolimatta päättäneet todistaa, voivat näin tehdä ilman viranomaisen myötävaikutustakin.

Yhdysvalloissa on käytössä järjestelmä, jossa parisuhdeväkivallan uhri on syyttäjän vaatimuksesta velvollinen tulemaan oikeudenkäyntiin kuultavaksi ja myös pysymään totuudessa lausuntoa antaessaan.³²¹ Kun syyttäjiltä, tuomareilta ja asianajajilta kysyttiin, uskoivatko he uhrin pakottamisen todistamaan johtavan siihen, että uhrit joutuvat uudelleen

³¹⁷ Pölönen 2003, s. 271–272.

³¹⁸ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 325.

³¹⁹ Virolainen, OMML 30/2013, s. 148. Omasta mielestäni tätä näkökohtaa olisi tärkeä tutkia, ettei säännöksellä ainakaan pahenneta parisuhdeväkivallan uhrin asemaa.

³²⁰ Ibid.

³²¹ Ks. Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 327 alaviite.

uhreiksi (*engl. revictimize*), moni heistä vastasi kielteisesti.³²² Systeemin vahvuuksina vastaajat näkivät muun muassa sen, että tekijä ei voi kontrolloida oikeusprosessin eteenpäin viemistä.³²³

Toisaalta myös jokaisen jutun yksilöllisyyttä painotettiin, eivätkä kaikki tutkimuksen vastaajat käyttäneet tai hyväksyneet uhrin pakottamista yhteistyöhön. Esimerkiksi jos uhri ja tekijä ovat parisuhteessa oikeudenkäynnin aikana, uhri harvemmin pakotetaan todistamaan, koska syyttäjät eivät halua tuhota heidän parisuhdettaan.³²⁴ Monien mielestä uhrien yksilölliset tarpeet pitäisi ottaa prosessissa huomioon, ja uhrin pakottaminen osallistumaan ei välttämättä ole paras mahdollinen ratkaisu jokaisessa jutussa.³²⁵ Erimielisyyksiä löytyi myös siitä, katkaiseeko vaiko pahentaako oikeusprosessi väkivallan kierteen yksittäisessä tapauksessa.³²⁶

Kaiken kaikkiaan lähiomaissuoja ja toisaalta sen poistaminen aiheuttavat molemmat parisuhdeväkivaltatapauksissa ongelmia. Parisuhdeväkivaltatapaukset ovat hyvin yksilöllisiä, joten lähiomaissuojan murtaminen ei kaikissa tapauksissa ole se paras ratkaisu. Myös uhrin tahtoa tulisi kunnioittaa tiettyyn rajaan saakka: jos hän haluaa olla passiivinen oikeudenkäynnissä, hänellä tulisi olla tähän mahdollisuus, vaikka se tarkoittaisi sitä, ettei rikoksesta saada tarpeeksi näyttöä.

Toisaalta kieltäytymisoikeuden poistaminen estää sen, että tekijä ei voi millään muotoa kontrolloida uhria ja tämän toimia oikeudenkäynnissä. Tällöin rikoksentekijöille annetaan vahva kuva siitä, ettei parisuhdeväkivalta ole missään muodossa hyväksyttävää tai perheen sisäinen asia. Tekijä on myös jo ainakin kertaalleen pettänyt uhrin luottamuksen teon tehdessään, joten perhe-elämän suojaaminen voisi näissä tilanteissa väistyä.³²⁷

³²² Ks. Kirsch II, 2001, s. 415.

³²³ Kirsch II, 2001, s. 419.

³²⁴ Kirsch II, 2001, s. 409–412.

³²⁵ Kirsch II, 2001, s. 413–415.

³²⁶ Kirsch II, 2001, s. 421.

³²⁷ Aula, 2010, s. 61.

VI LOPUKSI

Asianomistajan asema prosessissa. Asianomistajalla on esitutkintalaissa ja oikeudenkäymiskaaressa säädettyjä oikeuksia, joiden perusteella hän voi päättää, haluaako hän osallistua rikosasian käsittelyyn. Ensinnäkin rikoksen uhrilla on esitutkinnassa niin kutsuttu negatiivinen totuusvelvollisuus, jonka perusteella uhrin ei tarvitse häntä esitutkintavaiheessa kuultaessa lausua asiasta mitään. Jos kuitenkin asianomistaja esitutkintavaiheessa haluaa lausua asiasta jotakin, hänen on silloin pysyttävä totuudessa. Tämä totuusvelvollisuus on sanktioitu, joten uhrin on mahdollisuus syyllistyä RL 15 luvussa säädettyyn perättömään lausumaan.

Jos lievän pahoinpitelyrikoksen esitutkintavaiheessa löydetään tarpeeksi näyttöä asiasta, ja syyttäjä nostaa rikoksesta syytteen, siirrytään oikeudenkäyntivaiheeseen. Tällöin asianomistajan asema riippuu hänen asiassa esittämistään vaatimuksista. Jos uhri ei esitä asiassa vaatimuksia, häntä kohdellaan oikeudenkäynnissä todistajana. Vaatimuksia esittävä asianomistaja on sen sijaan jutun asianosainen. Näiden kahden ryhmän välinen ero on suurimmaksi osaksi käsitteellinen. Esimerkiksi molemmilla ryhmillä on oikeudenkäynnissä negatiivinen totuusvelvollisuus, jota ei ole sanktioitu. Kummaltakaan ryhmältä ei oteta asiassa vakuutusta, eikä heihin voi käyttää oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 63 §:ssä säädettyjä pakkokeinoja.

Asianomistajan kohtelu todistajana tai asianosaisena eroaa silloin, kun tarkastellaan tuomioistuimen mahdollisuutta murtaa OK 17:17.1:n lähiomaissuoja tai hyödyntää asianomistajan esitutkintamateriaalia oikeudenkäynnissä. Ensinnäkin todistajina kohdeltaviin asianosaisiin voidaan soveltaa lähiomaissuojaa koskevia säännöksiä. Kuitenkin tuomioistuimen päätöksellä lähiomaissuojaa ei sovelleta todistajiin, jotka eivät ole itse päättäneet lähiomaissuojan käyttämisestä (OK 17:18.2). Tällöin myös painostettujen todistajien esitutkintamateriaali on mahdollista ottaa oikeudenkäynnissä huomioon. Myös asianosaisina kohdeltavien uhrien esitutkintamateriaali on hyödynnettävissä todisteena ratkaisun KKO 2000:71 mukaisesti. Sen sijaan painostamattomien asianomistaja-todistajien esitutkintamateriaalia ei ole mahdollista hyödyntää (KKO 1995:66).

Tällöin asianomistajan toiminta esitutkinnan aikana on ratkaisevassa roolissa rikoksen toteennäyttämistä ajatellen. Jos asianomistaja on esitutkintavaiheessa halukas antamaan lausuman asiassa, on rikoksesta saatavissa enemmän näyttöä kuin niissä tapauksissa, joissa asianomistaja pysyy täysin passiivisena sekä esitutkinnassa että oikeudenkäynnissä.

Huolimatta siitä, että asianomistajalla on mahdollisuus passiivisuuteen, ei ole tarkoituksenmukaista, että asianomistajan halukkuuteen osallistua rikoksen selvittämiseen puututaisiin lainsäädännöllisin toimin esimerkiksi asettamalla asianomistajalle positiivinen totuusvelvollisuus sekä esitutkinnassa että oikeudenkäynnissä. Uhrin tahtoa tulee kunnioittaa tiettyyn rajaan saakka, eikä häntä voida pakottaa osallistumaan asian käsittelyyn oikeudessa. Asianomistajan positiivinen totuusvelvollisuus ei välttämättä edes toisi asiaan yhtään lisää näyttöä tai ainakaan näyttö ei olisi laadukkaampaa, ellei positiivisen totuusvelvollisuuden lisäksi säädettäisi myös sekä pakkokeinojen ja perättömän lausuman soveltuvuudesta asianomistajaan.

Tällöin asianomistajan lausumien luotettavuus luultavimmin kasvaisi. Lisäksi sanktioitu positiivinen totuusvelvollisuus saattaisi vähentää myös asianomistajaan kohdistuvia painostustoimenpiteitä ja epäasiallisia toimia, kun rikoksenteikijä pyrkii pitämään uhrinsa hiljaisena. Tästä huolimatta sanktoidun positiivisen totuusvelvollisuuden sijaan lainsäädännölliset toimenpiteet tulisi kohdistaa esitutinnan kehittämiseen ja siihen, että rikos voidaan toteennäyttää ilman asianomistajan myötävaikutusta asiaan.

Esitutinnan korostuminen. Asianomistajan oikeudesta olla passiivinen oikeudenkäynnissä sekä esitutkintamateriaalin laajasta hyödynnettävyydestä seuraa, että poliisin suorittamalla esitutkinnalla on korostunut merkitys riittävän näytön saatavuuden kannalta. Ensinnäkin esitutkinnassa tulee pyrkiä löytämään rikoksesta näyttöä myös silloin, kun asianomistaja pysyttelee passiivisena prosessissa. Lisäksi esitutkinnassa tulee pyrkiä siihen, että asian käsittelyyn osallistuvan asianomistajan lausumat vastaavat mahdollisimman pitkälle totuutta, varsinkin jos lausumia myöhemmin hyödynnetään oikeudenkäynnissä.

Lievien rikosten kohdalla esitutkintamateriaalin saatavuus ei ole itsestään selvä asia, jos lievän pahoinpitelyn seurauksena ei ole syntynyt ulkoisesti havaittavia vammoja. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei rikoksesta olisi saatavissa mitään tekijän syyllisyyttä tukevaa näyttöä. Tämän vuoksi esitutkintavaiheessa tulisi unohtaa niin sanottu sana sanaa vastaan-ajattelutapa ja keskittyä siihen, että kaikki mahdollinen saatavissa oleva näyttö kerätään heti talteen.³²⁸ Tämä tarkoittaa myös sitä, että poliisi ei kotihälytyksen yhteydessä pelkästään tyydy tilanteen rauhoittamiseen, vaan järjestyksen palauttamisen ohella poliisi tulisi painottaa myös rikoksen tutkintaa.³²⁹

³²⁸ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 317.

³²⁹ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 240.

Lievisssä parisuhdeväkivaltatapauksissa on ainakin mahdollista tehdä havaintoja rikospaikan olosuhteista ja suorittaa asianosaisten alustavat puhuttelut, joista poliisi voi myöhemmin oikeudenkäynnissä todistaa. Lisäksi on mahdollista löytää esimerkiksi repeytyneitä tai verisiä vaatteita tai muita esinetodisteita. Myös asianomistajan saamat vammat tulisi selvittää: voihan esimerkiksi läpäisystä tai tönäisystäkin aiheutua uhrille mustelmia tai haavoja.

Näyttöä on saatavissa myös uhrin hätäkeskukseen soittamasta puhelusta. Lisäksi pitkään jatkuneissa väkivaltatapauksissa uhri on voinut tehdä aiemminkin rikosilmoituksen tai esimerkiksi hakeutua turvakotiin.³³⁰ Myös mahdollisten naapureiden kuulemisella voi olla merkitystä näyttönä. Joka tapauksessa, jos uhrille pystytään osoittamaan, että näyttöä on saatavissa rikoksesta muutoinkin kuin uhrin antamalla lausumilla, voidaan samalla rohkaista myös uhria antamaan totuutta vastaava kertomus asiassa.³³¹

Onnistunut kuulustelu esitutkinnassa. Asianomistajan kertomuksen merkitystä näyttönä ei tule vähätellä, ja se on edelleen useimmissa tapauksissa yksi tärkeimmistä todisteista. Tämän vuoksi asianomistajan onnistuneeseen kuulusteluun esitutkinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota. Tämä on tärkeää myös sen vuoksi, että asianomistajan esitutkinnassa antamat lausumat ovat laajasti hyödynnettävissä oikeudenkäynnissä.

Asianomistajan kuulustelun tulisi tapahtua mahdollisimman pian tapahtuneen rikoksen jälkeen. Parisuhdeväkivaltatapauksissa on todennäköistä, että mitä pidempi aika rikoksesta on kulunut, sitä haluttomampi asianomistaja on siitä viranomaisille kertomaan. Rikoksesta epäillyllä on teon tapahtumisen ja kuulustelun välillä mahdollisuus painostaa asianomistajaa ja hän voi myös muilla tavoin vaikuttaa siihen, että uhri ei halua enää lausua mitään asiasta. Esimerkiksi epäilty voi pyytää uhrilta anteeksi, jolloin asianomistaja kuvittelee kaiken olevan hyvin, eikä hän enää halua tekijälle rangaistusta. Tämän vuoksi rikoksen uhrin kuulustelun tulisi tapahtua mahdollisimman pian, jopa välittömästi kotikäynnin yhteydessä.³³² Myös kuulustelutaktikkaan tulisi kiinnittää huomiota.³³³

Toteutuvatko RL 21:16:n tavoitteet käytännössä? RL 21:16:ää muutettiin, jotta voitaisiin paremmin puuttua parisuhdeväkivaltatapauksiin ja niihin liittyviin ongelmiin. Erityisesti tekijän uhriin kohdistamat painostus- ja muut epäasialliset toimenpiteet haluttiin saada

³³⁰ Niemi-Kiesiläinen – Kainulainen, 2006, s. 125.

³³¹ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 213.

³³² Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 221.

³³³ Niemi-Kiesiläinen – Kainulainen, 2006, s. 125.

väheneään. Tämän ajateltiin vaikuttavan myös rikosten uusimiskierteeseen ja uhrin aseman parantumiseen.

Lievisssä pahoinpitelyrikoksissa rikoksen uhrin esittämällä rangaistusvaatimuksella ei ole asian eteenpäin viemisen kannalta merkitystä. Tämä varmasti osaltaan vähentää tekijän uhriin kohdistamaa painostusta. Kuitenkin painostusmahdollisuuksia on edelleen olemassa. Tekijä voi esimerkiksi painostaa uhria pysymään hiljaa esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä. Tämä johtuu siitä, ettei uhrilla ole velvollisuutta antaa lausumaa häntä kuultaessa. Painostustoimia voi kuitenkin osaltaan vähentää OK 17:18.2, jonka perusteella tuomioistuimien tekee päätöksen uhrin todistamisesta. Näin ollen rikoksentekijä ei voi enää kaikissa tapauksissa luottaa siihen, että hän saa pidettyä uhrinsa hiljaisena myös oikeudenkäynnissä. Tällöin oikeudenkäymiskaaren 17 luvun säännökset osaltaan tukevat myös RL 21:16:n säätämisen taustalla olevia tavoitteita.

Rikoksen uusimiskierteen ehkäisy ei sen sijaan asianomistajaa koskevilla säännöksillä onnistu ainakaan kaikissa tapauksissa. Jos lievä pahoinpitely jää toteennäyttämättä sen vuoksi, että rikoksentekijä on onnistunut vaikuttamaan riittävän näytön saatavuuteen esimerkiksi kehottamalla uhria valheelliseen lausumaan esitutkinnassa, voi tekijä kuvitella olevansa niin sanotusti ”systeemin yläpuolella”. Jos rikoksentekijä onnistuu välttämään rangaistuksen, se saattaa lisätä väkivallan toistuvuutta.

RL 21:16:ssä säädetty lievän pahoinpitelyn virallisen syytteen alaisuus ei toimi käytännössä, ellei poliisi suorita esitutkintaa kunnolla. Tämän lisäksi myös asianomistajalla on suuri vaikutus asian lopputuloksen kannalta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että lievästä pahoinpitelystä parisuhdeväkivaltatapauksissa tulisi säätää uudelleen asianomistajarikos, koska se lisäisi tekijän mahdollisuuksia painostaa uhria. Asianomistajaa koskevilla säännöksillä ei voida ratkaista riittävän näytön saatavuuteen liittyvää ongelmaa, vaan rikosten selvittämisen tulee pysyä poliisin tehtävänä. Asianomistajalla tulee olla mahdollisuus pysyä sekä esitutkinnassa että oikeudenkäynnissä passiivisena, vaikka se ei välttämättä edistä hänen asemaansa rikoksen uhrina tai ennaltaehkäise tulevia rikoksia.

Muut toimenpiteet. Parisuhdeväkivallan tunnistaminen ja siihen puuttuminen on ottanut huomattavia edistysaskelia viime vuosien aikana, ja sitä ei enää pidetä perheen välisenä yksityisasiana. Edellä mainittujen näkökohtien perusteella paljon olisi kuitenkin vielä tehtävissä, jotta rikosprosessi toteuttaisi tehtävänsä eikä ainakaan lisäisi uhrin kärsimyksiä parisuhteessa. Rikosoikeudellisen järjestelmän pitäisi yhtäältä olla oikeudenmukainen

sekä uhrille että rikoksentekijälle, mutta toisaalta sen tulisi myös pystyä suojelemaan uhreja tulevilta väkivallanteoilta.³³⁴

Lopuksi on syytä korostaa, että pelkästään rikosoikeusjärjestelmä ei ole riittävä keino puuttua parisuhdeväkivaltaan. Tämän vuoksi on tärkeää etsiä keinoja, joilla väkivalta saataisiin loppumaan parisuhteessa myös silloin, kun rikosprosessi ei tähän kykene. Siksi tarvitaan myös korjaavaa väkivaltatyötä ja ennaltaehkäiseviä toimia, joilla pyritään vähentämään väkivallalle altistavia tekijöitä.³³⁵

Parisuhdeväkivallan ennaltaehkäisevää työtä tehdään nykyisin monella saralla,³³⁶ ja esimerkiksi yksi väkivallan ennaltaehkäisykeinoista on tuoda se näkyväksi yhteiskuntaan ja yksilöihin liittyväksi ongelmaksi.³³⁷ Ennaltaehkäisevää työtä tehdään poliittisella vaikutamisella sekä sosiaalitoimen ja muiden auttavien tahojen, kuten terapeuttien, kriisikeskusten sekä ensi- ja turvakotien toimesta. Parisuhdeväkivallan torjunta on sitä tehokkaampaa, mitä paremmin ja varhaisemmin sekä viranomaiset että uhri ja hänen lähipiirinsä osaavat tunnistaa väkivallan ja ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin.³³⁸

Myös korjaavia toimenpiteitä tarvitaan. Väkivallasta toipuminen ja sen saaminen loppumaan edellyttävät uhrin ja tekijän auttamista muun muassa sosiaalityön keinoin. Tekijän olisi myös hyvä saada rangaistuksen ohella hoitoa.³³⁹ Hoito-ohjelmat perustuvat kuitenkin tekijöiden vapaaehtoiseen osallistumiseen, joten tulokset niiden onnistumisesta voivat vaihdella.³⁴⁰ Väkivallan tekijä olisi kuitenkin joka tapauksessa hyvä ohjata osallistumaan väkivallan katkaisuun tähtääviin ohjelmiin.

Myös mahdollisuudesta määrätä tekijä esimerkiksi vihanhallinta- tai muulle vastaavalle kurssille rikosoikeudellisen rangaistuksen oheisseurauksena tulisi keskustella. Tämä voisi saada etenkin ne uhrin, jotka eivät luota pelkän rikosoikeudellisen järjestelmän toimivuuteen, osallistumaan myös rikoksen selvittämiseen. Ainakin osassa lievistä tapauksista tekijä voisi jopa muuttaa omaa käyttäytymistään parempaan suuntaan. Kaiken kaik-

³³⁴ Niemi-Kiesiläinen – Kainulainen, 2006, s. 134–135.

³³⁵ Salonen – Säävälä, 2006, s. 153.

³³⁶ Ibid.

³³⁷ Lehtonen – Perttu, 1999, s. 145.

³³⁸ HE 78/2010 vp, s. 4.

³³⁹ Ibid.

³⁴⁰ Niemi-Kiesiläinen, 2004, s. 371.

kiaan paras lopputulos parisuhdeväkivallan ehkäisemiseksi syntyy, kun sekä rikosjärjestelmän että ennaltaehkäisevän ja korjaavan väkivaltatyön keinoja käytetään samanaikaisesti.³⁴¹

³⁴¹ HE 78/2010 vp, s. 4.